

260830.

Maine Wood

1831.

Opto tibi vultum multa et præclara minantis.

HORAT.

NEGYEDIK KÖTET.

WZ

I M Á T Y Á S

MAGYAR KIRÁLY.

Szül 1443. Magyar Királya Koronázt. 1458. Megh: 1490

Pesten, Schmid Jun. Kőmetsző Intézetéből.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI
MINERVA.
Nemzeti
FOLYÓ-ÍRÁS.

Hetedik évi Folyamat.

1831.

NEGYEDIK KÖTET.

OCTÓBER, NOVEMBER, DECZEMBER.

A' Felséges kir. Magyar Helytartó-tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN' CS. KIR. PRIV. KÖNYVNYOMTATÓ'
ÉS ÁROS' BETŪIVEL 'S KÖLTSÉGEIN.

260830

Él Magyar , áll Buda még !

KISFALUDY KÁROLY,

Hunyadi Mátyás,

Magyar - ország' XXXIV-dik Királya.

Ama' nagy lelkű Vitéznek Hunyadi Jánosnak fija volt Mátyás, kit néki Szilágyi Erzsébet Kolosváron szült 1443-ban. Mart. 27-kén. Itt élte ő életének gyengébb korát anyjának karjai között, hol egyszer'smind a' tudományok' első vonásaiban gyakoroltatott; utóbb külömbféle városokban vette oktatásait, most Budán majd Bécsben, végre Temesváron tartózkodott, melly utólsót Temesi Gróf nevezet alatt Atyja bírta. Még mint gyermek egy ideig a' Király' szolgálatjában volt Mátyás, a' kit V. László első nemes ifjai közzé számlált, nem sejdítvén; hogy Mátyás egykor a' Magyar-thronuson fogja őt követni.

Atyja' halála után Vitéz Püspök, vette által a' fiatal Mátyásnak képzését; gondos figyelmetességgel táplálá, és nevelé annak minden jó indulatit, különösen pedig a' tudományokhoz vonzó hajlandóságot kívánta az ifjunak szívébe önteni, melly ugyan Mátyásban mind inkább gyuladott, és idővel Hazánk' pallérozásának előmozdítására különösen szolgált. Azon időben hogy az áruló Czillei Gróf Belgrádnál feldaraboltatott, Mátyás anyjával együtt Temesváron tartózkodott, 's bár életének még csak tizenharmadik nyárat élte, az örző-seregnél ezredes kapitányi hivatalt viselt. A' Király, hogy e' várost is szemre vegye, Czillei Ulrich esete után Belgrádból ide tért; hol nem csak Erzsébetnek, 's két fiának tellyes bocsánatot ígért, hanem Mátyást fényes öltözettel ékesítette, és számos ölelések között öcsének nevezte. Viszszatértében László és Mátyás Budára követték őt olly fényes sereggel, hogy a' Király nagy meglegedését nyilván jelentené, és becsülné;

míg végre gonosz hízelkedők által vakítottván a' nagyobbikat elveszteté; erre Mátyást is elfogatta, 's tömlöczbe vetette, sőt ezt ártatlant is szándékozott életétől megfosztani, 's így a' Hunyadi fajt egészen kiirtani; de Lászlónak méltatlan halálára a' Magyaroknak zendülésök következett, melly egy közönséges lázzadással fenyegette a' Királyt, arra bírta őt, hogy hova hamarabb Bécsbe siessen, és Mátyást magával vigye. Az Esztergomi Érsek végre egyességet szerzett a' Király, és Hunyadi özvegye között, melly után Mátyás szabadságát visszanyerte, 's mindaddig kellett Esztergomban kezesül maradnia, míg anyja a' határokon fekvő várakat a' Király' hatalmába nem adta. De ezen eggyességét a' gyanakodó Király korán megbánta; mellyre nézve Mátyás Cseh-országba vittetett, hol reá eggy új tömlöcz várt.

László Király' halála után külömbféle Herczegek vágytak a' Magyar-koronára, Erzsébet is, Mátyásnak anyja, azon gondolatra jött, hogy fiát a' fogságból kiváltsa, 's ezen célra megkivántató katonaságot gyűjtsön. Ezen igyekezetében Szilágyi Mihály, az ő bátyja nagy szorgalommal segítette, 's nem sokára számos katonaságot szedett össze, mellyel a' Rákos-mezején megjelent. Ezen előintézetek, nem külömben Szilágyi ékesenszóllása, mellyhez járult az is, hogy a' Magyar Nagyok közzül sokan a' nélkül is hajlanak Hunyadi' részére — a' dolognak kivánt kimenetelt adtak, és Mátyás 1458-ban Január' 24-kén Magyar-ország' Királyáva választatott; minthogy pedig még csak 15 esztendő volt, Ország' kormányzójának Szilágyi nevezett ki. —

Az alatt, míg ezek így történtek Magyar-országban, Cseh-országba követek küldettettek, kik Mátyásnak valósággal véghez vitt választatását, Podiebrád Györgynek is, Cseh-ország' Igazgatójának jelentének, 's Mátyást szabadságba helyeztetnék. Epen vacsorakor érkeztek Podiebrádhöz, midőn ez asztalhoz ülne; Mátyás, a' ki jelen volt, nem sajdított semmit is, míg Podiebrád ezen, Mátyásunkra nézve örvendetes jelentést végig olvasván, kérde őt: Miféle ajándékot fogna kapni, ha Mátyásnak egy kedves 's reménytelen ujságot mondana? — Mátyás ki a' koronáról nem is

álmodott, 's csupán tellyes szabadságát ohajlotta, azt felelé: hogy a' nagy 's fontos dolgok gazdag jutalmat érdemelnek, de ő most más hatalmában lévén ezt semmi módon nem cselekedheti. Erre Podiebrád felkelvén székéről ezt mondá: Salve Mathia, Rex Hungariae! nékem nem pénzedre, hanem barátságodra van szükségem! örvendek felette, hogy még felmagasztaltatásod előtt rokonod lehettem. — Elj már tellyes szabadságoddal, 's ettől fogva leányomban jövendő feleségedet tekintsed.

Néhány nappal ezután elkéséré Podiebrád több Cseh-rendű követőjivel Mátyást Morván keresztül egész a' Magyar-országi szélekig. Strassznicz mellett a' hátnál várta őt egy a' Magyar-Rendek közzül válogatott követség, kik között az ifju Királynak anyja is jelen vala. — Itt egy érzékeny Scéna fordult elő; elsőben a' Magyaroknak örömkialtásaik töltötték el a' levegőt; azután az vágyakodó anya függött szerette fiának nyakán; ki egykor a' gyötrelémnek könnyeit hullatá, most az örömnök könnyűit sirta ki rajta; akkor a' szomorúságnak napjai elköltöztek, egy örvendetes jövendőt sajditott az örömben merengő szív, melly a' feles örömnök indulatját alig viselheté. Hogy az első ölekezések megszűntek, a' Várad Püspök' rövid, de velős beszéddel fogadá Mátyást, mellyre ez a' hádatosságnak tüzes kijelentésével, 's örömnök könnyeivel válaszolt. — A' megígért 40,000 arany ezennel lefizetett a' Cseheknek, mellyekhez Erzsébet még húszezeret adott; e' mellett szoros szövetség kötött a' Magyarok, és Csehek között, és a' házassági-kötés Mátyás és Podiebrád' leánya között megerősített.

Ezután Budára érkezett Mátyás, hol az egész Országból özszesereglett Nemességtől kimondhatatlan pompával, 's öröm-kifejezésekkel fogadtatott.

Azon Magyar Nagyok, kik hajdan László Királyt, Mátyás' bátyjának vesztére ingerlették, az ország' békességéhez nem bíztak, egészen elhitették magokkal, hogy Mátyástestvére' halálát megboszszulja. Mellyre nézve 45 Magnások 's Urak követőjikkal együtt az úgynevezett Bécsi-Újhelyben tartózkodó III. Fridrik Császárhoz folyamodtak, őt, mint Magyar-ország' Királyát köszöntötték, 's inték, járna Magyar-ország' birtoka után,

mellyhez jussa volna különben is, és a' Sz. korona azon időtől fogva, hogy azt László Királynak anyja alattomban magával elvitte, keze között volna hogy azt magáéva tehesse. Ugyan ezen időben Giskra János is felzendült Magyar-országban Mátyás ellen, 's Kazimirt, a' Lengyel Királyt hirdeté Magyar Királynak. Illy móddal Mátyás mingyárt országiasának kezdetén három ellenséget talált, t. i. Fridrik Császárt, Giskrát, egy csoport Cseheknek vezérét, kik felső Magyar-országban ragadozások, és rablások által tetemes károkat tettek, kiket Mátyás rövid idő mulva tanyájokból kivert, 's egészen kiirtott. Végre a' Törököket.

Fridrik Császárral különbféle kemény, és változó kimenetelű csatákat viselt; minthogy azonban baja volt a' Törökökkel is, kik ezen alkalmatosságot használni akarván Oláh-országot elfoglalták, a' Császárral fegyvernyugvást kötött, mellynek vége felé követséget küldött hozzá a' béke-kötés iránt, melly végre is hajtatott; e' szerint meg-határozott a' többi között az is, hogy a' korona, melly már 20 esztendőktől fogva az Országon kívül vala, vissza adattassék, és ha Mátyás örökös nélkül találna kimúlni, a' Császár, vagy ennek fia Maximilián lépjen a' Magyar-thronusra. Azonban a' korona' kiadatásáért 40,000 aranyat kívánt a' Császár, melly summát a' Magyarok a' királyi kincstárnak sérelme nélkül szedtek össze. Így hozattatott a' Magyar korona az egész Nemzetnek kimondhatatlan örömeire előbb Sopronyba, utóbb Budára. — A' Magyarok sem késtek Királyok' fejére tenni a' koronát, mellyhez ő olly fáradságos úton jutott, 's viselésére igen is méltó vala. Ez Márt. 29-kén történt 1464-ben Székesfehérváron különös pompával, 's a' népnek nagy örvendezései között.

Nem sokára a' koronáztatás után Jajcza ellen indultak a' Törökök Mahomed vezérlése alatt; 's egynehány erőlködést tettek már, hogy a' Király' jövetelének csak hírre is megrettentek, az ostromlást abban hagyták, 's a' szaladásban kerestek menedéket. Mátyás azonban Zoinichig nyomult, hol Török őrszeregre talált, 's azért ezt elfoglalni szándékozott; de halván, hogy Mahomed nagy sereggel érkezik, feltételét megváltoztatta, 's egészen visszavonta magát. —

Hogy hadi seregét jobb lábra állítsa, egy új sereget állított fel, fekete Legio név alatt.

1466-ban új háborúra készült Mátyás a' Törökök ellen, de a' készülétek alatt az Erdélyi pártosok János Vajdát, Mátyás akarata ellen Királynak kiáltották ki, mellyre nézve 40,000 embert vezetett ellenek, vezéreiket széljel üzé, 's az egész Országot rövid idő alatt az engedelmességre térítette. Moldvában három Fő küzdött, a' fő-méltóságért, kik közzül a' helyet István tartotta meg, ki magát a' Töröknek oltalma alá vetette. Ez kinszerítette Mátyást Erdélyből Moldvába menni, hol embereinek gondatlanságok miatt élete nagy veszedelemben forgott, mert a' Moldvaiak Bányavárosánál setét éjjel rohantak reájok, a' várost hamúvá tették, és a' Magyar-seregnek jó részét leöldösték; maga a' Király három sebet kapott, és alig menthette-meg magát, a' futás által. De a' Magyarok a' lángnak világánál ismét öszszeszedvén magokat a' Moldvaiakat tüzesen megtámadták, és szaladásba ejtették. Jóllehet pedig Mátyásnak e' nagy vesztesége miatt vissza kellett magát vonni, István a' Magyar koronának még is alávette magát, és utóbb a' Törökök ellen hasznos szolgálásokat tett.

Podiebrád György, Cseh-Király, a' Huszitáknak nagy pártfogójok volt, mellyért II. Pál Pápa, mint-hogy intései nem használtak, őt átok alá vetette, 's egyszer'smind a' Császárnak, és a' mi Királyunknak írt, hogy a' Csehekkel való közösülésnek véget vessenek.

Mátyás, félre tévén Ipájának jóléteményeit, a' Pápanak jelentését örömmel fogadta, reménylven, hogy így a' Cseh-koronát sajátjává teheti. Számos sereget gyűjtött e' végre öszsze, 's megnyervén az Egri-Gyülésben a' Magyar-Rendeknek helybenhagyásokat, Austria felé indult meg, és Victorint a' Cseh-Herczeget, ezen Országból kiűzte, 's még Morvában is nyomában volt mindenütt. Ez alatt a' Cseh-Király fiának segítségére új sereget vezetett, 's Taja folyóvíze mellett állott egy hónapig mind a' két tábor a' nélkül, hogy ütközetbe ereszkedett volna. György tartott a' Magyar-Királynak szerencsésjétől; Mátyás pedig az öreg, 's nagy tapasztalású Vezértől. Végre az eleségbéli szükség Györgyöt fekvésének elhagyására kinszerítette, 's

Cseh-ország felé vissza vonulni; fiát azonban egynehány csapattal Trebnicz mellett hagyta; ezt Mátyás azonnal megtámadta, a' Várost feladatta, és a' Herczeg alig szabadulhatott-meg seregével a' szomszéd várban, mellyet a' Magyarok kemény ostrom alá vettek. Henrik testvére segítségére jött ugyan egy sereggel, de elégtelen volt Királyunk' megtámadására. Végre kiűtött Victorin, és szerencsésen egyesült Henrik testvérével; György maga is elérkezett seregével, 's most immár Polnánál a' Csaszloui-kerületben, az egész tábor egyesült. — Mátyás Morvába vonta magát 1468-ban, 's majd minden kardrántás, 's vérontás nélkül az egész Ország megadta magát. Hamar ezután ismét Cseh-országba ütött, és a' Királyt Németbrodnál találta. Itt minden hadimesterségét kitanulta, míg György csalogató fordulásai által végre Willemov mellett a' hegyek közzé szorította. E' vidék' erdejiben a' fák mind le voltak félig fűrészelve, hogy annak idejében ledőljenek. Még minekelőtte Mátyás magán segíthetne, a' fák lehullottak, az utakat elzárták, 's Csehek kerítették egyszer'smind a' Magyarokat. E' szükségben másképen kezdett Mátyás gondolkodni, Györgynek állandó békességet ajánlott. György hitt ezen ajánlásnak, és Mátyást szabadon eresztette, de Mátyás korán megszegte a' frigyét, 's nem vala most is szerencsésebb; mert minekutánna Morvában Brünn, és Hradics mellett hasztalanúl nyomozta a' hadi szerencsét, iparkodásait félben hagyni, Morvát odahagyni, 's visszaterni kénytelenített. Ugyan ezen esztendőnek Szeptember' holnapjában visszaérkezett Magyar-országba, 's minekutánna a' Rendektől a' háború' folytatására pénzt, a' Pápától pedig egy megszentelt kardot, mellette 18,000 aranyat nyert volna, Morvába indult ismét, 's ezt 1469-ben meghódította. Mátyás, Morvának Rendeit Olmuczba hívta-meg, hová a' Cseh-Királyt is kívánta hogy jöjjön; de ez Steinberget nevezé ki az özszejövetelre, 's itten a' béke megkötött; hanem a' Pápa' követje átokkal fenyegette, ha Györggyel a' Pápa' megegyezése nélkül kötött békességet tüstént fel nem bontja. Mátyás reá bíratta magát az új hűtelenségre, 's a' jelenvaló Cseh-és Morva-Úraktól Királlyá nevezette ki magát, Brünnbe ment, hol a' Brünni Mária-

képéről levett koronával megkoronáztatott; ez időtől fogva Cseh-Király nevezettel élt. Innét Boroszlóba ment, a' Sléziaiak' és Luzátziaiak' hódolását elfogadta, 's ezen tartományban Igazgatót, nevezett-ki. — Folytattatott azonban Györggyel a' háború; de mivel ez saját alattvalóival is kéntelenítettett harczolni, Mátyás ellen fiait rendelte; Victorin 1470-ben szerencsétlenségére elfogattatott; Henrik azonban annál vitézebben harczolt, Sléziát, Luzátziát akadály nélkül járta keresztül; ezután Morvába ütött, és Mátyást helyéből kikergette. György végre megsokalván az emberi vért, Magyar-Brod, és Kremiszir mellett ütközetet, vagy a' két tábornak szemláltára kettős viadalt ajánlott; de Mátyás egyikét sem fogadta el, hanem visszavert Magyar-országba, hogy ott a' belső nyughatatlanságokat lecsendesítse.

Egy esztendőre erre megholt Podiebrád 1471-ben, és már most Mátyásra kelle jutni a' Cseh-Koronának, de a' Csehek félvén a' Magyar-Királynak szigorúságától, a' Lengyel királyi Herczeget IV. Ulászlót választák magoknak. Igy csalattatott meg Mátyás, 's azon remény, hogy a' Cseh-thronusra juthat, füstbe kezdett menni; azon munkálódások, mellyeket e' czélnak megnyerésére fordított, egyszer'smind a' Magyar-thronust is megrendítették.

A' Papi Rendek nem külömben, mint a' Világiak a' terhes adóért nehezteltek, mellyet a' Cseh-háborúnak folytatására kellett fizetniük. A' Lengyel-Király, a' ki mind ezekről tudósított, használni akarta e' nyughatatlanságot, 's segítettvén a' Császártól is, alattomos úton annyira vitte a' dolgot, hogy egy része a' zendülőknék, kik között különösen nevezetlik az Esztergomi Érsek, ifjabb fiának, Kazimirnek ajánlaná a' Magyar-Koronát. Attya azonnal nagy számú seregével küldé őt Magyar-országba le, mellyel egyenesen Egernek indult, hol a' nyugtalanok magokat hozzá kapcsolták, 's így történt osztán, hogy Kazimir nem csekély részét hódította meg Magyar-országnak, magát Magyar-ország' természetes Urának, és örökösének nevezte, ellenségét pedig a' Magyar-Korona' törvénytelen birtokosságának.

E' szoros környülállásokban oda hagyta Mátyás

Cseh-országot, és Magyar-országba sietett. Jóllehet pedig előtte a' Csehek, utánna a' Lengyelek tartották őt szemmel, csakugyan kikerülte mind a' kettőt, 's hosszas csavargásai után néhány ezerből álló válogatott katonaságával elérkezett Magyar-országba. Itt azonnal Budára hívá-meg azon Rendeket, kik még hozzá hűséggel viseltettek, 's indítóokaival, hízeltető igéreteivel annyira bírta őket, hogy 18,000. embert hirtelen állítottak fegyverbe. Ezen katonasággal a' Lengyeleket Nyitránál annyira békerítette, hogy magokat az éhség miatt kéntelenek vóltak megadni; minekutánna a' megadás előtt Kazimir Herczeget készakarva elszöktette. Ezután a' Rendek Budára gyűltek ismét, 's a' Királyt az Esztergomi Érsekkel megbékéltették. E példát a' pártosok csaknem minnyájan követték.

Most már a' Lengyel-Király Mátyással fegyvernyugvást kívánt kötni, 's a' békességet egészen helyreállítani; de Mátyás olly kemény feltételekkel kínálta meg őt, hogy az alkudozások félbeszahasztattak. Mátyás tehát újjolag beütött Morvába, a' városokat számos katonasággal rakta-meg; sőt beütött Cseh-országba is, 's rövid idő mulva könnyű lovassága már Prága kapujánál száguldozott.

Ezalatt elérkezett a' Római-követ, hogy a' bajtívók között békességet szerezzen; mert a' Római Udvarnak igyekezete arra czélozott, hogy mind a' két Királynak hatalma a' Török ellen fordittassék. Az alkudozások Troppauban kezdődtek, de semmi jót nem szültek, minthogy mind a' két fél a' Cseh-országi Koronát egészen kívánta birni. —

De értvén Mátyás, hogy a' Török Magyar-országot fenyegeti, három esztendőkre fegyvernyugvást ajánlott. Alig érkezett Mátyás Országába, hogy a' Lengyel zsoldos keresztes katonák Magyar-országnak több vidékeit háborgatni kezdték. A' Király fegyveres népet küldött ellenek, mellytől nagyobb részént lekaszabolttak; a' megmaradtak pedig Lengyel-országba vissza kergettettek.

Alig küldé-el Mátyás a' Moldvai-Vajdának a' Török ellen kívánt segédsereget, hogy a' háború a' Csehek, Lengyelek, és Magyarok között újra kiütött. Kazimir az ő fiának pénzt küldött, hogy Cseh-ország-

ban katonaságot szedjen, maga pedig 60,000 emberekből, részént Tatárokból, részént Lengyelekből álló seregével Sléziába rohant 1475-ben. Hanem Mátyás már nagy erővel nyomult előre, és mind a két Király Boroszló mellett táborozott. Hamar ezután Ulászló is a Lengyel-sereghez kapcsolá magát 20,000-ból álló Cseh-katonaságával, 's egyes erővel kezdék Boroszló' vivását; de a kirohanó Magyarok felette meggyengítették a' vivó-sereget, 's annyit elfogtak közzüle, hogy annak a' városban helyet nem adhattak; éhség, 's nyavalya támadt egyszer'smind az ellenség' táborában, ugyannyira, hogy az béke után vágyott, 's nyert is harmadfél esztendőre fegyvernyugvást.

Ez alatt azt az örvendetes hírt vevé Mátyás, hogy István a' Moldvai Vajda, a' Törökön fényes győzelmet vett. A' Vajda t. i. magát a' Magyar-seregekkel egyesítvén a' Törököket véres csatával támadta meg, mellyben a' Török-tábornak nagyobb része négy jeles Generálisokkal együtt a' csatamezején maradt, 's minden butyora 100 zászlókkal együtt zsákmányra került. Ugyan ezen esztendőben ostromlotta Mátyás Sabacs török erősséget a' Száva partján, rohanással vette azt meg, 's mellette a' Törökök közzül öt ezernél többet konczolt le.

1476-ban kiütött azon háború, mellyet Fridrik Császár ellen viselt. Megvetette t. i. Fridrik Mátyás Királyt, mivel nem királyi vérből származott, és ezért leányát, Kunigundát tőle megtagadta, mellyre Mátyás, Ferdinand' Nápolyi Király' leányával Beatrixxel kelt egybe. Nem csak ezen megvetés keserítette Mátyásunkat, hanem azt sem nézhette hideg vérrel, hogy a' Cseh-háborúban, a' Császár nyilván hajlott Mátyás' ellenségének részére, és seregének szabad dúlást, rablást engedett Magyar-országban. Felette felgerjedett ezen Mátyás, 's a' Császárnak háborút izent, és 1477-ben három helyen ütött-be Austriába. Bécsset személyesen vivta, hol élete veszedelemben is forgott; mert, hogy Bécsset vivni kezdette, 's ennek meghódítására különösen vágyott, a' nem régen befagyott Dunán akart lovasságával által költözni, de alatta a' jég beszakadt, 's csak lovának helyes fordulása menthette meg életét. Rövid idő alatt mindenfelé kiosztott se-

regével majd egész Austriát meghódította, 's Lincz városán kívül alig volt a' Császárnak más helye az egész tartományban. Mátyás' fegyverének illy gyors előmenetele arra vitte a' Császárt, hogy Beatrix Királyné' közbenvetése által mennél előbb békességet kössön. Megigérte a' mellett, hogy egy esztendő alatt 100,000 aranyat kész Mátyásnak lefizetni. E' mellett egy erősítő levelet is adott néki Cseh-ország felől hogy annak birtokába lépjen, a' Császár mellett maradván az ahoz való fő jus azon esetre, ha Ulászló magzat nélkül halna-meg; és Minden Magyar-országon keresett jussáról lemondott. Mátyás ellenben egész Austriából kitakarodott, és a' háború után magát a' tudományokhoz vonzó indulatjának egészen átaladta.

Már á' Boroszloi fegyvernyugvás is végéhez közelített, 's minthogy a' vérontást mind a' két fél meglegte, Mátyás és Ulászló személyesen jöttek össze Olmuczban 1478, és az ohajtott békességet helyre állították, melly szerint Ulászló Cseh-országot, Mátyás pedig ennek czimje mellett Morvát, Sléziát, 's Luzáciát tartotta-meg. — Hasonló módon állított helyre a' Lengyel békesség is 1479-ben.

Az alatt a' Törökök külömbféle hadikészületeket tettek, és Erdély ellen szándékoztak indulni. Megtudván Mátyás czéljokat, Batori Istvánt, és Kinisi Pált ellenek meghatalmazta, a' kik őket Ali-Bég vezérlése alatt Kenyér - mezején Sz. András havának 13-kán megtámadták, és véres ugyan, de tökéletes diadalmat vettek rajtok annyira, hogy a' kard' életől Ali is alig menekedhetett-meg.

Felette elkeseredve indult most ki Mátyás Mars' Mezejére a' Császár ellen. Mert hogy ez mindegyre pénz szükével volt, a' megígért summát le nem fizethette, sőt megakadályoztatta még ezen segédpénzt is, mellyet egyéb keresztyén Hatalmasságok a' Magyar Királynak a' Török ellen viselt háború folytatására akartak össze adni; végre annyira ment, hogy midőn Mátyás 1482-ben a' Száva mellett a' Török ellen munkálódnék, Soprony Vármegyébe ellenségesen ütne be. — Most hogy Kinisi vezér a' Törököt megverte, Mátyás egyenesen Austriának indult, és egyéb helyeken kívül elfoglalta Hainburgot; eleintén ugyan szunya-

dozva viseltetett ezen háború, mivel a' Pápa szint-
úgy, mint egyéb Hatalmasságok fáradhatatlanok voltak
a' békeség' megszerzésében de midőn minden fárad-
ságaik gyümölcstelenek lettek, Mátyás Bécs elébe nyo-
mult, 's azt ostrom alá vette; ezen ostrom több
holnapokig tartott, mellyért a' Király' Hadnagjai majd
minden békeségestűréseket elvesztették. Mátyás vidá-
mítá őket mondván: Hogy neki Bécsben két férfiai
volnának, kik a' Várost rövid idő alatt kezére kerítik:
az elsőt éhségnek, a' másodikat egyenetlen-
ségnek nevezik. Végre csakugyan egy közönséges
ostromfa kellett magát elhatározni a' Királynak; de
meghalván ezt a' polgárok, nem akarták elvárni, ha-
nem 1485-ben a' várost feladták. Mátyás ezen ostrom
alatt majd életét vesztette; mivel kevés nappal a' Vá-
ros' feladatása előtt, attól nem messze egy kalyibában
ülvén Tanácsnokival, 's Generálisaival haditanácsot
tartott; a' kalyibát egy ágyúgolyóbis érte, 's egyik
falát bedöntötte, 's kevésbe mult, hogy ez a' Királyt
össze nem zuzta. Ez által még inkább nevedett
benne a' kivánság, Bécs városának hevesb ostrom-
lására.

Újhelynek vette ezután útját, 's hatalma alá
hódította ezt is. Seregei pedig egész Austriát össze
járták, sőt még Stiriába, Carinthiába, és Carnioliába
is kiterjeszkedtek. Mig Újhely ostromoltatott, egy
Török-követ érkezet-meg, kit II. Bajazet, hogy Má-
tyástól néhány esztendőre fegyvernyugvást kérjen,
küldött vala. Ezen Török-követ több keresztyén
udvarokban dölyfös ékesenszóllásával nagy tekintet
szerzett magának. Mátyás őt a' szabad levegő alatt
hallgatta-meg, nem messze a' vár' árkaitól, 's azon
időben ugyan azon részről parancsolta, hogy az
ostromláshoz kezdjenek. Hogy most a' követnek
fülei körül nyilak, 's golyóbis-darabok rebdestek,
nagy szorongatások fogták el úgyannyira, hogy beszé-
dének se füle, se farka nem vala. Mátyás ellenben
rémültelenül járt fel-alá, 's egyenes felelettel vála-
szolt a' követnek, de a' mellyből ez halálos féelme
miatt semmit nem hallott, és értett; kérte tehát a'
Királyt, hogy más nap' újjítaná - meg válaszázt;
de válaszul ezt kapá: „Ha kit Bajazet egy illy

követségben akar megbízni, erre olly férfiat válaszszon, kinek nagyobb bátorsága, 's jobb emlékezete vagyon.'

1487-ben Mátyás országgyűlést tartott Bécsben, 's az Austriai-Rendeket olly szelídséggel fogadta, hogy hajlandóságokat egészen megnyerte, valamint hogy ő is Bécs városához nagy hajlandóságát mutatta mind végig, 's falai között örömet mulatott.

A' Császár egész Austriát Mátyás' hatalmában látván lenni, egészen elhagyá örökös tartományait. Minekutánna Németországban, és Belgiumban sok esztendőig hasztalanul keresett segítséget, a' Királyhoz folyamodott, 's hogy örökös tartományait visszaengedje néki, alkudozásba ereszkedett; de minden fogant nélkül, mert Mátyás ezen tartományokért 200,000 aranyat kívánt, Fridriknek pedig sem pénze sem katonája nem volt, 's így Mátyásunk ezeket mind haláláig csendesen bírta.

Látván Mátyás, hogy második feleségétől sem várhat örököszt, különösen arra fordította gondolatait, miképen ültethesse Jánost az ő természetes fiát a' Királyi-székre. Hogy tehát a' koronára utat készítsen neki, előbb Liptói- utóbb Oppeli- végre Slavoniai-herczegnek nevezte, és Blanka Máriával a' Majlandi herczeg' leányával párosította. A' Nagyok többnyire hajoltak a' Király' fiához. Hogy pedig ennek részére a' Cseh-országi koronát is megnyerhesse, Sléziai-, Morvai, és Lusacziai-herczeggé akarta tenni, de a' halál hasztalanokká tette igyekezeteit. Mert Mátyás, kit a' Podagra, és egyéb nyavalyák bántottak, 1490-ben Bécsbe vitette magát, 's jobban kezdett már lenni; de midőn Virágvasárnapon sokáig maradna a' templomban, nagy gyomor-gyengülést érzett, 's egy két zöld fűgét kívánt, vélvén, hogy ettől megfrissül, de ugyan azon napon, midőn épen a' Királynéval asztalnál ülne, a' szél megütötte, 's harmad napra kivégezte, életének 47-dik esztendejében.

Mátyás méltóságos alkotásu volt, teste közép magasságú, arcza eleven színű, szőke hajú, tüzes fekete szemű; tekintete beható; ha kire beszéllgetés közt elevenen tekintett, tetszésének jele vala, valamint szemének ide 's tova forgatásai kedvetlenségét árulták

el. Magasan nőtt homloka, szép termetű orra, kevesleg bőszája, melye és válla széles; teste' alkotása tartós, és munkára termett volt, a' mint kedvelte is a' munkát. Igaz ugyan, hogy több gyengeségei is voltak, 's ezek között nyakas haragja, 's boszszúkíván-sága, de sokáig is tetteté magát, míg ezen indulatnak zabláját megeresztette. Özvegységében nem legtisz-tább életű lehetett, hanem felesége mellett ágyasokat nem tartott. — Mennyire haladták-meg azonban tö-kéletességei! Mihelyest a' thronusra lépett, egészen maga akarta a' kormányt vezérlelni; még a' fontosabb dol-gokban is csak kevés meghitteivel tanácskozott, 's a' mire egyszer eltökéllette magát, semmi attól el nem vonhatta. A' hadi-mesterséget derék lábra állította, katonaságát fe-nyítékre és rendre szoktatta; ő volt ez első, a' ki ál-landó regementeket szerzett, mellyek között különö-sen az úgy nevezett Fekete-Legio hiresedett el, mellyhez mindenkor a' legvitézebbeket, és tapasztal-tabbakat választá ki emberei közzül. — A' táborban parancsolni, de harczolni is tudott; étele, itala semmi-vel sem vala jobb a' közemberekéinél; a' betegeket látogatá, a' sebesedetteket gyakran saját kezeivel kö-tözé, 's annyira ismerte katonáit, hogy őket jobbra neveikről szóllította. Ministereiben minden csekély hi-bát keményen büntetett, gazdagon jutalmazá ellenben azokat, a' kik magokat dicséretes tettek által himutat-ták. Különösen iparkodott tudósításokat venni az igaz-ság' kiszolgáltatása felől országában; melly buzgósága olly nagy 's állandó volt, hogy halála után ellensége-inél nem különbben, mint barátnál közmondássá vált: **Megholt Mátyás Király, oda az igazság!**

Emlékezetre méltó marad mindenkor azon hajlan-dósága is, mellyel a' tudományokhoz viseltetett; ő ma-ga is, szorgalmatos olvasása által jeles belátásokat szer-zett a' Literaturának több részeiben, 's minden Euró-pai nyelven beszélt, a' Törököt, és Görögöt kivéven. Jól tudta Mátyás: hogy a' tudományok' virágzása főbb boldogságok legyen az Országoknak; hogy ezt Ország-nak is megszerezze, semmit el nem mulatott. Melly-re nézve több idegen Országi tudósokat hívott Ma-gyar-országba, kiket jól fizetett; több iskolákat állított, Budán egy tökéletes Universzítást állapított-meg, melly-

hez egy különös fényességű, majd nem Római izletű épületet rakatott. Heltai Gáspár 's mások irásokban adják elő ezen épületnek pompásságát, melly felmulna minden hitelt, ha Mátyásról nem irnák ezt, a' kiről, tudton tudjuk, hogy előtte semmi nem volt lehetetlen. Ezen kívül ugyan Budán állított egy nevezetes könyvnyomtató műhelyt, 's azon híres Corvinusi könyvtárt, mellyhez hasonló akkor időben nem találtatott. Ebben, az akkor nyomtatás alól kijött munkákon kívül mintegy 50,000 kéziratokat lehetett látni, mellyeket a' napkeleti könyvtárokból feles költséggel szerzett össze. Egy gyönyörű emlékjele ez azon szeretetnek, mellyel Mátyás a' tudományokhoz viseltetett! kár, kimondhatatlan kár, hogy ez a' nevezetes, 's csak magához hasonlító könyvtár az enyészetet el nem kerülhette; az Ország' változásainak, és a' mindent pusztító háborúnak lett ez áldozatjává.

Mind ezt, valamit Mátyás jól, 's nemesül rendelt, senki attól nem várhatta, ki egykor megvettette a' tömlöczbe sanyargott; munkás és rettenthetetlen lelke, bölcsessége, igazság-szeretete, bajnok-tettei — szóval mind az, a' mit róla tudunk, nyilván bizonyítja, mennyire volt ő a' koronára méltó, melly néki kedvező szerencsét szült. Ő volt az, kit jóllehet uralkodásának elején egyéb Hatalmasságok alacsony származásáért kevésre becsültek, utóbb még is Európának minden Hatalmasságai előtt nagy tekintetben tartatott, és IV. Sixtus Pápa őt egykor néhány Cardinálisok előtt Királyok' Királyának nevezte.

Az Austriai - Rendek Bécsben neki fényes halotti pompát tévének, hült hamvai pedig Székesfejérvárra hozattattak Magyar-országba, 's a' Királynétól, János fiától, és az elszomorodott Magyaroktól nagy pompával fogadtattak, 's minthogy ezek valának Mátyásban egyedül a' halálnak alávetve, ezek tétettek a' Királyi temetőbe azon álmat alunni, melly után nincsen serkenés. Felettek e' rövid írást olvashatta a' haladó unoka:

Corvini brevis haec urna est, quem magna fatentur
Facta fuisse Deum, fata fuisse hominem.

1.

Erdélyi Levelek,

írta

KAZINCZY FERENCZ.

(Folytatás.)

XVI.

A' Grófné megígérte elholt férje' testvérének, a' szépsége 's nagy kimíveltetése által nevezetes özvegy Gróf Bethlen Ádámnénak, hogy a' Gyógyi hévvizekben meg fogja látogatni, 's úgy akará, hogy én is legyek ott; de én még elébb Tordosi Predik. Sípos Pál Úrhoz vágytam. Elvégzénk tehát hogy én menjek, de lyányomat hagyjam zálogban. Gyógyon viszsza-kapom.

Sípos álhívá magához Báró Naláczi Istvánt, 's némelly barátit Szászvárosról, 's ezek közt a' Szászvárosi Collégiumnak két tagját, Pónori Thewrewk József és Lészai Daniel Urakat; ezt most már Orvos-Doctort, amazt Magyar- és Erdély-országi felesküdtött Ügyészt, ki a' mostani kornak, 's a' későbbnek még inkább, a' maga Magyar-Pantheonjával meg-nem becsülhető kincset ada. Ezek ebéd után mingyárt menének, de Naláczi velünk maradt, 's így a' nap tanulás és kaczagások közt

múla el. Mert a' ki a' kifogyhatatlan elmés-ségű és sok olvasású Naláczival van, az egygyütt teszi a' kettőt. A' fész és pöf neki nem dolga, 's dévájkodásaival nyer, és nem vesz.

Más nap Sípos és én nála mulatánk, 's ismét öröme és haszonra. — Naláczi, a' mint felkelénk a' vacsorától vetkezni kezdé, minden szó nélkül, befordúla a' fal felé, 's elkezdé a' harsogást. Mi tehát áltmenénk a' szomszéd szobába. — Sípos ellágyúla. Töltsd álmatlanúl kedvemért az éjjelt, ugymond; ki tudja, mikor leszünk egygyütt. Így egész éjjel nem húnnyánk be szemünket. — Naláczi reggel felé áltkiálta hozzánk: „*Non amo eruditum pr—smum.*” Mi sokáig kaczagánk a' szót, de ő már ismét hortyogott.

Síposnak három szerelme volt: a' Metaphysicázás, a' Mathesis, 's a' Classicusok. Kant vala bálványa, 's ennek tanításait a' Róma' nyelvén dolgozta fel, 's levelekben küldözgeté meg nekem, fejezetenként. Engemet gyönyörködtetett a' dolog, 's még inkább a' nyelv. Kértem hogy a' munkát adja ki, 's mint-hogy ő nem írt olvashatólag, 's Erdély még hibásb orthographiával mint mi szoktunk, magam másoltam le azt neki. Sípos a' munkát általadá a' Censornak. Az úgy hitte, hogy az nem az ő, hanem a' Vallás' emberei' mezejére tartozik; Kenderesi látni akará, elborzadt tőle, 's Sípos közt és a' Consiliárius közt elkezdődék keserűségek nélkül az ellenkezés. A' munka a' Vallás' férjfijai' ítéletek alá méne. Ezek rá azt jegyzék meg, hogy a' munka igen jó, de nem jól egyezik a' normával, 's így megjelenését nem engedhetik: megengednék, ha világi emberek volnának. Sípost inkább bántá a' kérés'

megtágadása mintha a' jég egész esztendei jövedelmét elverte volna.

Midőn azt a' fejezetét vevém, mellyben a' metaphysicai Szabadság fordul elő, azt kérdém magamtól, ha azt a' sovány dolgot 's azt a' badar beszédet tudnám e magyarban úgy adni, hogy olvasható legyen. — Egy Prologust elébe, még pedig dévajkodás' hangján, 's végébe egy Epilogust, hogy a' sötét tárgy elevenséget kapjon, mondám magamban, 's egy két nap alatt a' munka készen állott. Sípos tudta mennyire szeretem őt, tudta melly örömmel vettem ezeket az ő dolgozásait; és még is egészen levala verve ártatlan játékom által. Azt szenvedte a' mit a' szerelmes ifjú, midőn lyánká-jából, bár barátjai, tréfát üznek.

Sípost egy veszedelmes inhideg kikapta barátjainak karjai között. Szül. Enyeden 1759. Octób. 16., 's megholt Szászvároson 1816. Szeptemb. 15-d. Még gyenge gyermek mutatta mivé lesz idővel, 's szorgalma, lyányi jámborsága, 's a' Classicusok' szeretete megnyeré előljáró-jinak figyelmeket; 's elébb Báró Nalácz Józsefnek József fiját, tovább a' Cancellárius' Ferenczét, 's a' Koronaőr' Józsefét nevelte. A' Szászvárosi Collégiumnak 1783. Rectora, 1798. Rector-Professora leve. Onnan 1805. Patakra jöve Mathezist és Physicát tanítani, de 1810. Júliusban hivataláról lemondott, 's az Erdély' leggazdagabb jövedelmű Predikátorságát, a' Tordosit vette által. — Midőn hozzánk jött, szelídségét gyengesége' érzésének vevénk; nem hiheténk hogy Erdélyből, hogy Szászvárosról jó jöhessen; de most a' Collégium' Előljáróji vele mondatának egy Halotti-Beszédet, 's rágalmozóji elnémúltak. Sípos az új Philosophiá-

ból beszéle, 's a' kaczaj ismét elkezdődött; de Sípos most egy Epigrammát írt 1810. *Austriacæ stabant acies* — —, 's a' kaczaj tiszteletté, csudálássá vált. Sípos játszék velek. E' játékban nem vala annyi boszszu mint a' nyugalomban nemesség? Mert a' bántást a' bölcs is érzi. — Úgy hala meg mint Newton és Kant, — szerelem nélkül.

A' Gyógyi-ferdőben olly nagy vala a' vendégek' száma, hogy ha szállásomról a' Grófné nem gondoskodék vala, nekem szekerebben kellett volna hálnom. De a' baj és elakadás által a' jó Istenek a' föld' szegény lakóinak sokszor csak nem várt örömekeket akarnak adni, 's szívem ezt az ő megkedvelt hitét ismét igazlottnak találá: — egy férfiu' vendégévé tevének, kinél felejtém hogy a' múlt éjjel Bábolnán szemeimet bé nem húnytam volt, míg két szomszédunknak egy szava virradtakor mutatá, hogy a' vékony fal lassúbb hangunkat is álteresztette. Gazdám itt Erdélynek egygyik legnevezetesebb tisztviselője vala, a' már említett Baczka-Madarasi Kis József Úr. Semmit nem kérdeheték én ettől Erdélynek Történeteire, Statisticájára, hogy válaszát a' sötét szobában is készen ne találjam, 's azok egygyezének olvasásból, hallásból tett jegyzéssimmal. De ezt várnom leheté attól, a' kinek dicsérete eltölté Erdélyt, és a' ki az öröm' és pihenés' helyeire is Práyt hozá ki magával, és Smithet, a' nemzeti Gazdagságról.

De Kisnek több tisztelője volt, mint barátja; azért e, mert a' más' ragyogása süti a' nem ragyogókat, vagy mivel ez a' Catói lélek

egyebet keres mint azt, hogy minden szeresse. Mit adnék érte, mondám, ha ezt a' nagy férfit a' Zemplényieknek megmutathatnám! de hogy lehetne azt várni hogy ő mihozzánk jőjjön? 'S íme megleve a' mit nem reménylettem: 1829 megjelene a' Pataki Exámenen, 's barátim azt mondák midőn bennünket elhagyott, hogy felőle nem sokat mondtam, hanem keveset. *Par negotiis, et supra.* — Gazdag is lévén, azon felül hogy tanult is, jó is vala, 's feleségtelen, egy szőlőt vevé Patakon 3000 fnton, 's azt a' Collégiumnak ajándékozta.

'S midőn épen ezt írom, érkezik a' tudósítás, hogy ő is megholt, 1830. Jún. 6-d.

Barátim bennem, és már Kolozsvárt, uagy várakozást támasztának hogy Gyógyon egy Helvétziai víz-szakadáshoz hasonlót fogok látni. A' szó nekem hihetlennak tetszett míg Gyógyot még nem láttam, 's még hihetlenebbnek midőn megláttam; mert miként lehetne e' dombon, e' nem vad, e' nem sziklás helyen, zuhanó? Most önkényt vallom, hogy várakozásomat kevés esetekben látám inkább felülmulva mint e' nem hívésben, 's a' természetnek e' csudáját legbuzgóbban én hirdetem.

A' ferdő e' dombnak épen tetején van, ott a' falu is. Ott bugyog elő a' föld' kebeléből a' víz számtalan forrásokban, 's patakká válván, két ágra szakad.

Útunk ide, le a' ferdő' sok épületjei közül, azon ága mellett méne el, melly egy két rossz malmot forgat, és mivel árkában apróbb és nagyobb kődarabok állanak, zajgva 's tajtékot fercsegve fut tovább.

A' másik ág egy pár száz lépéssel tovább ömöl alá. A' kettő közt veteményés és gyümölcsös kertek fekszenek. Látám a' gallyak közt, hogy a' domboldal meredekké kezd válni, de hihetlenségem még el nem hagyott. Mentem, mert kívánták hogy menjek, 's bizonyos voltam benne, hogy nem fogom dicsérhetni a' mit látandok. De végre kiérénk a' kukuriczaszárak és szilvafák közzül, 's a' cascade előtt állánk.

A' falmeredekségű hegyoldal nem várt, nem képzelhetett magasságban, felül el van borítva bokrokkal; alól, a' mélységben vad surjány borítá el a' víz' futását. Első szabad esése, le a' mogyorós' sötétéből, egy két ölnyi; de itt egy csúcs kél elébe, 's felkapja a' patak' omlását, melly innen úgy szalad ezer apró mozdulatokban, millio meg' millio szikrázások közt alá mint egy ezüst eleven lepel. Az Armída' kertjeinek nem lehet szebb kút-fője, és a' ki ezt oda képzelné által, a' bájos tündér' éltét láthatná elfutni benne. Ama' legfelsőbb szökést könnyű képzelni egy kifurt hordónál: de ezt az eleven leplet, a' mi nyugalomban látszik lenni, de szüntelen mozgni is látszik, e' számtalan brillánt' rezgésiben képzelni nem lehet; azt látni kell.

És osztán az a' szédítő tető, onnan hol a' víz a' bokrok közzül kicsap, addig, hol lábaink alatt a' surjányban elsuhan, ki vethet ahoz! ki képzelheti elegendé nagyoknak!

A' víz mészrészeket rak le, 's ezek sokára követ teremtenek a' hol az nem volt; de viszont az idő azt is cselekszi, hogy a' holott kő volt, ne légyen. A' melly torok lábaink előtt nyílt, hogy az én barátém kénytelen vala a' gyümölcsöscsel gazdagon elhintett szilvafák' ágaiba

fogózni, ott egy ilyen leszakadt iszonyu kódarab fekszik, befutva sűrűen szederinakkal 's egyéb gazzal. A' kő' terhe 's a' szakadó víz lerepesztették toronyyi magasságáról.

Kászonyi Báró Bornemisza Leopold, Erdélynek egyik leggazdagabb birtokosa, 's Gyógy-nak is egyik birtokosa, vendéglé a' ferdő szállójit; 's így alkalmam vala az Erdély eddig nem látott uraságaival 's aszszonyságaival is közelebről megismerkednem; de örömeimet elkéséríté az a' gondolat hogy kevés órák múlva mennem kell.

Szekerem a' kisdud falu alatt vára. Gróf Gyulainé mind a' négy gyermekeivel, 's Kis József Úr addig kísérték. Némán, elfojtott szívvel csókolám meg a' legjobb anya' 's a' legjobb leány' kezét, 's még egyszer a' Grófnéét, 's lelkemnek örök kedveltjei elmaradtak.

XVII.

Gróf Lázár Benedek, Benczenczen, úgy hivé, hogy erántam tartozik valamivel azon részvéte-
lért, melyet eránta, midőn katonai sebeit a' Váradi ferdőkben gyógyíttatá, az anyám, egy szerencsétlen halálú katona' anyja, bizonyított, 's megígérteté velem hogy nála ebédelek. Nem akarám elvonni örömeitől, mellyekkel a' Gyógyiferdőkben élt; de végre is meg kelle magamat adnom, 's fél órával azután hogy Gyógyot elhagyánk, Gróf Lázár is fogatott. — Azomban Gyulai bévive Gróf Kún Zsigmond Úrhoz, Alsó-Gyógyon, 's én a' lételt ott annyira megsze-

retém, hogy midőn vendégleni-akarónk utól-
ére, és sürgeté menésünket, még én kérem,
's inkább mint a' marasztgató házi-gazda, en-
gedne veszteglenünk. Ott ebédlénk tehát, 's csak
éjszakára menénk Benczenczre.

Gróf Lázárnál a' reggeli mellett ülénk, el-
fojtott szívvel, mert érzénk a' vég elválás' meg-
jelent pillantatát; midőn Báró Bornemisza Pál
Úr betére a' házhoz, 's beszélé hogy elhagyott
barátnéink kisírt szemekkel jövének elő haló-
jikkól, 's bennünket emlegetének. Vártam azt;
tudtam hogy úgy lesz, és még is örültem a'
hírnek, mintha váratlan jött volna. Elöttem
vala a' Grófné, azzal a' magába zártnak látszó
és még is hév lélekkel — angyal és örök gyer-
mek egyszer'smind — előttem Lotti, az én örök
barátném; előttem Fanny és Constance; az
első G.B. Frimontné, a' második Gróf Was György-
né, a' harmadik Gróf Kún Lászlóné, 's ez Gyó-
gyon és Dédácson; 's egy történetet a' két
utóbbikról, kik felől leveleim eddig nem is em-
lékeztek. — De nem; leveletem nem csak te
olvasod. Életünk' boldogságai elvesztik becse-
ket ha olly tanúji is vannak, kik nem érdek-
lik hogy ismerjék. —

Bornemisza ment, 's jelenté a' cseléd, hogy
készen vannak. Lázárnak megköszöném min-
den hálát felülmúló jóságait, 's a' szó nem vala
hideg mondás; de Gyulainak köszönni-meg a'
mit értem teve, arra nem lelék szót. Midőn
őt ölelém meg, őt, ki csupa szív — hány-
szor mondtam azt magának, mint másoknak! —
még inkább érzém a' mit mondek. — Kitép-
tem magamat karjaiból, 's mentem.

Imé elhagyva látám magamat. Harminczhárom napot tölték Gyulaival, 's annyira egymáshoz szokánk, hogy az elválás nem lehet mind kettőnknek nem gyötrelmes. — Kitekinték szekereimből a' Kenyérmezőre, feltekinték a' Csórai bércz felé, hol Barcsai kedvelt almafája alatt fekszik, mint barátja Bessenyei György is almafa alatt, Berettyó-Kovácsiban, Debreczen és Várad között, 's azonnal ismét magamba vonulék; szívemben nem lele helyt több érzés egynél. — Most körültekintém magamat, ha Alvincz meszsze van e még, hogy ott kiszálljak szekereimből, 's lássam a' ház' romjait, mellyben Martinúzi veszett. — A' helyt régen elhagytam volt. —

Maros-Rév — mert mi szükség a' magyar helyt Maros-Portusnak mondani? — el van töltve Kamarai épületekkel és sópáhókkal. Az itt szolgálók' száma, ide nem értvén a' cselédséget, igen a' Papot, iskolai Tanítót, Orvost, Seborvost, a' Tiszti-Kalendáriom szerint harminczkét fejre megyen. A' só ide Maros-Újvárról és Tordáról szállítatik, 's vizen megyen Szegednek. Erdély évenként egy millio mázsát ad el, — így mondja Gróf Bethlen Elek *Ansichten von Siebenbürgen* című írásában, 's Maros-Újvár olly gazdag sóban, hogy a' mi apróbb darabokat a' fészítők kénytelenek elvetni 's a' Márosba hánynak, azok annyira elsózzák a' vizet hogy Újvárhoz két mföldnyire semmi hal a' Marosban nem találhatik.

Alba Carolinához ez a' Maros-Rév olly közel fekszik, hogy az idegen ezt csak külvárosának veheti. A' várdomb, innen tekintve, balra emelkedik. A' város téren fekszik, keletre a' vártól, 's ahhoz nem kis távolyban.

Itt, a' várban, lakának az Erdélyi Fejedelmek; itt a' Római Proconsul; itt, a' mint ugyan én hiszem, Decebál, 's a' hely akkor Szármicz és Szarmiszegethúsa, tovább Apulium, 's a' nem-Római időkben Gyula-Fejérvár (*Alba Julia*) nevet visele. Erősségnek, a' mai Strategia' törvényei szerint, nem alkalmas többé, mert közel hozzá nyugotra nagyobb hegyek emelkednek, igen arra, hogy fegyver, élelem, katonai bútorok itt tartassanak. Mert Erdély ez egy váránál többet most nem bír; II. József elbontatta őket. Itt a' Pénzverő is, 's az Erdélyi verés' jegye az E betű, mint a' Körmöczié a' B., a' Nagy-Bányaié a' G.

A' várdombot, VI. Károly alatt, Generális Steinville keríteté körül árkokkal és sánczokkal, 's kapuját olly pompásan építeté, hogy az a' Bécsieket meg is szégyenítheti. Ez felett a' Károly' lovagszobra emelkedik, igen merész kelésben. Alapköve 1715. Novemb. 4-d. tétetek le, 's a' hely ezentúl nem Gyula; hanem Károly-Fejérvárának mondatott. — De mint tűnik el az idegen' várakozása, midőn belépven a' királyi vesztegetéssel épített kapun, pusztulásnak indúlt, elrongyolt házakat, páhókká fordított templomokat lát, 's nem semmit, a' mi ama' pompához illik. A' Püspöki lak, a' Bibliothéca, az a' templom, melly valaha az Erdély' Fejedelmeinek hamvait őrzötte, szegénységet mutatnak, és tellyes elhagyatást; 's a' tág piacon szállongó katonáknál 's rongyos katonagyermekéknél egyebet nem látni.

Mihelyt ide beértem, mentem a' Szent-Mihály' templomába, látni annak kincseit, minekelötte az, a' már közelítő ebéd előtt,

bezáratik. — Termés kőből épült; oldalairól nagy darabokban pattogzik a vakolás, 's magas tornyát alacsony zsindelezés fedi. Szegény, de nagy, de méltóságos. Ez fája szememnek, szívemnek kedves is vala. Oda hajdani fényem! ezt kiáltozá rám.

Középajtaján léptem belé, melly előtt az Erősség' egygyik kapujától a' másikig megyen az út, keletről nyugotnak. Ámbár gondom egyedül sírköveire volt, 's oda sieték; a' nagy oltár, minden festés és szobrászi munka nélkül, annyira elfogá szemeimet, hogy helyemből ki nem mozdulhaték. Az nem egyéb, mint egy rend architectúrai oszlop egészen befuttatva arannyal, mintha színaranyból volna öntve, 's egy öntéssel. De ez inkább találná helyét Református vagy Zsidó cultusú templomban, minekutánna ez a' kettő, a' Művészség' 's az Emberiség' nagy kárára, kitiltotta a' képeket, mint ide.

Most körülvivém tekintetemet a' tágas templomon, 's túl a' székeken három sarcophagust láték-meg fejekkel a' déli falhoz értetve, minden polczozat nélkül. Koporsó és koporsó közt csak annyi hézag, hogy a' néző közzéjek férhessen. Itt fekszik a' három Hunyadi; a' Vajda-Gubernátor közben; jobbjá mellett fija, László, balra a' *Miles Militum* testvéröccse a' Vajda-Gubernátornak. — De a' három sírkő üres. Vad kezek szórák el a' nemzet' szentjeinek hamvaikat.

Felírást egyedül a' nagy katona' kövén látni. Annak lapos felső táblája' karimáján e' szók állanak: miles vocatus frater gubernatoris sit iunctus coelicis choris anno dni MCCCCXXXIII.

de Hunyad hic est tumulatus iohs miles minor de Hunyad vocatus frater eius.

A' hős pánczelosan fekszik a' sírfedél tábláján, 's lábai oroszlánt taposnak. Az oldalkövek' közepében boglár, 's a' három boglárón czímer: jobbról madár, hihetőleg sas, reppenő szárnyakkal; balról a' haza' négy folyamjai. A' lábkö' boglárában a' holló gyűrűstül.

Táblájára van kiterítve a' Gubernátor is. Szakála kerek és rövid. Fején félarasznyi magasságú süveg; nem prémes kalpag; 's a' süvegből széles hajlangó toll, mint a' spanyol sípakokon; a' mi nyilván a' Faragó' játéka; hozzá szokhatott olyanokat faragni a' külföldön. Jobbjában kormánypálcza; baljáról szablya függ. Testén sarkig érő dolmány, 's annak egygyik vége felakasztva övéhez, hogy térde kitessék, 's a' szem a' dolmányt papi talárisnak ne ismerje. Az egygyik oldalköven lovascsata; a' másikon török foglyok, hátrafűzött kezekkel. A' lábkö' felén paizs 's azon a' Gorgon' feje, rettegést terjesztve, és halált. Valamelly később kéz' 's igen tanulatlan, a' fej' vánkósába ezt véskélé: JOHANNES HUNYADI CoRVIN. — Ha ez a' Gubernátor' sírköve e? — Az; ezt kiáltja a' fejedelmi pallást, ezt a' kormánypálcza, és a' két oldalkő reliefje; 's ez és a' *Miles Militum*' köve egy korra mutatnak. Későbbi fejedelemnek czifrábbat faragtak volna, 's nem maradt volna el a' név. Aztán fel szabad, fel kell tenni, hogy a' ki a' három követ előbbi helyéből ide téteté, amott egygyütt lelé a' hármat, és ott többeket is talált; 's hogy a' többek közzül ide e' hármat azért hozatta, mert ez már akkor is a' Jánosénak 's Lászlóénak tartatott.

László is oroszánt tapos a' maga felső tábláján. A' kő' jobb oldalán Génusz tartja a' Hunyadi-ház' czímerét; másik oldalán ismét Génusz egy oroszánfót, melly kínosan nyujtotta ki nyelvét; a' lábköven valamely állat' lába, átlőve láncával. A' szűkképzetű Szobrász ide nem tud jobbat gondolni mint egygyik oldalra a' vitézség' spóliumát, a' lábhelyre lábakat; hanemha talán az oroszánfó oda játszanék, hogy a' hóhérpallos oroszánerejű hősnek vette fejét, és hogy az előre hatalmasan hágdosó lábakat a' halál futásokban akasztotta el. Ama' faragcsáló itt is hagyá keze' nyomát. LADISL. HUNYA. CoRV — A' lábkő' boglárán F. C. A. K. ismét a' kéretlen kéz' karmolása. — Porondkőből van mind a' három sarcophagus; a' boglárokhoz fejer álmárvány van véve.

Az orgonakar alatt van az Izabelláé, az északnyugoti szegletben; az Izabella' lábánál a' fijáé. Így a' Királynéénak csak jobb oldalkövét és fedelét, a' János-Zsigmondénak labkövét is láthatni. Mind a' kettő nagy fejeységű márványból van faragva, 's a' szobrász elhintette czifrájival.

A' János-Zsigmond' lábainál sok nagy darab fekete márvány hever, úgy a' tornácban, a' torony alatt. Azok egykor a' Bethlen Gábor' és I. Rákóczy György' sírköveiket díszítették. Midőn a' templom 1716. a' Reformátusoktól elvétetett, Báró Mártonffy György Püspök a' két Fejedelem' emlékét elhányatta, 's négy oltárt szeldeldete márványaikból, és még is mind fel nem tudá dolgoztatni.

Kevés évek előtt rá akadának a' Bethlen István' Fejedelem' koporsójára is, hol most a'

Hunyadiak' során a' márványoltár áll. E' szerint nem szenved kérdést, hogy ennek 's testvér bátyjának Gábornak, oda voltak temetve tetemei, hol az említett oltárt látjuk. A' Rákóczyé, csak a' symmetria miatt is, az ezzel áltellent állóval fogott helyt.

Martinúzinak nincs emléke, és nem is volt. A' rettegők el sem merék temetni testét. Ha ki a' torony alatt lép a' templomba, 's megáll az orgonakart tartó oszlopok' sorában az előtt, melly itt jobbra első, hamvai felett fogja lelteni magát; úgy magyarázta azt nekem Kanonok Cseresznyés Úr. Martinúzinak ma sincs semmi jele; de a' jó itt tisztelettel áll meg, 's annak a' makacs híu aszszonynak 's szerencsétlen fíjának czifra márványaik mellett hidegen fordul el.

Az Ország' Levéltárja a' templom' délnyugoti szögében őriztetik.

A' Püspöki lak, a' mint gyanítani merem, egy része a' hajdani Fejedelmek' lakjának. Szűk, alkalmatlan, rongyos.

Vezető nélkül nem akadhaték a' Csillagnézőre. Batthyáni fukar pazarló volt.

VI. Károly, oda hagyván Catalóniát, Trinitáriusokat hozta ki magával, 's ezeknek itt templomot és klastromot adott. II. József eltörle a' Szerzetet, 's a' templom és klastrom katona-ispotály 's hadi-páhó leve. II. Leopold visszaadá, Papnevelő házúl. Batthyáni ezeknek meghagyá a' klastromot: a' templomból Bibliothécát csinált.

A' templom' hajója tehát felső és alsó sorra osztatott, 's végéhez egy szoba toldaték. A' felső sort könnyvek foglalák el, az alsót a' Természeti-Dolgok' és a' Régiségek'-Muzéuma. Templom' és ragaszték' hossza tizenhat öl,

szélessége hat. A' két torony' csutorás fedelét elhordák, 's a' mi a' kettő közt áll, a' Bibliothéca' Órjének adatott lakásúl. Az egygyik torony' csigagrádics, a' másik a' Bibliothecárius' hálója. A' homlok-falan ezen egyszerű, de csonka felírás olvastatik:

V R A N I Æ
P O S.

COMES IGNATIVS BATTHYÁNI
EPISC. TRANSILVAN.
M D C C X C I I I I.

elmarada belőle a' MVSISQVE SORORIBVS. —
A' Csillag-néző itt legkissebb tekintetű kincs.

Batthyáni, fija Imrének, Pinkafelden, elébb Egri Nagy-Prépost, ifjabb éveiben Jezsuita, ide nem hozza könyveket, 's itt nem talált. Elébb Lócsén veve meg egy Bibliothécát, tovább Bártfán egy másodikat, egy harmadikat Cardinális Migázzzitól, Scholastica Theologia és Jus Canonicum' tanítójit. Az jó, a' mit később Olasz- és Német-országban Cardinális Garampi által vásároltata; 's legjobb a' mit Rómában, Nápolyban, Velenczében, az oda kiküldött Daniel Imre Pap szedett, később Órje e' Gyűjteménynek. Kincseket veve Konstantinápolyban is.

A' Könyvtár Erdélynek van hagyva azon idves tilalommal, hogy sem egészben, sem darabjaiban el ne idegeníthetessék, 's egy harmincznyolcz ezer kétszáz forinton vett fekvő jószággal. A' könyvek' száma, midőn a' Könyvtárt láttam, mintegy húszezer kötet volt.

Az igazi kincset a' kisebb szoba bírja; itt a' magyar dolgok, itt az Incunábulák.

A' Dobai (Székely) Sámuel' Gyűjteménye Pécssett áll, a' Püspöki Bibliothécában; azomban

az is figyelmet érdemel, a' mit a' Könyvtár itt bír ezen Eperjesen nyugalomban lakott tudós Kapitánytól. Mi itt minden egyéb azon XVI folio kötethez, melly az Erdély' Fejedelminek 's más Uralkodóknak, Ministereknek, Generálisoknak, Tudósoknak tulajdon kezekkel írt vagy neveik' aláírásával jegyes leveleiket foglalja magában. Itt láték többeket Cardinalis Pázmánytól, tulajdon sebes kezével írva, 's magyar nyelven. Bírja a' Bibliothéca tintatartóját, porozóját, tányérostúl.

Az elsőbb Rákóczy György feljegyzé Visolyi kiadású Bibliája' utolsó lapján, hogy ő az egész Biblia' olvasását Patakon végezte el 1619. Auguszt. 4-dikén 6 és 7 óra közt. E' jegyzése mellett még hálákat ad az ő kegyelmes Istenének, hogy azt neki kegyelmesen megengedé. Bethlen Gábor is szorgalmasan eljárt a' dologban, 's a' szent Könyvet, és így azon szakaszait is, mellyeket nem értett, huszonhat ízben olvasta végig! Apafi a' reggeli penzummal róvá le a' tegnap estveli trinkoskodást, míg estve ismét leitta magát, hogy reggel legyen mit leróvni. —

Heltai Gáspár' Bibliáját, Kolozsvár 1551. 4. erősen elrongyolva találtam itt. Vezetőm mint ritka különösséget láttatá velem, hogy a' betűszedő a' X. Parancsolat' egygyikét kifelejtette. Én erre neki beszélém el, hogy egy Hálai nyomtatású Biblia, a' mit a' VI-diknek tiltania kellene, a' betűszedő' vigyázatlansága, vagy elmétlen pajkossága miatt, parancsolja; a' verbum elől kihagyá a' tilalmazó *nicht* particulát.

Bethlen Gábornénak, az elsőbbnek, egygyik levele férjéhez saját kezével signálva, e' szókon végződik: — „a' Kegyelmed' szolgáló leánya,

's a' mi következik a' Fejedelemné maga kezével írta alá: — „az Felsőhez Bethlen Gábríelné Károli Susánna. m. pr.”

Az Incunábulák és Princeps Edítiók' száma nagyobb mint reményleni merém; — Incunábuláknak neveztetnek az 1499-ig nyomtatott könyvek, 's ezek egybecsúiek a' régi kézírásokkal; a' Princeps Edítiók a' Classicusoknak legelső kiadásai. — Legrégibb itt Apulėjus és Gellius, 's Plíníusnak Természeti Historiája; ez Velenczében, a' két elsőbb Rómában, mind a' három 1469. — Homérnak minden Munkáji, Florentziában 1488., két Kötet, fól., 's hála érte az isteneknek, olly ember' birtokából, ki a' könyvet soha meg nem olvasá; mert így a' könyv szenny, gúzsolás, és befirkálások nélkül jött által a' mi időnkre.

A' csak nézni jövők magoknak egy gyönyörű kéziratot mutattatnak: a' két elsőbb Evangelista' munkáját. Az pergamenre van írva, unciális betűkkel, in folio, hasított oszlopokkal; anno Christi DCCC. — Festése 'korlátjain, 's az aranytinta, nem lehetne szebb, nem lehetne elevenebb, ha tegnap készült volna-is. Batthyáni azt nyolczszáz aranyon vette-meg.

Bír a' Bibliothéca egy magyar nyelven készült Psaltériumot-is, mellyet siettem tudatni nyelvünk' barátjaival, (Tudom. Gyűjtem. 1817. IV. Köt. 35 lap.) — Fordítója ekként jegyzé nevét: „Bertalan pap, „bereg varmegyei, halabori faluból nemzett, „ez zoltart írta ziletés után ezer öt száz nyolc „esztendőben.” — Zsoltárjai mellett az úgy nevezett Passio, a' négy Evangelisták szerint. Rosz magyarság, de gyönyörű; 's mutatja mit

nyerénk vala, ha elhányánk articulusainkat, a' hol haszon nélkül állanak; 's ha nem csak azt nézénk, mi van jól magyarul, azaz: mi van most szokásban, hanem azt is, a' mi nyelvünket megnemesítheti.

„Zent david zidosagnak kiral'a zer-
zette Zoltar.”

„Bodog ember, ki nem iart keg'etlenezek-
nek tanacaba, es ki dögnek zekiben nem v'lt.
„De v' akaratt'a wrnak toruen'ikben ijel es nap-
pal, v'neki toruen'ebe gondolkodih. Es ol'an
„lezen mikint fol'o vizek mellett v'ltetet fa, ki
„v' idein v' g'omolciit ag'a. Es v' leuele le nem
„hull, es valamit teuend, zerenesztetik.”

Ugyan-ezt harminczeggy évvel később, 1539,
fordítá Frater Paulus de Pápa:

„Bodog ember, kij keg'etlenezek nec tanachi-
„jaba nem ijarth, ees kij bijnesek nec wtaba
„nem alloth, és kij vezedelem nec zekijbe nem
„wlth. De w akaratija wrnac terwenijebe
„gondolkodijk; wneki terwenijebe eijel es nap-
„pal. Es lezen mijképpen folijo viz nec mellette
„ijltetett fa, ki w ideijebe adija w gijemwl-
„chet. Es w leuele el nem hwl, ees mindene-
„ket tezen bewlteth nec” (bővültnek.) —
Vessük öszsze a' Halaböri Bertalan' és a' Pápai
Pál fordításaikat a' Károli Gáspáréval, 's érez-
zük mint alacsonyítatott meg nyelvünk az ál-
tal, hogy íróink nem biztak olvasójikhoz, 's
a' helyett hogy ezeket vonták volna fel magok-
hoz, ők sülyyedtenek le ezekhez. Bár a' mit

én siket füleknék mondok, a' mi lelkes Vörösmartynk, Bajzánk, Tóldynk egy hajdan-korból vett szerencsés Novellájok által éreztetnék.

Még egyszer mentem el a' Vajda-Gubernátor' sírkövéhez, 's rá tettem ösi zsebórámat 's jegygyűrűmet, hogy gyermekeimre megszentelve mehessenek által.

A' Sz. Miklósi kertben egy parányi miniatűr-képe annak az óriásinak Gyógyon. A' patak előtt elkapartatott az ott hajlani kezdő föld, 's elébe egy egyölnyi hosszúságú 's nyolcztalpnyi magasságú fal rakatott, a' fal' elébe pedig, ismét egyölnyire, két oszlop, hogy a' fal és a' két oszlop egy három oldalain nyitva maradt cabinetecskét csináljon. A' patak most báldog medren vonatott a' cabinet felibe, hogy a' két oszlop közt szakadjon alá. A' ki így a' cabinetbe lép, 's kinéz onnan a' szakadó vizen keresztül, csuda alakban lát minden tárgyat; a' ki pedig kívülről tekint keresztül a' vizen ismét a' cabinetbe, a' lebegő vízkárpitot ezer szikrázásban fogja látni, a' hogyan azzal szél és nap játszanak. A' kertész a' hely' szépségét azzal nevelheti, ha virágcsuprait a' két oszlop' sorában rakja le. Ez a' kertek' játékaik közt talán a' legelmésebb a' mit rezekben láthatni.

Gessner így adja Erythiáját Idylljeinek pompás négyrétű kiadásában, mellyet a' hazában talán csak én, 's a' mivel kevélykedem, és nagyon kevélykedem, az özvegy Gessnerné' ajándékából, bírok; mert a' nyomtatványok, csakhamar azután hogy megjelentek, elkapdostattak, 's boltokban már nem találhatám. — A' kert egykor négyszegü táblákra volt osztva; új ízlésüvé a' ház' mívelt lelkü aszszonya vál-

toztatá, 's minthogy így holmit sajnálottak kivagdalni, a' kert nem egészen titkolhatja, hogy az új ruha ócskából van varrva. De az a' szép nyolczoszlopú peripteron (gömbölyü tetejü templomocska), 's az a' szép nagy rét, melly most a' kerthez kapcsoltatott, az erdős rengetegek 's a' szálkás csúcsú kecskekő' látásában, felejteti a' ház előtt ejtett hibákat, és az a' szép vad topolyliget, melly a' kastélytól a' Küküllő' folytaig nyúl. — Oh az a' Dédácsi delta! Az még is mindennél szebb a' mit valaha láttam; a' mesterségnek ott nincs egyéb nyoma mint játékosan futó útjai.

A' Gróf, akkor Küküllő, később Alsó-Fejér-Vármegyei Fő-Ispány, végre megérkezék Dicső-Szent-Mártonból, hol Gyűlést tartá. — Valahol arra alkalmam volt, magyaráztatám magamnak, Erdély tőlünk miben különbözik; 's Csereivel, Krasznán, magamat a' legújabb Tiszti-Kalendáriommal megajándékoztatám; de itt városokban, számosabb vendégek közt, az afféle bajos; itt egyedül valék, 's Erdélynek egygyik fő Tisztviselőjével, 's hasznomra fordítám az óra' kedvezésit. Ő Excell. láttata velem egy csomó Kormányszéki Rendeléseket, egy két Gyűlés' Jegyző-Könyvét, Vármegyének Vármegyéhez írt levelét; 's minthogy a' Kormányshé a' Megyékhez magyar nyelven ereszti Rendeléseit, egy illyet kérésemre le is másolatott. — Egygy újabbat később vettem a' tavaly elholt Kormányshéki Tanácsnok Inczedy László Úrtól, 's közlöm azt Olvasóimmal, minden kihagyás és változtatás nélkül.

Kivül: „4549. Inclytae Universitati Inclyti Cottus de Küküllő consignandum. — Ex Offo. — Dicső-Szent-Márton.”

Belől: „4549. 1828. — Sacrae Caes. Reg. et Apost. Majestatis, Magni Principis Transilvaniae et Siculorum Comitis, Dni Dni nostri clementissimi nomine. — Inclyta Universitas! Salutem et gratiae Caes. Regiae incrementum. Idei Július 21-d. năpjáról ide tett azon jelentésekre, melly szerint Serbán Péter részére Virág András ellen 5000 Rfor tiszta adósság' felvétele végett Vármegyei erőt ajánlottak rendeltetni, a' záratékok' leküldése mellett visszaíratik ezennel Kgylneteknek, hogy a' Kir. Gubernium az ajánlott Vármegyei erőt mai napon megadatni határozta, 's azt annál fogva Kgylnetek az ellentálló adós Virág Ádám ellen egy előre való tizenötöd napi megintés után kivíthetik. In reliquo altefata Sua Majestas Sacratiss. benigne propensa manet. E Regio Magni Principatus Transilvaniae Gubernio. Claudio-poli; die 5-ta Septembr. 1828. — B. Joannes Jósika, m. pr. — Comes Ladisl. Lázár, Cancellarius, m. pr. — Baro Franc. Kemény, Secretarius, m. pr.

'S most a' Bethlen-ház eránt óhajtottam venni tudósításokat, 's' előmutatám jegyzéseimet e' végre Benkőnek Transilvaniajából, 's a' mit Dr. Gyarmathy Úrtól vettem; 's a' Fő-Ispány e' részben is teljesíté kéréseimet. — A' megbecsülhetetlen órá' örömeit Comtesse Nína, most Báró Bánffy azzal nevelte, hogy atyjának oktató leczkéje alatt fületem fortepiánója' zengéseivel gyönyörködteté a' szomszéd szobában; az estve pedig a' Grófné' társaságában tölt el, ki Erdélynek legszebb és leggondosabban nevelt leányai' számában fennt helyt foglalt el.

Én kivált Miklóst, a' Cancelláriust óhajtottam bővebben ismerni, és igazabban. Melly

nagy férfi! és melly nagy, már ifju korában is, 's a' francziák közt, 's Zrínyinél! és osztán, utólsó esztendejiben, melly kicsiny! ezt mondám mindég magamban; de nem mervén vádolni a' kinek környülállásait 's okait közelebbről nem ismerém, 's irtózván azoknak gondolkozásoktól, kik a' jóktól a' lehetetlent is kívánják. — Egy Emlék-könyvbe a' nem érdemlett szerencsétlenségei által levert férjfiu ezt írta: — „*Per multas afflictiones oportet nos ingredi in regnum Dei. Actor. XIV. 22. In se quotidie experiens scripsit magnis mundi honoribus indutus et exutus, vano titulo Comes Nicolaus de Bethlen, anno Salv. nati 1711., scribentis septuagesimo, captivitatis die octavo, Viennæ 2. Septembr.*” — Vay József egy illyenbe ezt írta: „*ego utrum nave ferar magna, an parva, ferar unus et idem.*” — Való, hogy Vayt nem érte az a' baj melly Bethlent; de ha érte volna is, Vay hallgatva szenvedett volna. — És osztán: Szabadon eresztett végre, és még sem jöve le honja' földjére, sőt meghagyta, a' nem jó Római példa után, hogy oda hamvai se vitessenek le. — Borzadva írom le a' szót: A' jó ott akarna fekünni, ha társai megölték volna is.

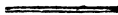
Gróf Kornis Mihály Úr Autographiai Gyűjteményemet, egyéb nagybecsű papirosok közt, Cancellarius Bethlen Jánosnak egy levelével gazdagítá, mellyet nem kéteskedem itt felvenni, minthogy szíve' nemességét festi. Melly boldogok a' fejedelmek, ha illy emberek forognak körökben! Imhol az:

Kivül: Az Méltóságos Erdély Fejedeleme nek nekem kegyelmes Uramnak adassek.

Belől: Kegjelmes Uram. Az Ngd méltóságos levelet az töb levelekkel edgyütt ma kjlencz ora tajba alazatosan vettem; Az Székelyhídi sok irasokat megh olvastam, ahöz való jedzést Nagjságodk jnclusive elis kültem. Az Vajdane eo Nga felől való Ngd jrasatis látom, két extremum van, egjszersmind fen az dologban Kls Uram, egyfelől az kereszténysegh, mellynek serelme nélkül aligh lehet aszszonyállatot illjen orankent varandos állapattjába be nem fogadni, más felől az hatals nemzetnek felelme, ha kezében kezdi kerni. Valamit ád az Ur In, it kevesed magáual 's igen titkon Ien helyt adatnék nekj, sok cseledgyeit boczátana el, jóvait eő dolga volna hova tenni. Az én te czésem Kgls Uram ez, mindazaltal alljon az Nsgd kgls dispositioja, consulallj'on Ngd más böczülletes hívejtis rolla, 's ha ez fog teczeni, titkon éjjel Zerneszről Pojana Marul felé, onét Fogarasba mehetne az Vajdáné, ott js az várba fel fele lehetne három negy házan, 's állaná nemet az külső aítot, senki oda ne járna, Georgj Deák Uram tudna erről dispositiot tenni. Nem tudgya senki mit ér, megjs kell halni embernek; de az mint felljebbjs iram, Ngod consulallja töb beczülletes hiveitjs, nem árt. Ajanlom ezek utanna Ngdot Innek gondviselése alá. Ex Kis Bún, 21. Novembr. 1664.

Nagyságodk legh kisseb hive

Bethlen János, m. pr.

XVIII.

Gróf Bethlen azzal tetéze erántam megbecsülhetetlen kegyeit, hogy előre tudatá itt létemet az Enyedi Collegium' Professoraival, sőt Enyedre maga bekísért, 's itt gondja volt, hogy a' mi méltó vala láttatni, meglássam.

Enyednek fekvése sokat hasonlítana a' mi Ujhelyünkéhez, ha sokkal tetősebbek volnának hegyei, 's tére kelet felé tágasabb, annak tudniillik, a' ki itt Gáldtó és Tövis, amott Patak felől jó belé. Collégium és Professorok' lakásai egész hoszszú úczát foglalnak el a' város' éjszaki szélében a' szőlőkertek' lábaikig. A' Togátusok' lakásai, az Auditóriumok, a' Bibliothéca, irtóztató. De el lesz törölve a' szenny; az új Collégium' alapköve 1827. van letéve, 's a' Múzak kétszáz esztendős, földbe sippadt szurdékjaikból díszes lakba költöznek.

Az iskola ide Fejérvárról jött; ottan az Unitáriusoké volt, hihetőleg számokra János-Zsigmond által építve. Birtokába 1580. a' Reformátusok következtek. Bethlen Gabor újjá teremtette, 's megajándékozta Décse, Miriszló, Felenyed, Murzsína, Orbó, Henningfalva egész helységekkel, 's elnevezé Fejérvári Bethlenianum Collégiumnak, mint a' Német-országi Fejedelmek a' magok iskolájakat a' magok' neveikről. Tanító-székeikbe nevezetes férfiakat híva be, mint Opitz, a' németeknek akkor első költőjök, 's Alstéd, és Biesterfeld. De az iskolát gazdag Bibliothecájával 's a' várossal felégeték II. Rákóczy Györgyöt úzó Tatórok,

's tanítók és tanulók elszéledtenek. — Cancellárius Bethlen János őket 1663. Kolozsvárról a' maga Apafija által visszahívata, 's az iskola' igazi újabb státora Pápai-Páriz Ferencz vala, a' Lexicographus.

Rendes Professora Enyednek hét vagyon, 's tanulóinak száma az ezret meg nem haladja. Tógás és tógatlan ifju, a' legfelsőbb osztályokban, mintegy kétszáz; kevesebb mint Debreczennek, mint Pataknak.

Könyveinek száma mintegy nyolczezer volt. A' nagyon előregedett Prof. Benkő Ferencz ezer forint tőkepenzt hagyta az iskolának, hogy az egy tőkepenz' kezdete legyen mellynek kamatain évenként az akkor legújabb philosophiai munkákat megszerezhessék. Úgy tetszik, Philosophiát tanító embertől, bár öreg és igen elgyengült embertől, egyebet várni nem lehet, mint a' mit itt tevé; és még is csudáltam azt, mert némelly Philosophus nem a' Philosophiát szeretné boldogítva látni, hanem a' maga Philosophiáját.

A' Bibliothéca Bod Péternek három munkáját tartja itt nagy becsben, 's nyomtatlanul mindenikét: 1. *Historia Literaria Hungariae*, III. Köt. 2. *Antiquitates Hungaricae*; 3. Magyar Ecclesiák' Történetei, — és mind azt, a' mit Benkő Józseftől nyomtatott és nyomtatatlan könyvekben veve. Illyen az a' folio Kötet, mellyben az első Teleki Mihály' levelei és az ő hozzá írottak állanak. Erdélynek speciális Geographiáját Consil. Kenderesi engedé végig forgatnom; azt némellyek közre akarák ereszteni, de a' szándék nem ére teljesülést. Most viszont Transilvaniájának újra kiadását hirdeté ki a' Kolozsvári Typographia; de az is elma-

rada. Én minden munkáji közt, mellyeket ismerék, ennek adom az elsőséget; de a' könyv nem kevés igazítást, bővítést, kihagyást kívánna; Benkó sok haszontalant, bugyogót, ingót, hamisat, csonkát ad a' hasznos és való mellett.

A' Báróczi' hagyománya latin és franczia Classicusokból áll, és theosophiára tartozó nyomtatott és írott munkákból. A' Kórháznak tízezer forintot, 's a' Collégiumnak, könyvein kívül, Fuchs által olajban festett képét is. De ez neki nem hív képe, mint mind azok a' mellyeket Olvasóink eddig ismerhettek.

A' Bibliotheca Báró Bánffy Farkas Erdélyi Kincstartó 's Szent-István Középkeresztese, 's Gróf Bethlen Gergely Kormányszéki Tanácsnok Fő-Curátoraitól is nagybecsü ajándékokat veve: az elsőbbitől az 1462. pergamenre írt Magyar Chronicont, mellyből Thuróczi szóról szóra vevé által az elsőbb Fejezeteket, 's magának Bánffynak tulajdon kezével írt Autobiographiáját, 's Hollandiában írogatott iskolai Köteteit; Bethlentől egy gazdag Ásványgyűjteményt.

(Folytatása következik.)

2.

L Ü N K E Ü S Z.

A' hosszú üdönek irigy foga, nem csak a' festésnek, és faragásnak számos remekeitől fosztott meg bennünket; hanem, a' mi még annális sokkal fájdalmasabb; számtalan becses írásokat-is elemésztett; sőt némelly tudós nemzeteknek, minden iparkodásaitis, kiragadta a' maradék kezéből. Ezeken tehát, a' mennyiben lehet, fordítani, a' legszentebb szándék.

Én tehát, attól élesztetvén, ilyen gondolatokra jutottam. Mivel a' Pompejopoliszban, és védékén, tanáltató írásokat, a' rajtok, darab üdeig, forrón fekvő tűzmoslák, haszonvehetetlenekké rontotta: és mivel, a' mi másutt tanáltatik, e'féle, az Olaszföldön, az a' későbbi, tudatlan korban, lett a' természetnek mártalékjává; és így, semmi, igen nagy segítséget attól várni nem lehet; tehát, a' szememet, más tájakra vettem. Nevezetesen, magokra vonták figyelmetességemet, azon Kis-Ázsiai, tizenkét fényes városok; mellyek Tiberiusz üdét, és így, a' homályos vadságnak kezdete előtt, jobbra elsüllyedtek: mellyeknek a' fekvések bizonyos eléggé; és a' mellyeket megásni, még nem jutott senkinek eszéjébe sem. Azokban, nem csak a' szép mesterségeknek remekeit kaphatnámeg a' mostani világ; hanem az írásokatis tökéletes állapotjokban tanálná; mivel azokat semmi tűzmoslák nem

tette haszonvehetetlenné; a' tűzokadó hegyeknek, káros szomszédságától, tiszta lévén Kis-Ázsia. A' víztől sem lehet pedig azokat féltetni; mivel a' Pompejopoliszban tanáltató jegyzéseket-is, csupán a' tűzmoslék ragadtaki a' mostaniak kezéből: a' víz semmi hátramaradásra nem vala, vagy csekélyre. Sőt, a' még annál-is tudósabb üdőben-is, midőn Thera, és Therásia között, uj sziget tolakodék fel a' tengeri habokból, néhány városok bocsátkoztak alá a' mélységbe, Azsiában, és mindenestől. Hátha, még azoknak-is nyomokba lehetne akadni?

Az egy; de lehet, és még sokkal nagyobb számmal várni, Egüptoszi régiségeket-is, és pedig írásokat-is: melly, főképpen a' történetre nézve még sokkal óhajtottabb tanálmány. Már pedig csallhatatlanúl lehet: én azokra reáigazítom, az azokban gyönyörüséget tanálókat, és álmélkodom rajta, mi okon nem látta ezeket, még eddig által a' világ.

Hiszem a' kellemetes Herodotosz, az Eüterpében, világos szavakkal említ, földön alól való szobákat azon püramisz alatt, melly a' Cheopszénak tartatik: sőt csatoruát-, mellyen az alá a' Neiloszból, víz szakad; sőt említ valami földön alól lévő utat-is, melly a' labürinthoszhoz ragasztot püramiszba vezet: és a' mi még azoknál-is sokkal több, a' labürinthosznak ezerötszázra menő, földön alól lévő, titkos rejtekei-is, mellyekbe Herodotosznak-is megtagadtatott a' bemenetel; és a' mellyekben nyugszának, több más látatlan ritkaságokon kívül, Egüptosznak azon tizenkét Királyjai, kik azon, az emberi kéznek, minden épületbéli munzái között, legropantabbat rakatták; éppen úgy vagynak, a' hogy azoknak ajtaját, valami ezer és ötszáz esztendő előtt, az Egüptoszi Papság betette. Mostan egygyik püramisznak sincsen, a' földön alól lévő, rejteke kinyilva; nem-is említi, sem valami hagyomány, sem

élő ember, sem író semmiféle, annak valaha táva, nyitva álltát: sértetlen tehát a' rejteke mindeniknek; úgy a' labürinthosz-is. Ez ám a' valami! Hogy nem jutott még senkinek eszébe, azon csudálatos épületet megnyitni! hiszem, a' hasonlóképpen ezerötszáz felső szobáiból, még valami száz megvayon, sőt még ötven-is felől rajta; tudatik tehát, hol fekvék a' labürinthosz! E' megfoghatatlan dolog; hány ezer sem olvasta ezeket? Csudálatos emberek lehetnek azok! a' kiket, ezeket olvasván-is, még-is semmi ész nem ütött. De, a' többi Egüptoszi, Núbiai, és Indiai püramiszokbanis, jobbára tanálatnak, bizonyosan, a' földön alólis, alkalmatosságok; mellyekből, mennyi festések, faragmányok, régiségek, irások fognak kikerülni, könnyü elgondolni. És ám-bár nincsen-is minden püramisz felkészítve, földön alól való, alkalmatossággal; de vagynak mindeniknek, a' felső részében, számos, és a' bajdani Egüptoszi hitnek csökkenése oltá, látatlan rejtekek: mellyekbe csak földönalól való utak vezetnek; és a' mellyek közzül, bizonyosan, egy sem áll üressen. Hátha még a' többi elnyeletett, és feldúlatott városokat-is megássuk; és el nem mellőzzük, gondatlanul, a' száz kapujú, Thébáknak, Memphisznek, Sidonnak, Türosznak, Babülonnak, Kárhágónak, Palmürának omladékait-is? Ekképpen Egüptosznak, és Görög-országnak, sőt a' régi Indianak és a' tellyességgel homályos néhai Núbiónak-is, minden tudós foglalatosága napvilágra jön bizonyosan, és több ezeresztendő sírjából, új, és hosszabb életre feltámad. Mennyi haszon! melly boldog nyereség! micsoda váratlan megvilágosodása minden tudományoknak! főképpen a' hajdani történetnek; melly ezután, magához sem fog hasonlítani.

Miképpen kellessék pedig, a' püramiszoknak titkosabb rejtekeibe behatni? megmutatom. Mon-

dom, a' titkosabbakba, mivel már mai napon, egy sem tanálkozik olyan; azon Egüptoszi püramiszok között, mellyek az építő kezeiktől, valami te-kéntetesebb magasságot kaptak, mellynek közepe táján lévő, és a' rakató Királyoknak, és házok népé-nek szunnyadozó tetemeit, magában rejtegető, cse-kélytanuságú szobáit, fel ne kutatta, és ki ne tolvaj-kodta volna, a' nemtelen haszonkeresés. Hanem a' legtitkosabbakat, legtanuságosabbakat értem; mel-lyekkel még senki ingyen sem, álmodozott. Így lehet tehát bejutni azokba. Leges legelébb, azon püramiszban, mellyben világos szavakkal állít lenni, földön alólvaló alkalmatosságokat, a' történetnek ké-tségbehozhatatlan szava: be kell törni, akármellyik, nyitvalévő szobának az alját; és azonnal leér a' kereső, az alsó, vég nélkül tanuságosabb alkalmatosságokba. Így kell tenni a' többivel-is az után, és magával, a' még sokkal bámúlásraméltóbb labürinthoszszaal-is. Ott-is, akármellyik felmaradott szobának, vagy szobahelly-nek, be kell az alját rontatni darab helyen; és azonnal lejut a' néző az alsó rejtekekbe; és szeme előtt fognak állani azok: mellyeknek szemlélése után, élannyira esdeklert heában, a' tisztos Herodo-tosz. Hanem ez, valami kevéssel több munkát fog adni; mivel abban, minden, bár melly tágas szobá-nak-is, egygyetlenegy termésköböl áll a' fedele: melly, élek avval a' gyanúval, vastag lesz. Arra jó tanúm vagyon, úgy gondolom neve Sztrabó; ki a' felső szobáit, szája tátva, be-is álmélkodta. De-csak azokat, mellyek a' földön felől tanáltattak; mivel az alsóbb rejtekeknek ajtara, minden idegen vizsgaság előtt lakatot vete, az Egüptoszi Papság-nak titoktartó, sanyarú bölcsessége. De bemehet a' kívánczó, más úton-is, a' püramiszokba, ha több költéssel fog-is járni. Mivel, talám mindenikbe vezet valami földön alólmenő út; tehát környöskö-

rül kell ásatni mindeniket; valahol csak reá tanál, a' régiségszerető sem, a' bejárásra. Már pedig, ha azon alsó rejtekekbe lejut a' vizsgálódó; ott, kétségen kívül, elég kincset tanál, a' többi fürkészéseknek végrehajtására. Itt kell kezdeni a' dolgot, nem a' Görög világnak omladékain.

Ezekre kívántam, figyelmetessé tenni, a' tudományoknak minden kedvellőit, nem különben azon a' községnél magossabb lelkeketis; kik a' szép mesterségeknél elbájoló remekeiben tanálnak nemes gyönyörűséget: én ezen ásásoktól, véghetetlen az, a' mit várok; és bizonyosan, megfogják azokat orvosolni, főképpen mivel az Egüptoszi rejtekekben, Görög írásokis említetnek a' régi írók által; csak nem egészen, azon sebeket, mellyeket a' tudományokon, és szép mesterségeken, a' tudatlan szilaj kor ejtett.

ORMÓS JÓZSEF.

3.

Levél T. Ormós József Úrhoz,

a' F. M. Orsz. Minervában közöltt Ariadne eránt.

Megpillantván a' mélytitkú czímet azt gondoltam: Kegyed valami mythus-darabot akart fordításban közleni a' magyar Publicummal. E' hiszemben maradtam vezérszavainak olvasásánál is. De a' mint az első lap' alsó rendjeit fejtegetém — fejtegetém mondom; mert hogy azokat a' bévezetéshez hason-

lónak találjam, fejtegetéshez kelle folyamodnom — világosban kitűnék Kegyed' célja, szándéka az említettem töredékében.

„Mindenkinek szabad itélni a' nyelv' dolgában, minden illyes ítélet egyedülcsak annyit nyom, a' mennyit az ítélő' szempontja, 's ez ismét annyit, a' mennyit az ítélőnek értelmi sphaerája a' megítéltendő tárgyhoz.” — *) Ezt szükségkép' előre kellett bocsátanom, mielőtt Kegyed-szempontjainak a' szószaporítás mesterségében taglalatjához fogjak. Nem felfuvalkodott nyegleség állítatá-fel vélem e' mondalékot, hogy csupáncsak Kegyed' ellen használjam fegyverül: ellenem is legyen az fegyver. Csalhatlannak magát állítani nagy gyöngeség, 's a' világító rés eleibe úgy állani akarni, hogy másra ne hathasson a' fénysugár: hiú kívánság 's gyümölcstelen igyekezet. Mennél inkább kitisztúl földi porából az elme; annál szerényebb az vitályban, 's türedékenyb a' viszályos pártok' meghalgtatásában. Látjuk, hogy a' világbámulta Carthesius és Newton felfedezetinek elég ostromlói akadtak, hogy Kant' Philosophiáját, Pestalozzi nevelésmódját sokan rostálgaták 's feszegeték: mindazáltal ki vegye azt közülök — ha élnének is mind ezek — rossz néven, hogy így történt a' dolog? Régi 's igaz közmondás az: 'több szem többet lát, és gyöngeség azt vitatni, hogy a' sok szem között csak egy láthat jól, a' többi mind vak.

Ebből talán megláthatja Kegyed': a' beleszólásra nekem is van igazságom 's jussom, és megvallom, hogy sem az érdemes Szerközet' figyelgetése — mert minekelötte ezt láttam volna, elhatározám magamat a' felelésre — sem Kegyed' nyelvtudományi töredéke — a' melly csak néhány homá-

*) Helméczy Mih.

lyos példára terjed-ki — hanem egyedül a' bennefoglalt méltatlan 's alaptalan megtámadások birtak arra, hogy bele avatkozzak, jóllehet Kegyed szájbedugással fenyegetődzik parancsosztó székében. Azomban hogy sokkal könnyebb valamit kimondani, mint cselekedet által lételre hozni, lássa 's tapasztalja Kegyed tulajdon példájából.

Főeránya Kegyed-írásának a' szószármaztatás' büszke leple alá burkozott alaptalan olcsársálat, egyik azok közzül, mellyekből a' honi literatura' gyógyházában már régóta tartarus emeticus készül. —

Ha valami törvényt — legyen az a' Kormány' művészet' vagy tudomány' körében — szerzeni akarok; legelső tulajdona legyen annak a' világosság, azután az értelmesség mindenesség — hogy, a' miért állíttatott az fel, azon tárgyat belőle ki- 's reá ismét vissza-hozni lehessen. Ezen tulajdonságok tészik tökéletessé a' szabott törvényt.

Milly' sete törvény lenne ez: *Minden, a' mi nem kör, négyszeg.* Quasi vero! nem lehet hat, hét, nyolcz 's több-szeg? nem lehet tojásdad, hengerded? De az emilly általános törvények' támasztásában felette nagy vigyázat, elő- 's balítéletektől ment lélek megkivántatik. Mit mondanánk majd akkor, ha az előhoztam matézisi törvényt valaki így vitatná, 's ez által kívánná csalhatlanságát bébizonyítani: A' hol hat 's több szeglet van ott vagyon négy is; a' tojásdad vagy hengerded figurát ugyanazon vonal formálja, melly a' tökéletes kört, csakhogy egykevessé más módosítással: tehát —? Nem-de ő azt állítná, hogy lehetlen itt gáncsot találni, és hogy annál biztosb lehessen véleményjében, sanctiót is ragasztana törvényéhez?

Új rendszer- vagy is törvénynek hozhatását én nagyon lehetségesnek tartom, hanem azt megkivánom, hogy az mindenkép' eleget tegyen mind a'

tárgynak, miről szóll, mind azok' várákozásának, kikhez intéztetik. A' tárgynak eleget teszen, ha azt kimerítőleg, világosan, 's tiszta okfökből adja-elő. Mások-várákozásának eleget teszen, ha a' természet', okosság', 's illés' közönséges törvényeivel nem ellenkezik, ha ujságával szinte meglepi olvasójit, vagy halgatójit.

Megvallom, hogy a' Kegyed' Ariadnéja' első sorait többszöri olvasás után sem érthettem-meg, de meglehet, hogy valami helyes ok kimenthetné ügyetlenségem'. Eleinte azt hittem, hogy Kegyed már ez előtt valahol valami törvényt megállapított, de eléggé vagy bé nem bizonyította, vagy ha ez meg is történt, némelly könnyvbírák most is híjányt lelnek benne: azért újlag *feltett dolog* Kegyednél *megbizonyítani nem csak a' hozott törvénynek mindenkor csálhatatlan és tökéletes voltát; hanem 's a' t.* és végre arra is akadok, hogy valami *új törvénynek behozása is Kegyed' ohajtása*. Hanem — mint csalatkozik az ember hirtelenkedésében! — ismét ezen új törvény *a' beszéd gazdagításnak lábára semmi béklyókat sem vetvén is* — hatalmasan!! — *a' már adott törvénynek* — hol 's mikor? — *nem csak nagyobb erősséget ajándékoz; hanem annak csálhatatlan voltát is* — erről már ez imént is volt említés? — *világosságra hozza; nem különben, némelly ide tartozó észrevételeket is kívánságom közzé szórni ezen értekezésnek.* — Millyen homály! mint a' Pythia' jövendölése! Ez mindazáltal sokat ígér, 's annál fényesb az érdem, ha végrehajtja; végrehajtania pedig okvetetlen kell: mert különben a' felállított törvény csálhatlansága bé nem bizonyodik.

Kegyed' új törvénye, ha nem csalatkozom, ez — kár, hogy igen hosszú jó lett volna azt §-okra osztani: — *A' szószármaztatásban vígyá-*

*zattal kelletik (!) lenni a' dolgoknak belső rokonságára — talán ez e' szótól rokka származik? — is; és csupán csak az olyan szavakat lehet a' példa — mellyik példa? — után származtatni: mellyek hozzá — mihez? példa-vagy rokonsághoz? vagy tán más alkalommal fejté-meg ezt Kegyed, mire most olly bizalmasan hivatkozik? *) — belső, az az: értelembeli vérséggel is tapasztaltatnak viseltetni. Nem ohajtásom az egész törvényt felelemzeni; mivel mennél beljebb ereszkedem a' beszéde' tömkelegébe: annál inkább eltévesztem annak értelmét, 's majd végre Daedalusként kellene szabadulást keresnem. Megelégszem azzal, a' mit rendes figyelem által felfoghattam belőle, 's a' szerint közlendem jegyzeteimet.*

Legelőbb szándékom Kegyednek egész illendőséggel azt tudtára adni, hogy a' felállított törvénye nem tökéletes, nem világos, nem új, és nem közönséges:

Nem tökéletes; — Akkor tökéletes a' dolog, ha mindene meg van, a' mi léti céljához megkívántatik; 's így tökéletes a' törvény, ha az egész tárgyat, vagy annak némelly részét olly igazán 's tisztán adja-elő, hogy a' ki csak a' szavak értelmét képes felfogni, legott megértse a' törvényhozó' kívánságát, 's tettel is utánozhatja. Nincsen itt szó a' honi, katonai, papi, vagy más néven nevezendő törvényekről, hanem bizonyos rendszerrendszabás- vagy reguláról, mellynek voltakép'

*) Midőn leveletem tisztázám, eszembe juta, mintha tavaly láttam volna Kegyed Philoxenosza' hirdetését, de még eddig a' munka nem akadhata kezembe, alkalmasint ebben foglaltatik a' „hoztam törvény.” Sajnálom, hogy nem birhatom az említett munkát.

tudományos dolgokban van haszna 's ereje. Szoros értelemben a' törvény csak azon felsőségi rendelés, minek áthágása meghatározott fenytéket von maga után. A' művészet' rendszerében emilly fenyték nem terhelheti a' vétkes lépést, kivéven, hogy annak cselekvője sokszor nevetségül, néha boszszuságul szolgál a' józanabb félnek. E' szót *törvény* különösen csak azért tartom-meg levelemben, hogy **Kegyednek** szende türelnemet megmutassam, 's irásom az érthetőségből annál többet nyerjen az által. Ez uttal engedelmet is kérek **Kegyedtől**, ha valahol tollhibából másért elcserélném ezt a' szót, vagy ha valamit méltó unalmára kétszer megemlítenék.

Kegyed' törvénye, a' mint mondám, nem tökéletes; mert az szerint, 's az után ugyan senki sem alkot egy új szót is, ha szerencsére az utánnavetett példa, mint valami bolygó-fény egy kis gyöngévilágot nem villanna ködös-egészen sötétnek még sem mondhatom — éjjébe. — Miben áll a' dolgok' belső rokonsága? Ha ezt közönséges szempontból tekintjük, úgy valóban nem lesz olly szó, mellynek legalább csak annyi rokonsága a' másikkhoz nem lenne, mint tűznek van a' jéghez. Mivel kétségkívül minden teremtett lény legalább a' létesülete', vagy enyészete' pontján összszeyön, a' hol előáll a' világoknak, 's minden alkotmánynak anyja, a' természet. E' szerint tehát a' dolgok' rokonsága a' szószármaztatásra nézve nem lévén eléggé kipéczezve: mindegy akárhonnán állítsak én elő valami rokonságot, tüstént lehet igazatom új szót faragui — ha egyébberránt a' többi szükséges készüléteim meg vannak ehez. Elosztja ugyan **Kegyed** a' megkívántató atyafiságot külsőre is belsőre is — ámbár a' törvény' elején csak a' *belső*t említette, meg lehet, ez későbbben elégtelennék tapasztaltatott a' szavak annyi

új ezredeinek öszszeseregítésére. Már úgy csakugyan közönséges törvény ám ez, sőt minden ilyenemű törvényeknek essentiája. Lehet é valamit szélesbre osztani, mint a' külső és belső atyafiságra? A' mi külsőkép' nem hasonlít máshoz, hasonlíthat az belsőképen; a' mellett számtalan módosításai lehetnek eme rokonságoknak, 's e' szerint valóban könnyen elhíhetni, hogy Kegyed negyvenezer tökéletes új szóval győzné bővíteni a' Magyar (magyar) ajakot. De — tessék megbocsátani — mind a' mellett még is csak azt mondom, 's a' mellett maradok, a' mit ez imént mondtam. — Horácz levelét de arte Poëtica Kegyed is jól ösmeri, 's annak oktatásaiból tudja, milly nehéz a' közép-pontot valami tudományos munkában megtalálni. Kegyed' törvénye szinte így járt: a' helyett hogy középen, 's azon a' helyen, mellyre készüle, maradt volna, magasra szállott, 's következőleg — tökéletlen.

Nem világos; — Nehogy hosszás, és így unalmas is legyen levelem: *világosnak* egyedül azon érteményjét iktatom ide, mellyre a' felvett tárgyhoz legnagyobb szükségünk vagon. Világosnak nevezem azt a' tárgyat, mellynek természete olly sorban terjesztetik-elő, a' mint annak az olvasó' vagy halgató' eszébe omlania kell, és egyszer'smind oly kitéttel, melly a' megfogásra legalkalmasb, az az: legkönnyebb. Ezen tulajdonság ugyan már a' tökéletesség' határában foglaltatik, de minthogy ez oly tetemesen mindennemű előadásban megkívántatik: jónak láttam annak elkülönözését amattól. — Hogy Kegyednek szóban-forgó rendszabása nem világos onnan kitetszik, mivel az szerint azon módon, mint Kegyed gondolá, senki sem csinál új szót, legalább nem huszezeret, és ha csinál is, nem lenne köszönet benne. Igen jól tudom, hogy a' szógyártást nem mindenki' órára bízták, 's így elég, ha egye-

dül Kegyedre kedvezőleg mosolygand a' szómiv' angyala. Hanem ha valamit közlünk: legyen-meg annak minden tulajdonsága, mi által az szívbe, 's lélekbe befolyhasson. Ne függeszszük egy mellékes, 's tán épen kellemetlen gondolatra egész figyelmünket, 's a' miatt a' hasznosra kevés maradjon.

Régi 's már egészen kopott panasz az, hogy sok a' szófaragó. Hadd faragjon kiki kedvére, miattam; azért én csak azt választom, 's azt választandja más is, a' mi az ítéletünk' mérlegén megmarad. Nem kell azon aggódni, hogy sok szó van nyelvünkben, holott még sokkal több tárgy van a' természetben, mellynek nálunk nem juta még képjel. Ennek következésében megvallom magamnak is kedvem lenne e' sík mezőn — ha valamitől nem tartanék — megpróbálkozni, 's nagyon sajnálom, hogy Kegyed új törvénye semmi biztos utasítást nem ad vágyam' tellyesíthetésére. Vegyük-fel: — már én kikerestem a' dolgok' külső vagy belső rokonságát, mikép' induljak már most tovább? p. o. hó, és eső között ki nem látja a' legnagyobb külső 's belső vérséget? Az eső hull, a' hó is; az eső vízből áll: a' hó is. Mi az esőnek a' gyökere? az esőzés vagy esés; hát a' hónak? a' havazás. Hát az esőzés micsoda? természetes tulajdonság; hát a' havazás micsoda? az is természetes tulajdonság. Most már hozzá állok az esztergályhoz, 's ime hevenyiben kanyarítok két új szót: esödékony, vagy lágyítva esékony; és havadékony, vagy lágyítva havékony. Már ebben vallyon micsoda szem fedeznéfel valami nemét a' fogyatkozásnak? Én legalább az adott törvény után indultam; jó szavak is azok, a' kinek tetszenek. Hanem azt kérdezem most Kegyed-től: I. Minden ígének (mert *termékellen* és *növéketlen* hibátalan í g é k — sic! —) -tékeny, -dékeny, -ékeny, és -dékony végezetekkel kell formálódnia,

's nincs e ezek közt valami különbség? II. Egyenlő e a' -atlan, és -talan, -etlen és -telen végezet is? azután III. -ány -ény -ag, -eg, -ba -pe, -za, -ás és -ály, -ély, -al, -el, -ék mind egyforma természetű ragasztékok?

Addig is, míg Kegyed ezen kérdéseimet feloldaná — ámbár kötelessége lett volna az állított törvénye' csalhatatlanságának megmutatása mellett azokat megfejtteni, hogy előadása világosságot nyerjen — kijelentem röviden e' tárgyban véleményemet.

Az I. Kérdést önként elmellőzöm; annak felhüvelyzése a' többiből következik, sokkal is ösméretesb módja a' szóformálásnak a' benne foglalt ragasztékok által, hogysen azon tovább felakadjak.

A' II-dikra ez az észrevételem: — A' ki szószármaztatási pályán dicsőséget keres, szükséges: hogy a' különbféle nyelvek' ösméretin kívül ön ügyessége, finom sejtése, 's minden heves indulatoskodástól szabad lelke legyen. Hogy azt a' nyelvet, mellyet új szókkal bővíteni szándékozik, alaposan tudnia, 's annak minden titkait kifürkésznie is kell; önként következik. Ennél fogva a' különbféle szokott 's elavult gyökerek', szóvégzetek, és változatok' természetét úgy kell ösmernie, mint a' gyapjú-áros egyes tapintás által tudja-meg az alkus arúnak finomságát. — Én arról nem tehetek, hogy ezen végzeteket -atlan, és -talan, -etlen és -telen egyformáknak nem tarthatom, 's egymással fel nem zavarhatom. De Kegyed ne úgy értse eme' felzavarást, mintha azon szavaknál, mellyekben a, o, u, a' vezérbetű, az -etlen és -telen ragasztékot valaki által tétetni képzelnék, és viszont. Én itt másnemű felcserélést, 's az által eredhető zavart értek, hogy t. i. nem mind egy ugyanazon gyöklöz -atlan vagy -talan -etlen vagy -telen végzetet tenni az értelmes-

ségre nézve. Nálam e' külömbség vagyon ezek közt, hogy -talan és -telen ragaszték egészen ellenkező értelmet állít-elő azon névből, mellyhez ragasztatik annyira, hogy abban az előbbeni eggyes-kori értelméből 's természetéből semmi sem marad meg; -atlan pedig és -etlen ragasztékok ellenkező értelemre fordítják ugyan a' gyökszót, hanem még is valamit hagynak rajta az előbbeni állapotjából, az az: hogy a' dolognak az úgynevezett subjectuma megmarad — a' mi az előbbi végzetek által megsemmisítetik — csak az objectuma 's körülete változik. Talán nevetséges lessz Kegyed előtt az efféle szórszálhasogatás, de — ha csakugyan igazi ösztöne 's idomzatja van a' szószaporításhoz — velős megvizsgálás után szükségesnek fogja látni észrevételemet terhes foglalatosságához. Szükséges ez arra is, hogy praecisio, finomság, 's rövidség nevedjen ez által nyelvünkben. Vegye, kérem, vizsgálóra Kegyed e' szavakat: világatlan, 's világtalan; teremetlen 's teremtelen; éketlen 's éktelen; kegyetlen 's kegytelen; járatlan, 's jártalan; szemtelen és szemetlen 's a' t. — és ő szintén valja-meg nem talál-e köztök külömbséget? —

III. Altal-megyek az utolsó kérdésemre. A' feleletem erre hosszabb lessz, minthogy maga a' kérdés többfelé ágazik. — Csudálkozva, vagy épen bosszankodva, mint hajdan Cicero in Catilinam tudakozódik Kegyed: vallyon a' hivatlan szó-faragóknak gizzagazza tudja-e okát adni minden ujdonsantsült szavának? 's a' t. Itten előleg azt jegyzem meg: Kegyed igen jól tette, hogy az érintett szó-faragókat névszerint elő nem citálta töredéke' sorai-ban; úgy valóban Kegyednek is köztök kellett vala állania. Meg ne ütközzön Kegyed ezen kitételemen. Öszinteség a' megállapodott Karakternek első tulajdona! Vallyon ki vagyon meghíva különösen a'

szófaragásra, és ha illyforma meghívás történik is: nemde az egész országra — valamint ezt a' tudós Academiának, az egész haza képviselőjének a' tudományos tárgyakhan, a' készítendő új Szótár eránti kijelentett szándékából nyilván láthatni. Kicsoda tehát a' hivatlan, 's ki viszont a' hivatalos? és így gízgaz kinekkinek a' cselekedete, ki a' szófaragás' korongjához merészkedik nyúlni. Nagyérdemű, 's mélytudományú férfiak kezdék e' parlagot művelni a' külföldön. Erről olvashat Kegyed Helmeucz M. Kalauz értekezésében, melly találtatik Berzsenyi Dániel' versei előtt. — Buzgó tisztelet ömlik-el egész Valómon, 's dicső Jövendőnek arany alakjai tűnnek olykor elmémbe, midőn azon nagy szerencséről gondolkodom, melly e' részben — t. i. honi literatúránk gazdagításában — számunkra is juta. Születtek nekünk is néhány oly magas elmék, oly jeles, 's az egész Nemzet' háláját megérdemlett hősök, kiknek mink — olyanok mint Kegyed, meg én — nem vagyunk méltók; hogy — szentírásként — saruszijaikat feloldjuk. Szent borzalom fut-el végig testemen, 's egy forró hálaérzet tolong melyembe, midőn fenszéges tetteiket emlegetni hallok, vagy talpra-esett műveiket szívilletve olvashatom. Kegyed is meg fogja talán üdövel bánni, hogy a' szósokasítók körül oly keskeny kört, 's azt is oly feketét tudott vonni, nem értvén az érdemet a' híjánytól megválasztani. „Igen — itt azt fogja Kegyed mondani — ne vegye magára, a' ki nem olyan.” Igazság! — de ugyan — könyörgöm — találkozik e' oly ember, a' ki önként megösmerné gáucsait? Kegyed bár mondja „hibázásomat megösmerni szokásom” de még sem szeretné dolgozásait mások által igaznak kurholtatni. *) Azután 'a' ki valamit

*) Nec enim tam grave hominibus ingenuis verberari, quamquam et hoc grave, quam per contumeliam verberari.

Demosth.

közre bocsát, nemde legjobb szándékkal cselekszi azt, gondolván az által szinte használhatni a' Közjónak. Elő lép osztán egy ügyesb kéz, 's az ő állításait hibásoknak találja: vallyon ebben az esetben megérdemli é az elsőbbik a' megtámadást? A' természet' törvénye parancsolja, hogy mindenkiről jól vélekedjünk, 's becsületét megne tagadjuk, míg az ellenkező nincs eléggé felőle megbizonyítva; mennyivel inkább kell ezt szemünk előtt tartani a' csupán böcsvágyu dolgozatok' megítélésében. Jóllehet Kegyed csak a' szavak' gízgazzát mondja töredékében; mindazáltal lehetlen ezt nem azok' szerzőjire érteni; mivel tettekből ösmertetnek-meg az emberek. Kinek millyen a' tette, olyan maga is, 's következőleg a' kinek cselekedetül gízgaz tulajdonittatik, ennek cselekvője is ollyannak az az: gízgaznak tartatik. Kijelenté Kegyed ebbéli itéletét másutt is, hol vakondok seregnek nevezi a' hivatlan szófaragókat, 's nagy-hatalmasan másnak — tán épen szolgájának — kezébe adja őket, bogy véröket vegye. Más helyen megint emberkéknék csufolja őket, és szüzesség-utálóknak; pedig Kegyed is az, mihelyt a' szósokasításról értekezik. Szüz, 's a' mellett szódús pallérozott nyelv kész kontraszt az Értelmes előtt. — Ne mondja aztán Kegyed, hogy én azért taréjoskodom ennyire, mivel beszédének marczona fulánkja talán az elevenig ért. Korántsem! mások becsülete szintoly szent előttem, mint a' tulajdon magamé, én meg nem is dicsekedhetek azzal, hogy valaha új szót faragtauvolna. Szükséges, és minden tekintetben hasznos a' hibákat felfedezni, 's a' mint legjobban lehet megjobbítani; de az gyöngéd óva-bánással történjék, hogy czélt' érhessünk vele. — De térjünk-
viszsa a' kijelelt útra.

a) Kegyed előtt az -ány -ény szóképző végzetek oly valami, minek okát nem tudja senki adni, 's azért azoknak felcserélését más végzetekkel felette közömbösnek tartja. Kegyed e' szerint még eddig magyar nyelvtudományt vagy nem olvasott, vagy annak még lételét is lehetlennék tartja, és egyedül tulajdon képzelete után akar indulni a' nyelv' síkjára. Most csak arra a' magyar Grammatikára utasítom Kegyedet, mellyet Debreczenben egy Magyar-társaság készített (1795); annak nevezetesen a' 142 lapjától fogva kezdje az olvasást, 's e' részbeli kétsége eloszland. Meg fogja ott Kegyed látni a' külömbséget. — Csudálkozom, hogy még ezen a' szón: *szerény* is felakad, holott azzal Zrinyitől kezdve minden honi író élt, 's még eddig egynek sem jutott eszébe azt: szereg, szerbe, vagy szerpe — jó hogy nem szerep — koreszavaknak változtatni. Hogy *szerény* valamint *komoly* 's t. eff. jó szavak; abban, az én véleményem szerint, ma egy Nyelvmester sem kéteskedik. Jól van! maradjanak-meg a' *szereg*, *példág* 's t. eff. nevek is, — nem árt az — hanem okvetetlen különös meghatározott értelmet lehet, 's kell is nekik tulajdonítani. Így is bővül a' nyelv, 's ez a' bővülhetésének egygyik biztos kutforrása. E' szerint lett: erény, elem, lény 's a' t. Azonban az országos-jó szón soha sem aggódjunk többé: 'miért nem mondták azt így vagy amúgy. Bizonyosan a' *dohány*-nak, *ágyú*-nak is eleinte egynél több neve volt, és most kinek jutna többé eszébe, a' *dohány*-t *dohezá*-nak, az *ágyút* *ágyalom*-nak keresztelni. A' szószaporítónak szükség az ilyenekre ügyelni!

b) Kegyed' értekezéséből azt is látom, hogy az -ás -és szóképző ragasztékok' igazi értelmét sem tudja. Imhol egy kurta felvilágosítás chez! —

Minden dolognál vagy cselekedetnél e' három üdőszak nevezetes: a' cselekvő, annak munkája, 's a' munkájának okozatja, vagy is foganatja. E' három üdőpont egy tárgy körül lévén, a' változását jelentő szavaknak is ugyanazon egy gyökből származniok kell; valamint tehát a' tárgy vagy maga, vagy annak művelése, vagy ennek míve; úgy három atyafiságos kifejezet-is támad, p. o. *szeret*, ez a' tárgy, vagy is a' beszédfőnek tulajdonsága; ebből lesz *szeretés* a' tárgy' munkája, a' mint az mozgásban vagon, hogy egy okozatot állítson-elő, melly lesz: *szeretet*, vagy *szerelem*; ez tehát okozatja a' *szeretésnek*. Hogy honi nyelvünkön prae-cise szólhassunk: az efféléket helyesen kell megkülönböztetni. *) Innend a' fű-ösmérés, 's erdő-ösmérés nem az, a' mi fű-ösméret, és erdő-esméret.

c) *Virágály, hegyély*. Kegyed tetemes szépséget ígér ilyenekből a' nyelvnek: megvallom, különöst épen nem látok bennök. Az efféle származtatásokban igen megcsalja Kegyedet az önfelállított törvénye a' bel- 's külső atyafiságok eránt. Mert, ha nem tévedek, Kegyed az emlitem rokonságok' nevében a' szavak' értelmének közelebbi vagy távolabbi megegyezését akarja velünk értetni. Hanem -ály -ély -oly végzetek mellett nem lehet ama' állításnak sikere; mivel ezek oly tárgyat jelentenek, melly másból lesz, vagy ahoz tartozik. Nem bánom, módosítsa Kegyed a' hegyes 's virágos vidékre e' kitételemet, de még is kötve-hiszem, hogy utánozókra találjon kellemtelen szótagokat fiadzó törvényje. Azt is mondja Kegyed, T. Ormós Ur, hogy a' csupán széphangú — elég hogy az! — de törvénytelen *virány*-nak utat kell

*) L. Nyiry Istv. Tudományok' öszszesége. S. Patak 1829. I. Köt. 165 — 167 l.

adni. Hogyhogy! ez törvénytelen? Mi lessz már Kegyed előtt törvényes?! Talán jobb lenne a' helyett: *virga*? Ez olasz-végzetű, felette alkalmas szó az énekes rímekbe; és csak ugyan illyforma két szóra van szükségünk, melly a' német *Blume*, és *Blüthe* névszókat fejezze. Már én részemről csak e' mellett maradnék: *Blüthe* legyen *virág* — melly származik e' gyökből *vir* (elevenség, újulás) *ág* ragasztékkal; *Blume* pedig legyen *virány*, mellynek az előbbenivel egy a' törzsöke, a' természetben is sokban megegyezik a' természetök, egyedül azon külömbség találtatik köztök — 's ezt a' ragasztékok mutatják — hogy az elsőnek gyümölcs a' következetje, a' másiknak a' szem gyönyörködte-tése utáni elhervadás, elmúlás. — Mivel pedig Kegyed annak végére járt, hogy *virány* nevű helység sehol sincsen hazánkban: én meg azt mondom, hogy hasonló hozzá van ezer is — az az: végezetre nézve; — és itt leginkább ez vétetik — a' mint kell is — tekintetbe. Illyenek: Ibrány, Surány, Murány, Szokány, Szitány, Seredény, Zovány, Volány, Tárkány, Harsány 's a' t. Ellenben én is bizonyossá tehetem Kegyedet, hogy Hegyély nevű falu sincs hazánkban, hanem a' helyett: Hegyes, Hegyesel, Hegyi, Hegyköz 's a' t; azután másképp is tudjuk az illyes tájakat 's terjedséget jelentő szavakat — pedig eredetileg — kitenni; ú. m. Kúnság, Hegység, *) Szilágyság, térség, sikság 's a' t. ide tartozhatnak ezek is: Hegyallya, Kemenesallya 's a' t. Ezek nem jutottak eszébe Kegyednek!

d) Most következik a' *lövél*, *löveték*, vagy is *löték* mint *kötél*, köteték, vagy köték (?) Szomorú képe lenne literaturánknak — az én gyöngé belátásom szerint — ha csak illyen szavakkal telne meg

*) L. ugyanaz. Munk. 2. Köt. 137. 1.

téres rakháza. Így minden főszó íge is, más is lehetne, 's vallyon nyerne ő az értelmesség ez által valamit? Van elég emily kétértelmű szavunk, minek azoknak szaporítani számát? Hát *lövet* mint *szünet*; *lövetel* mint *jövetel*, *menetel* nem jó? Ide való *váogat* *) is; csak hogy nem tudom igének veszi ő *Kegyed* vagy magánérhetőnek. A' *könyves* és *leveles* származtatásokat valamint az egész írásmódját is önként elhalgatom; mert nagyon tova terjedhetne külömben beszédem. — Ezekből nyilván kitetszik, hogy *Kegyed*' törvénye nem világos, 's — a' mit előre kellett vala mondanom — tökéletlen. Valamit állítani; 's azt megnyugtatólag fel nem világosítani hasonló $0=0$.

Tovább következik annak megmutatása, hogy *Kegyed*' törvénye

Nem új; — *Kegyed* vagy abban helyezi törvényének ujságát: hogy az a' szószármaztatást külső és belső atyafiságok által parancsolja; vagy mivel azt állítja: ugyanazon szónak, ugyanazon gyökértől, ugyanazon végezettel, és ugyanazon értelemben származnia kell; vagy: hogy a' szóképző végzetek bizonyos jelentéssel bírnak — de a' mellyet meg nem határozá *Kegyed* — 's azért nem szabad azokat minden gyökérhez oda lökni.

Az említettem *Debreczeni Grammatikában* — hogy hosszas ne legyen több illyes munkák' említésével — ezeket olvasom: Ha valaki új szót akar formálni, vigyázni kell az egyformaságra, az az: a' származtatásnak arra a módjára, melly a' szokásban-lévő, és kétség nélkül igaz' magyar szavainkban feltaláltatik; úgy hogy három vagy négy esmeretes jó szónak kell lenni olyan formájúnak, a' mellyet akarunk származtatni. De ez az egyformaság — a'

*) L. Nyiry Istv. Tudomány. Összes. I. Köt. 166. 1.

mit Kegyed atyafiságnak nevez — nem a' *puszta hangok' egyenlőségében*, hanem a' *dolgoknak, a' szónak, és a' végezeteknek természetiben, és jelentésében* legyen fundálva. — Nemde itten a' dolgoknak, vagy is inkább a' dolgokat jelentő neveknek mind külső, mind belső atyafisága említettik? következőleg Kegyed semmi újat nem hozott-fel a' nyelvmivelés' színére.

Hogy ugyanazon szónak ugyanazon gyökértől 's a' t. származnia kell, ebben sincs egy mákszemnyi újság is. Az a' világgal-együdüdős igazság, hogy a' tüzből tűznek, vízből viznek 's a' t. eredni kell. Kicsoda kételkedhetik abban, hogy ezen szónak: *tudomány tud* gyökérből, ama végezettel, 's a' gyökérhez rokon-értelemben származnia kell? 's a' t.

Hogy a' szóképző végezetek bizonyos értelemmel bírnak 's a' t. ez sem új állítás; minden Grammatikusunk tudja, 's valóban bámúlnom kell, hogy Kegyed az egész értekezésében csupán oly futólag, 's kivételkép' megemlékezik róla, a' mellett pedig minden előbbi 's utóbbi kifejezetei ellenkeznek az-
zal. Innen kitetszik, hogy még' sincs telyesen meggyőződve eme' észrevétel' igazvoltáról. Külömben minek kérdezte volna: *szerény* miért nem lehetett inkább *szereg, szerep* 's a' t. — Olvassunk csak tovább a' Grammatikában: *Nem minden szókhöz illik minden végezet. Van olyan, a' melly csak nevekhez* 's a' t. Valljuk-meg már magyarul, hogy Kegyed' törvénye e' tekintetből sem új. — Miben áll tehát annak újsága? talán hogy a' két ellenkező feleknek összehozását *még egyszer* ajánlja? Illyen nótát is hallottam már nem egyszer.

Mind ezekből kiki megértheti azt is, hogy a' Kegyed' törvénye — melly tulajdonkép csupa kivételeknek összehalmozása —

Nem is közönséges; — Akkor lenne közönséges, ha azt minden előforduló esetre kiterjedéséhez képest alkalmazni lehetne. De ugyan, kérem, tehetni e ezt? holott még a' legkisebb szóformáló ragaszték sincsen annak rende szerint megmagyarázva, különbözve! Ezen tulajdonságok úgy megkivántatnak egy törvényhez, hogy azok nélkül lehetetlen nem csak csalhatlannak neveztetnie, hanem egy pilanatig meg is állania. — Még itten szó nélkül nem hagyhatom Kegyednek nevelvényes szánakozásból eredt intését a' harapdálók ellen. Többféle neme van a' harapdálóknak, 's hogy azon jeles Iróinkat érti Kegyed ez alatt, kik az unalmas hoszszu szavakból kedves-rövideket létre hoznak, 's ekkép' csudálatosan szépítik a' nyelvet — azt felette sajnálom, és e' mellett szót sem találok gondolatimat ez eránt kifejezhetni. Úgy van az, ha kíméljük, különbféle haviratok' és egyéb jeles új munkák' megszerzésétől, nem tudjuk azután, hogy megyen a' literaturánk' dolga.

Így tehát az eddig-felhordott okoknál fogva Kegyed' törvénye — melyet „törtem ösvénynek” nevez! — nem egyéb, mint — a' hogy fellyebb mondtam — a' szószármaztatás' gőzleple alá rejtett nyegleség, 's alaptalan olcsárlat. — De kérem, meg ne induljon Kegyed ezen az ítéletemen; egyedül azt akarom általa jelenteni: mivelhogy Kegyed kívánsága borostyánnal díszesíteni hálántékját:

ha szép szerrel nem férhet céljához, a' sokaságon
— — — keresztül —

Rontja magát dühödő haraggal.

Ezen dicsvágy — vagy minek is nevezzem? — sok helyütt sűrű zavarulatba ejté előadását, a' miért azt majd nehéz meg is érteni.

Fogadja Kegyed barátságos érzettel hoszszacská levelemet, 's ha benne akaratom ellen is — mert valóban célom nem vala! — okot boszszúságra adtam volna: ezennel bocsánatot kérek véltlen tettemért, azt legalább mélyen érzem, 's Kegyedet bizonyossá tehetem; hogy én minden érdemes hon-társomnak, 's így Kegyednek is vagyok

igaz tisztelője

M—ty Dániel.

4.

**Pecot Francia Missionariusnak levele
Malakka Fél-szigetből.**

Asiában a' Kelet-Indiai szigetekben tartózkodó, és a' Pogányok' megtérésében buzgó szorgalommal munkálkodó Francia Missionariusok, többféle tudósításokat küldének Hazájokba, sőt máshova is a' körülöttök lévő dolgokról. Így a' többek között Pecot Apostoli Missionarius 1822, Május' első napján Quedából a' Pulo-Peenangban lévő Chinai-Seminarium Elöljárójának Loliviernek ezt írta:

Fő-Tisztelendő Elöljáró!

Mindekorig Quedában vagyok, de ma estvére hajóra ülök, hogy Tangamba evezhessek. A' Malayaiak' részéről többféle szerencsétlen esetekkel rémítenek, de én, meglévén az Istennek

azok eránt való jóságáról győződve, kik illyes próba-tételekben csupán csak ember-társaik' üdvösségét keresik, semmitől sem tartok. Vég rendelésünket én is, utitársom is tegnap meg tevénk, Bentónak hagytam órámat, ő pedig nékem bőr-táskáját, Úraságod is veendő valamit hagyományomból, Papier Úr lesz rendelésünk' végre hajtója. Itt igazán katonai módon a' mezőn tanyázunk. Semmi Malay-familia nincs többé Quedában csak néhány Sziámi katonákat látni még. Minthogy a' Malayiak elmentekkor házaikat mind felgyújtották, az ujj szállótányoknak mind sátort kellett verni, az idő' rövidsége miatt az emberek' elkülönözésére még eddig ajtókat nem lehetett készíteni, ugyanazért mind együtt, 's ugy szóllván majd csak nem egymás hátán laknak, mind Pogányok, magamat, és cselédemet kivévén. Itten a' Misének híre sincs, noha közönséges religyiói szabadság uralkodik. A' sátornak egyik oldalára felfüggesztém Feszületemet, 's ez előtt napjában többször térdre esvén imádkozzuk olvasónkat a' Pogányok között, ők engem' gyakran körülvesznek, kívánnák látni, mi vagyok imádságos könyvemben (Breviarium). Tegnap a' sebes szél kikapott könyvemből egy képet, nézőim egész a' tengerig utánna szaladtak, érette a' vízbe ugrottak, 's nagy tisztelettel hozták nékem azt vissza.

Két nappal ezelőtt köztünk egy katonát igen meg sanyart a' *Cholera morbus*, hívataték' azonnal a' Sziámi Jósló, ki ezen nyavalya ellen való szereit szemem előtt készítette, 's ez nem másból állott, mint valami különös levelekből, és kevés Rhebarbarából, mindezek megtörettek egy sima kövön, mellyet a' Jósló előbb jó

vastagon bemázolt; én e' dolgot magamnak megmagyaráztatám; egy imádság volt t. i. az ördöghöz intézve, hogy a' beteg életének megtartását eszközölné. Az ördög-kővön készült porból, azután gyúrt egy pilulát, 's azt egy vízzel félig megtöltött üvegbe tette, a' beteg a' vizet meg itta, az orvos pedig a' pilulát elnyelte, még e' mellett a' szegény betegnek ágyékát sziámi lánctal körülövedzették. Kétségkívül tőlem, vagy Feszületemtől félt az ördög, minthogy a' végbe vitt orvoslásra semmi jobbulás nem következett, sőt inkább a' beteg a' legélesebb fájdalmaktól gyötörtetve kezdett rettenetesen kiabálni. Más egyéb orvosi szert hát nem tudván, a' sínlődőnek Rokoni azon gondolatra jöttek: hogy megkellene kérni a' bölcsét, (Missionariust) hogy a' beteg fájdalmának szerezne enyhülést; szerencsémre volt ládikámban egy üveg keserű ital, mellyel a' beteget, leoldatván róla mindenek előtt a' lánctot, rövid idő alatt helyre állítottam.

Most már a' Sziámiak figyelemmel látszatnak erántam lenni, 's a' mint veszem észre, iparkodnak kedvemet megnyerni. A' mennyire csak lehetett mindent körüljártam, noha a' a' több helyeken ki állított örök utamban vissza tartóztatni akarának. Több Malayiakkal özsze találkoztam, kik mély fájdalomba voltak el merülve, 's rimánkodva kértek, hogy szólnék mellettük a' Királynál, vigasztaltam őket a' mint lehetett és sajnosan érzém, hogy ezen jó lelkek nem Keresztények. Örömömre a' városon kívül egy pogány Templomot sem találtam, bent pedig csak egyetlen egyet. Vallyon nem lenne e' hasznos dolog ezen népnekis valahára az Evangéliomot hirdetni? — A' multt ézaka

egy esmeretlen szerencsétlen embernek irtóztató verettetése álmunkból felriasztott, Indiai-nádszállal 150 ütést kapott, még midőn az első negyvent reá mérték, hallottunk jajgatását, nem sokára azután vagy meghaltn, vagy a' fájdalmas ütések alatt erejéből ki foggyán, elájultt, mert többé szavát nem hallánk, de hallottuk még azutánis a' veszszőknek suhagását, mellyekkel két ember a' mezítelen holttestet mindegyre verte. Ki nem mondhatom, melly fájdalmasan esett nékem ezen fenycéték, alkalmasint, gondolám magamban, illyes valami ünneplést fognak egykor veled is kezdeni 's a' helyett, hogy illyes valami után a' Jézus éránt való szeretetből sóhajtoznék, reszkedtem minden tagjaiban. Ma reggel egy másik kevesebbé szomorú jelenésnek valánk szemmelátó tanui, több Malayiak jönnek vala t. i. előnkbe kezeik öszszekötözve, kik az itten lévő szerencsétlenek' számát nevelik, azon erdőségekben, mellyekben magokat elrejtteni akarván elbujtak, lepték meg őket, hogy eleikbe érek, mély szomorúsággal köszöntének engem; voltak közöttök több aszszonyok, s némellyek már annyira elgyengültek, hogy magok erejével még a' fogházba sem mehettek; leginkább azon való aggodás szorongatta szívemet, hogy ezen szegény hitetlenek üdvösségéért semmit nem tehetek. Óh mely sok gyermekek halmalmeg naponként a' fogságban! melly sok Malayiak térnének-meg, ha néha néha a' mi Sz. Religióknak vígasztalásit vehetnék! — De nekem Sziámba kell utaznom. Ma estvére az Udvarhoz várnak, a' beszélgetés gondolom soká fog tartani, noha még nem tudom voltaképpen,

hogy mit akarnak velem. Sok mondani valóm volna a' Királyhoz, mert az Evángyéliom hirdetésének valahára itt is csak el kell kezdődni.

SZABÓ NEPOMUK.

5.

A' Gyermek-gyilkosság Kelet-Indiában.

(Hozzávaló azon Értekezéshez, melly a' Minervának 1826.

III. Kötetében, a' 783 — 786 lapokon olvastatik.)

Vagynak oly gonosztétek, mellyektől a' meg nem romlott természeti érzélem irtózkodik, míg a' vallásos vakbuzgás bennök, tisztét teljesíteni véli. Hozzájok számlálандó az a' gyakori gyilkosság Kelet-Indiában, mellyet a' Hinduk (a' Rayport Castából valók,) aszszonyi-nemü gyermekeiken elkövetnek. Ez' embertgyalázó szokás felől, már egykor Angliában oly hír terjedett el és talált hitelt, hogy az efféle áldozatok Indiában többé nem fordulnak elő. Alkalmat szolgáltatott erre valami e' tárgy iró-mánya Moorenak 1811. és Wellesley Marquisnak szoros readtartása, mellyel a' borzasztó vétket a' Sargus tartományi Hinduk között 1815. kiírtani törekedett. Azonban a' dolog nem úgy vagyon; mint egy mostanság Cutlakban missionárkodó Papnak Pegg Jánosnak legujabb híradásából kiláthatni. Divatban vagyon

a' gonosz szokás máig is, és pedig megmérhetlen kiterjedtségben. Oka, a' helytelen vallásos ideákon kívül, a' Hinduk kevélységében keresendő; kiken nagyobb gyalázat nem történhetik annál, ha leányjok vagyon, és azt kiházásítani nincsen módjok. Ward Doctor (ki a' Hinduk mythológiájok, literaturájok és történeteik áltnézését írta,) azt bezéli: hogy keleti Bengalában az Orissai lákosok sokszor az ő elsőszülöttjüket a' Gangának *) viszik áldozatul, ezzel a' familiának többi részére azon Víz-Istennéjének áldásait akarván megnyerni. Az oly gyermeket rendszerint négy vagy öt esztendőig nevelik, akkor egy bizonyos napon a' folyóra viszik; felbízattják mind mélyebre mélyebre menni, mígnem annyira megy, hogy az erős folyás elragadja és halál' fiává teszi, — hanemha valamelly szánakozó Idegen a' vízből még jokor kimentheti és gyermeke gyanánt felfogadja. Éjszaki Bengalában még borzasztóbb szokás diszlik. Ha a' kiseded édes anyjának emlíit elvenni vonakodik, ebből azt következtetik; hogy a' gyermek valami gonosz léleknek esett hatalmába; azért bölcsőstől kiakasztják a' szabadon egy élőfára, hol hangyák és ragadozó madarak emésztik meg. Ha pedig e' rettenetes próbát három napok elforgása alatt úgy általesik, hogy megél; akkor anyja érette megy, haza viszi és táplálja. De ez olyan eset melly nagyon ritkán történik meg. Valamelly Angol-Miszszionár egykor megmentett ily szerencsétlen kis gyermeket, kit a' bölcsőből kiesvén egy Schakal elragadott. Nem sokára ugyan azon helyen járván, viszont más kisededet talált egy

*) Gangesnek.

kosárban; kinek már csak a' csontváza volt meg, róla a' hús a' hangyáktól egészen lerágva lévén.

A' gyermek-gyilkosságnak telyesítésére minden tartománynak külön legendai és traditiói vagynak, mellyekben olly erősen hisznek, hogy az anya gondolóra sem veszi a' dolgot, mikor méhéje gyümölcsének gyilkosa leszsz. Sokszor a' gyermeket megfojtja mingyárt születésekor; vagy nem gondolván vele és nem tisztázyán veszni hagyja. — Eleget rajta vagynak az Angolok, hogy a' méllyen gyökeresült balvéleményt kiírthassák; és a' szép szándékbaa való boldogulás eránt minden jó reménnyel lehetni.

E. J. P.

6.

Az Automátokról.

Hogy mesterséges Automátoknak az ollyan mesterségesen készülő művek neveztetnek, mellyek magokban 's magoktól mozognak, azt kiki tudja. — A' régiek a' kézimesterségekben egyéb eránt nem igen igyekeztek magokat megkülömböztetni; de az Automátok' készítésében még-is sokra mentek. Krisztus születése előtt 408-dik esztendőben Archytas egy Tarentumi művész, egy repülő galambot tsinált fából. Még fontosabb volt, 's nagyobb elmességet mutatott egy üveggolyóbis, melly

kerengésével az égi testek' járását le ábrázolta, 's mellyet a' nagy Archimedes tsinált.

Az ujjabbak-is ditséretesen vetélkedtek a' mozgás tudományának tökéletesítésében a' régiekkel. Az a' gallya, mellyet Schlottheim János Augsburgban 1581-ben II-dik Rudolf Tsászár számára készített, a' maga nemében tökéletes helybehagyást érdemel. A' Schwáb-Kerület Német-Országban eleitől fogva hazájok volt a' legjelesebb kézi-mesterségeknek. Azon remek mu'sikáló szerszámot is, melly kétezer taktusból álló mu'sika-darabot tudott jádzani Langenbucher Achilles egy Augsburgi művész tsinálta, a' ki ezen szerszám által 1610-ben magát híressé tette. Egy másik Augsburgi-fi Trefler Kristof 1683-ban egy olyan Machinát készített, melly az egész világot le ábrázolta, kerekék' segítségével magától mozgott 's a' Tsászári udvarig sétált. 1769-ben a' Pán Isten' képe tette magát nevezetessé, melly nád-sípján egynehány igen szép dallokat fujt, 's mellyet Bavariai születésü Eppinger Joakim tsinált. Vaucanson-is híressé tette magát, az ő mesterséges kátsájival, mellyek tsaknem mindent tudtak tenni, a' mit a' természeti eleven kátsák tenni szoktak.

Egy bizonyos Offrens egy hatvan fontnyi nehézségü kereket tsinált, melly magától futott. Azon magok szerént menő szekerek-is esméretesek, mellyeket több rendbéli ujjabb Mechánikusok készíteni próbáltak, de foganatlanul. Azon oroszán és tigris, mellyek 30. vagy 40. lépésnyire tudtak menni, 's mellyeket egy Thibaut nevü Missiónárius 1760-ban készített, a' Chinai Tsászárt méltán tsudálkozásra ragadták; 's még merészebb volt egy

másik Ventavon nevü Missionáriusnak munkája, a' ki 1768-ban olyan emberekből álló machinának készítésében fáradozott, mellyel virágtartó edényeket akart egy helyből más-hová vitetni. Kempelen' Schachhozó Automátjának ki nem hallotta hírét, melly ezen nehéz játékban mindenkor nyerni szokott?

M.

7.

A' közép időbéli játékoknak némelly nemei.

Azok, a' kik a' mult időket tsak románokból esmérék, azt gondolják, hogy a' közép időben a' Turnérokon kívül semmi egyéb játékok sem voltak szokásban; 's igaz-is, hogy akkor majd minden játékok tsak hadakat ábrázoltak, és hadakra mutattak; mindazáltal a' következő jegyzésekből tsak ugyan kiteszik, hogy a' Turnérokon kívül más mulatságokat-is keresett és talált az emberi nyughatatlan szív.

Tréfából hadakozni már az ötödik Században szokás volt. Egy közép időbéli író azt beszéli: hogy Páviában az Ifjak minden vasárnapokon 's innepeken egy bizonyos játékkal mulatták magokat, mellyet kis ütközetnek hívtak. A' fegyverviselésre alkalmas emberek felosztattak két hadi seregre,

mellyeknek mindenike több osztályból állott; 's majd az egész sereg hartzolt a' másik sereg ellen, majd kettenként viaskodtak egymással. Ezen jádszó katonák fa-sisakot viseltek, melly mind belől posztóval volt megbélelve, mind kívül-is azzal volt bévonva, hogy az ütést kevesebbé lehessen érezni. Ábrázatjok a' fejek felé hajló vas-rostélyozattal béborítva. De mind a' mellett ezen játékok olly veszedelmesek voltak, hogy azokban sokan megsebesítették, sokan agyon-is verették.

Ezen hadakozásra hajlandó időkben némellykor még az aszszonyok-is próbáltak apró tsatákat ábrázolni; de nemek' külömbbsége az ilyen alkalmatosságokkal-is igen ki-mutatta magát; mert nem ontottak vért. Egy 13-dik századbéli író következőképpen ír-le egy ilyen tsatát: Trevisoban 1214-ben egy Tsók-vár építetett, mellyet tsupa Dámák védelmeztek minden férjfiak nélkül nagy okossággal, bátorsággal és vitézséggel. A' vár felállított hosszú rudakból állott, mellyekre külömbféle színü selyem-bársony-tsipke 's más drága öltözetnek való művek 's materiák voltak kifesztéve, 's kőfalak 's bástyák gyanánt szolgáltak. Fejeiken az aszszonyok arany koronákat viseltek, mindenféle drága kövekkel, igaz gyöngyökkel 's egyéb tzifraságokkal felékesített olyan főkötőket, a' mellyek fejeket az ellenség lövöldözései ellen védelmezhettek. A' táborni vívni kellett, a' vivás pedig almával, pálma-dióval, körtvélyel, gesztenyével, liliummal, violával, bal'samos üvegetskékkel 's más e'féle fegyverekkel ment véghez. Ezen néző-játékokra seregesen, még pedig katonai rend.

ben és zászlókkal tódultak őszsze Velenczének és Paduának lakosai.

Midőn ezer egyszáz hatvan kettőben, az Aglári Püspök a' Velentzeiek' tartományába bé-ütött, de megverettetett 's Velentzébe fogva vitetett, nem botsáttatott előbb szabadon, míg azt az ajánlást nem tette; hogy a' Velentzei Doge' vagy Hertzeg' számára esztendőnként egy ökröt, tizenkét hizlalt sertést és tizenkét kenyert fog hamvazó Szeredán küldeni. Attól fogva ezen nap a' Velentzeiek által következendőképpen innepeltetett-meg esztendőnként. A' Hertzeg a' néppel együtt kiment a' nagy piatzra, a' hol tábor volt építve. Ezen tábort győzödelmének emlékezetére egy vas pózmával eldöntötte. Azután az ökörnek és sertéseknek fejeik vétettek 's a' hús a' kenyérral együtt a' nép között kiosztogattatott.

A' színjászók, kötélén tánczolóok, ámíttó orvosok, szemfény vesztők, bolondozók 's más e'féle mesterségbéliek-is idején mutatták magokat a' Fejedelmek' udvaraiban 's a' köz-helyeken. Többnyire nagy kedvességet nyertek 's a' Fejedelmektől gazdagon megajándékoztattak. Szokás volt tudniillik, hogy a' fő Nemesek midőn valami lakadalomra, vagy valami más pompás mulatságra a' Fejedelem által invitáltattak, soha sem jelenhettek meg, kivált Olaszországban üres kezekkel. Ajándékaik szép lovakból, ezüst-vagy arany-edényekből 's más ékességekből, kiváltképpen pedig pompás öltözetekből állottak. Az öltözetek többnyire az említett alakosoknak osztogattattak-ki. Egy Aliprand nevü költő azt beszéli: hogy egy menyegző alkalmatosságával, mellyet a' Gonzaga

familia tartott a' színjátszóknak és énekeseknek 338 öltözetek adattattak,

Különösen igen pompás volt az Angliai Királyi Hertzegnek Szonellnek, Violantával Gróf Galeazzi leányával 1368-n Majlandban történt házassági egybekelésének innepe. Ezen alkalmatossággal a' komédiások, énekesek, tánczosok 's a' t. 500 öltözetet 's azon kívül pénzt is sokat kaptak. A' városokban-is megjelentek a' köz-innepeken és multságokon az említett játékosok, a' kik akkor udvari embereknek nevezettek, 's kitsinyenként igen elszaporodtak, minthogy olly jól fizettettek. Midőn 1356, IV-dik Károly Tsászár Metz városában közvendégséget adott, a' vendégek lovagolva mentek a' vendégség' helyére 's lovaikat a' jádztóknak ajándékozták. Egy Scaliger familiabeli fű Nemesnek lakodalmán többen jelentek-meg illyen neveltetők kétszáznál, a' kik közzül mindenik egy uj öltözetet kapott, még pedig tálentomához képest ki drágábbat, ki oltsóbbat, de a' legoltsóbb-is ért húsz aranyat.

A' Németek, ugy látszik, nem kedvelték annyira mint másféle Nemzetek, az e'féle játékokat. Mert midőn 1053-ban II-dik Henrik Tsászár Ingelheimban lakodalmát tartotta; mindenféle Színjátszók is nagy számmal megjelentek, de ugy a' mint jöttek kénytelenek voltak vissza menni. Azt a' pénzt, ugymond a' Krónika-író, mellyet az ördögnek ezen rabjaitól el-fogott, a' szegényeknek ajándékozta. — Egészen másként fogadtattak 1300-ban Gróf Galeazzinak az Eszte Beatrixsal Majlandban lett egybekelésékor; mert ekkor többet ajándékoztak nékik 7008 vég posztónál. Sokszor ha öltözetek készen nem voltak, kész-pénz adatott nekik.

Hertzeg Malatesta Udvarában 1324-ben egyszerre ezer ötszázan voltak együtt, hozzájuk számláltatván az udvari-költők, vagy inkább mindenkor kész versfaragók-is, a' kik rendszerint a' híres Rolandnak és Nagy-Károlynak tetteit énekelték. Nagy-Károlynak és Lovagjainak ezen magasztalásából eredett, a' mint sokan tartják, ez a' szó Charlataneria, melly nagyító kerkedést jelent, minthogy az énekesek, a' mint könnyen lehet gondolni, a' viselt dolgok előadásában a' valóság követését nem tették fő törvényekké.

A' Játékszínek sem voltak egészen esméretlenek, de azokban tsak neveltető és többnyire az illendőséget általhágó bolondosságok adattak-elő. Alcuin azt mondja rólok: a' ki komédiásokat vagy tántzosokat botsát házába, az nem gondolja-meg, hogy azokkal együtt tisztátalan lelkek-is nagy sereggel mennek-bé. A' 13-dik Században egyetlen egy tulajdonképpen való Víg-játékot találunk, melly az Antikrisztusnak eljöveteletét és veszedelmét adja-elő. 1298-ban Olasz-Országban egy városában a' Krisztus' kínszenvedése, feltámadása, mennybe menetele, a' Szent Lélek' elküldetése, az utolsó ítélet adattak-elő. — 1304-ben egy oda semmiképpen nem illő tárgy, az első ember' teremtése vitetett a' Játékszínre. -- Egy más alkalmatossággal pedig a' pokolbéli elkárhozottaknak büntetése; de ekkor nagy szerentsétlenség történt, mert az Arnó vizén tsinált hid, mellyen számlálhatatlan sok nézők gyűltek össze, letörött ugy, hogy sokan a' vizben fultak.

1336-ban Víz-Kereszt innepén a' napkeleti Böltseknek jövetele adatott-elő. Három koronás Királyok, három igen nagy lovakon jöttek

és nagy számú szolgálótól 's inasoktól késértettek. Előttök egy tsillag futott. Midőn Szent Lőrincz oszlopához értek, Heródes Királyt az Irás-tudókkal együtt ott találták, 's tudakozódtak tőle a' Zsidóknak ujonnan született Királyok felől. Heródes, Máthé Evangélista szerint felelt nékik; melly meg lévén tovább indultak. Kezeikben arany poharakat tartván 's a' tsillagot előttök vitetvén. A' trombiták harsogtak, a' kürtök sikoltottak, előttök mindenféle állat és megszámlálhatatlan sokaság ment, mellyet ez a' különös játék mindenfelől összeszetsalt vala. E'képen a' fő Templomban mentek, a' hol a' nagy oltár mellett a' jászolt, 's a' körül ökröket és szamarakat-is lehetett látni. A' jászolban a' gyermek Jésust karján tartotta az anyja, a' kit a' három Királyok gazdagon megajándékoztak. Azután a' Királyok lefeküdtek 's elaludtak, 's egy Angyal megjelent nékik, a' ki meghagyta, hogy ne Szent Lőrincz útszáján, hanem a' Római - kapu felé térjenek vissza; a' mit azok utóbb pontosan megistettek. Ezen játéknak számtalan sok nézői voltak nem tsak a' köz-nép, hanem a' katonák, katona-tisztek 's minden rendü uraságok és aszszonyságok közzül-is.

1268-ban Rómában egy egészen másnemü Játékszín láttatott Konradin Király' pompás bémenetelének alkalmatosságával. Legelől ment egy sereg katonaság tarka barka színü 's igen drága ruhákban. Azután következtek: (igy szóll egy akkori író) temérdek sok főrendü aszszonyságok, a' kik tzimbalmokkal, dobokkal és külömbféle sípokkal, kürtökkel 's trombitákkal elragadó muzsikát tsináltak. Minthogy ezek az ő drága ékességeiket-is fitogtatni akar-

ták, azért az utszán, mellyen végig mentek a' házak felett egyik sortól fogva a' másikig köteleket köttettek keresztül, 's ezeket nem virágokkal vagy zöld ágokkal, hanem pompás és drága készületű mentékkal és bundákkal terítették-bé; 's egyszer'smind keszkenőket, vállakat, kar-kötőket, fülön-függőket, drága gyűrűket, pántlikákat, koszorúkat, selyem erszényeket, arannyal és selyemmel kivart gyolts patyolat ruhákat, egész öltözeteket 's más ezerféle aszszonyi piperéhez tartozó tzifraságokat is agattak reájok. — Az író nem jegyzi-meg miként tetszettek a' Királynak ezen tzifrás boltok és boltbéli portékák; de azt mondja: hogy a' Luxus Glasz-Országban utóbb még nagyobb mértékben mutatta-ki magát, midőn az Anjoui Hertzeggel, a' ki Konradin' Országát által vette nagy számu Frantzia fő Nemesek mentek oda, a' kik már akkor-is legelső mesterek voltak a' pompázásnak és tsitsomázásnak minden nemeiben. A' Római Pápák ugyan több ízben tilalmazták kemény és bölts törvények által a' Luxust; de ezen törvényeknek-is az lett a' sorsok, a' mi minden öltözeteket illető rendelkezéské szokott lenni.

M.

8.

A' Téntáról.

A' ténta igen régi; már Jeremiás, Dioscorides és Plinius-is emlékeznek róla. A' régiéknél veres mustból, szeder levéből, koromból és a' ténta-féreg nevű, halnak nedvességé.

ből készítették, a' Chinabéliek pedig méts-koromból. A' veres téntát a' régiek veres földből, miniomból, tzinnóbriomból és kochenillából tsinálták. Az a' veres ténta pedig, mellyel a' Görög-Tsászárok az ő neveiket irták, a' bársony tsiga nedvességéből állott 's enkauszturnak neveztetett, néha a' Tsászárok arannyal-is irtak. A' Tsászárok' tutorai az ő neveiket zöld téntával szokták alá írni.

Az ugy nevezett sympathikus vagy titkos erejü ténta már a' régieknél-is esmeretes volt; már Ovidius-is tanátsolja a' titkolódóknak a' tejjel írást, minthogy a' téj fejr és nyulós 's azt javasolja, hogy a' tejjel irt betűkkel azok, a' kik azokat olvasni akarják, hintsék-meg korommal. Mások másféle készitést-is javasoltak. 1653-ban Borel Péter egy olyan titkos erejü téntát talált-fel, mellyet egy vékony falon által-is ellehetett olvasni.

1705-ben egy aszszony adott-ki egy könyvet, mellyben olyan sympathicus ténta' készítésére tanít, mellyet hidegben nem lehet látni, melegben pedig ellehet olvasni. Ezen találmányt egy Hellot nevü Frantzia 1744-ben megtanulta és esméretesebbé tette. Azolta sok módjait találták-fel a' sympathicus vagy mesterséges téntának.

M****

9.

Némelly physicalai észrevételek (*) a' most uralkodó epe-mirigy nyavalyára, és a' levegő' különös befolyására nézve.

Ohajtva várja a' Haza tudós Orvossaitól, hogy ezen mostan Hazánkban dühösködő cholera' természetét nem tsak empirice, hanem analytice-is közölnék, és Újság-leveleinkben köz híré bocsájtanák; hogy ebből, 's előladott szomorú tüneményeiből, és a' gyökeres Systemán megállapított orvoslás-módjából, a' pallérozott része Nemzetünknek láthatná: Ragadvány-ë? (Contagio)? a' tisztátalan testi-levegői betegségekből, belső 's külső befolyásoktól eredett, 's terjedett Epidemia-ë? vagy pedig csupán a' levegőben lévő miasma-ë?

Tudtomra (az orvosi-tárokat ki vévén) ez még talán meg nem történt.

Nem orvosi tekintettel (melly tudományban béereszkedni nem akarok) hanem physicalai észrevételekkel némelly természetes okokat egy nemorvosnak-is állítani, és ebből a' nyavalya gyökere-sebb megismerésére, következőleg némelly felvilá-

(*) Ezen értekezés' kiadása némelly tévedés miatt elkésett, — minthogy azonban Originalitássán Hazánkba jön ki, és a' tudományos következtetései a' megtörtént 's bétellyesedett valót a' priori nem csak jövendőlik, hanem a' consequenti bém bizonyítják, érdemes Hazánkal későbben-is közölni.

gosítottásokat közleni Hazafui indulatból szabad legyen!

A' tapasztalás tanít bennünket, hogy ezen nyavalya kezdetétől fogva egész a' legfőbb culminációjáig, és visszamenve az ereje gyengülésig, kik a' betegekkel bátor lélekkel bántak, körülöttek fél napig, sőt tovább-is szakadatlanul fáradoztak, a' görcsös testeket dörzsölték, és míg éh gyomorral az izzadás kipárolgásai kőrében (testi atmosphaerában) voltak, a' ragadvány által (contagies) a' nyavalyát el-nem kapták, friss egészségben maradtak. Ebből tehát azt következtethetjük: hogy

1-szor: ezen nyavalya, pestisi contagióval nem bír.

2-szor: hogy a' bátor, és cseudes lélek a' fő óvás módja, — ellenben 3-szor: a' félelem, a' képzelődés legelső oka emberi társaságban az elragadásnak, és a' nervusok' systemáját legelőbb foganhatóvá, és a' dögleletes kipárolgást legelőbb beszíhatóva teheti. — Ez szomorú példák által, kik a' betegek körül rettegésben voltak; mások, kik félelemből magokat szobájokban zárták, bébizonyodott. Hozzá járulhat 4-szer a' receptibilitás, ok a' foganhatóságra, és a' természeti előkészület (naturalis praedispositio) hogy a' nyavalya nagyobb, 's kisebb mértékben kiüssön. — Mellyekből kitetszik, hogy a' nyavalya nem pestisi ragadvány. — Azonban bővebb tapasztalásokból egy szobában rekesztett cholera-nyavalyások' kipárolgási, vagy kiseded, alatsony, 's nedves szobában rekesztett egyes nyavalyás kipárolgásai-is, ha nagy tisztaság erre nem fordittatik, az élökre nézve, veszedelmes contagiót gerjesztenek, — különösen pedig az epe-mirigyben holt testeknél a' fekete dögleletes természetöknél fogva legnagyobb contagió tapasztaltatott, midőn a' holt dög-test csókolgatásai, virrogatások, sirások, és a' megholt' ruháji hordozása által számtalanok a' ha-

lál' áldozatai lettek — azért itt a' legnagyobb óvás-
módjai szükségesek.

Epidemiának azon tekintetből, a' mennyire nagyobb népességnél a' betegek, és holt testektől eredett, el hatalmasó veszedelem említettett, némely helyekre nézve talán nevezni lehetne; de minthogy az Epidemia grassans inkább a' hossz-
szas, 's tisztátalan betegségekbel, 's Ispotályokból eredett, Hadak, 's rakásra halmozott holt testek kipárolgásai, mirigyos, és dögleletes gőzölgések által terjedett, némellykor nedves levegő változásai által, mellyek a' foganhatóságot előmozdítják, nevelkedett, és így ragadványos nyavalya grádussára emeltt mirigynek, és pedig változó természetekkel nevezni lehetne; talán a' mostani öldöklő epemirigy' természetét (ha egyes némely helyeket ki-is veszünk) Epidemia nevezet ki nem meritti, ha tsak az Epidemiát a' talán levegőben lévő Miasmával analogiában nem vesszük.

Az atmosphaerikai levegő' (mellynek közel $\frac{2}{3}$ része Azotum, fojtó-levegő — *Stickstoff, Salpeterstoffgas* — a' többi részéből pedig közel $\frac{1}{3}$ része Oxygenum, — éltetőlevegő — *Lebensluft* — *Feuerluft* — a' többi integrans részetskéji az egészben egyeledve, körülállásaihoz képest az időnek, és a' tájnak, kipárolgásoknak, 's külömbféle szeleknek tesznek vizet, Levegő-savanyút, *Luftsäure*, és más apróbb sokszor még esméretlen részetskéket is) némely helyeken múlt Julius, és Augusztus hónapjaiban tett próbáiból tűnik ki: hogy a' szokott atmosphaerikai részekből a' többi külömbségek közt különösen a' Levegő-savanyú, *Luftsäure* hibázik: melly az állati testeket a' hamari rothadástól óvná; ugyan az tehát egyik oka, hogy a' mostani holtak' bőre mindjárt kékül, mindjárt feketedik, és rothadásba mégyen által. — Ezen Levegő-savany

hijányosságának physicali okát talán adhatjuk a' termékek essőzéseket, a' kevés szeleket, és az ezen okokból származó plánták' rothadásban való általmentét, és így a' dögleletes kipárolgásait némelly zöldségeknek — figyelemre méltó e' mostani évben, hogy a' legszebb gyümölcsök a' fákon, dinnyék, és egyéb növények' nagy része fél érett korában megrepedez, sőt ideje korán rothadásbamen által, mellyek rendes növést hogy a' szokott atmosphaerical levegő némelly hijánya bizonyosan akadályoztatja, és rontja, természetes, és physicali okoknál fogva tagadhatatlan.

Hogy a' levegőnek, és az egész külső az emberiséget környékező természetnek igen nagy befolyása van az emberben, és csak a' kettőnek kölcsönös munkássága által az élet fennmaradhat, minden kétségen kívül van. Ez lelki, és testiképpen eszközöltetik; a' lelki befolyások részszerént az érző foganhatóság által az inak systemájában, és az agyvelőben közvetőleg; részszerént pedig közvetlenül a' lélekérzelmi által a' testre munkálódnak, úgymint legerősebb tehetségű külömbféle indulatok, és indulatosságok: a' nagy öröm, a' nagy rettegés, a' nagy bú, rémítő félelem, mint e' mostani időszakaszban irigység, boszszúság, bánat 's több eff.— mellyek az inak systemájára lélekszenvedelmi befolyással vannak. — A' testi befolyások az inak systemája által, az érzőorganumok munkálódása mellett, különösen az érzelmekre általjában nyomódnak; részszerént pedig külső résztské munkálódása, és beszívása által, az éltető, és emésztő élet' folyamatjában, és a' lélegzetvétel systemájában béhatnak. — A' mi a' külső természetben van, hasonló homogeneousot kíván az emberi organismusban gerjeszteni; ellenben a' mi a' külső természettel ellenkező, azt ellenkező moz-

gásban hozni; azért a' testnek egyik munkássága némelly külső befolyás által erősítettik, másik által pedig gyengítettik. — Ha a' külső befolyások olyan neműek, hogy az emberi organismus systemájára mélyen, 's hirtelen hatnak, és ki nem kerülhetők; akkor, minekelőtte az ellenkező természeti erő ellent álhatna, nevezetes romlást okoznak az emberi természet organismussa' alaprendjében, — ekkor erednek tehát a' betegségek, — közönséges külső befolyások az atmosphaerai levegőbéliek: a' hirtelen forróság, hirtelen hideg, mellyek nem tsak a' lélegző tehetségre bé hatnak, és a' belső emberi organismust mélyen érdeklik, hanem hirtelen a' minémüségeikben változnak; minthogy részint temperatúrájában, részint az éltetőlevegő (oxygenum) részeiben; részint más levegői, nedves, vizes, különbféle gőzös, 's ködös idegen részetskéjiben változhatnak. — Minthogy pedig ezen atmosphaerikai levegő különbsége sokszor hirtelen meglepi az emberi természetet, és senki ki nem kerülheti; akkor erednek az emberi test organismusát meglepő, 's betegséget mutató jelek, mellyek előmenetellel nevednek, 's végre nyavalya lépcsőjére emelkednek; a' mellyek ugyan a' fő megjelenésökben, hasonló természetűek; mindazonáltal a' nagyobb, 's kisebb mértékű foganhatóság (receptibilitas) és az emberi organismus különbféle erejű munkássága által mint nagyságokban, mint öszszeköttetésökben, mint természetökben majd minden embernél különbözök; következőképpen egyik emberi természetet nagyobb, másikat kisebb mértékben lepi meg, sokan pedig egészen mentek maradnak. — Illy befolyással van a' mostani szomorú időszakaszban a' levegői Miasma az emberiségre; az epe-mirigy nagyobb 's kisebb mértékben lévő foganhatóságára, vagy nem.

foganhatóságára nézve. Láthatni ebből azt-is; hogy egy bölcs orvosnak az emberek különféle természetekhez változó időjárásokhoz, 's levegői tulajdonságokhoz képest különkülönféle megfontolással, arányal, és béléató, megfontoló ítéllettel a' választandó orvoslás módját tenni szükséges! szemlélhetni a' nagy kiterjedésű emberiséget oltalmazó tudomány' (de nem a' Charlatan, és charlatanerie mechanicus orvoslás-mód) hanem valódi tudomány' kimeríthetetlen érdemét!

Mi vezérelheti tehát az embert azon gondolatra, hogy a' most uralkodó epemirigynek a' levegői Miasma légyen az oka? jóllehet régiebb physical systemák ellen; de a' vélekedés éppen most physical okokon épül; 1-ször: hogy a' levegőben az oxygenum némelly héjánya mellett az atmosphaerai savanyú, *Luftsäure* hibázik; mellynek valóságát a' holtak fekete bőre, a' gyümölcsök, zöltségek hirtelen való rothadása, és a' megmaradattak' izetlensége bizonyítják, — bizonyítják ugyan ezt a' száraz szobában lévő almáriomok', könyvek' hirtelen való penészledése; a' mi az előtt száraz helyen nem tapasztaltatott — ez 2-szor azt-is bizonyítja: hogy a' levegő rossz kipárolgásokkal, melly a' földivalókat rendetlenül, és szokatlanul meglepven, mirigyos békélyásokat okoz, megterhelve vagyon. 3-szor: hogy az epemirigy kiütésekor a' levegő-ég, és főképpen a' lát-határ *horizon* többnyire sárga, vékony zöldes szinnel, ködös remegő földi-parával, *le mirage* és szomorú felhővel, valamint a' midőn a' dögleletes arabiai Samiel szél, Sirocco olasz, és a' mindent leölő afrikai Harmattan szelek az emberiség' és plánták' romlására fujni szoktak, azon módon bé vonva; vagy a' midőn a' föld-indulásokat megelőzni szokott kellemetlen, 's mely' szorító szag tapasztaltatott, — úgy volt az éltető Napvilág szo-

morú fátyollal bévonva. — 4-szer: hogy hiteles előadások szerint microscopiumok által a' kalapon, vagy fekete ruhákon sok ezernyi ezer veres állatotskák (mellyek hihetőképben mindannyi miasmaticai állatok) sokszor, és a' legnagyobb csudára szemlél-tettek Julius és Augustus hónapban éppen olly helyeken, hol a' cholera legjobban uralkodott. — 5-ször: hogy valamint a' merre a' dögleletes levegő húzama Éjszak-keletről *Nordost*, *progressio* szerint jönni tapasztaltatott; úgy ezzel mint infusoria a' miasmából eredett állatotskák, úgymint a' rosz levegő szüleményei, az ártalmas dögleletet helyről helyre viték, nagy tájakat által ugrották, és a' ragadványt láthatatlanul közlötték; — azért vehettük észre, hogy a' Cordon-lineát 5, 's 6 mértföldel, a' nyavalya által ugrotta; melly miasmaticai principium szerint a' Cordon-linea egyedül, ha tsak helybéli geographiai helyheztetések, 's localis szelek nem óvják, az elterjedését meg nem menti. — Így nevezhetünk sok helyeket Hazánkban, mellyek a' Cholera-nyavalyától egészen menten maradtak, jóllehet körül belől a' mirigy leginkább dühösködött — mert a' localis helyheztetése, 's localis szelek a' Miasmát más részre fordították, — holott ha *Contagio* lett volna, a' szomszéd helyek által a' mindennapi közösülés ragadványá tette volna. 6-szor: hogy szokatlan, és úgy szólva minden physical principiumok ellen, a' sokszori volt igen sebes essők, 's záporok után, mellyek *theoria* szerint a' levegő oszlopaít megrendíteni, és szelet okozni szoktak, a' physical tudomány' váratlan ellenére semmi szél nem fújt, hanem a' rémítő csend, sőt nehéz, rekkenő gőzös meleg uralkodott; — melly az atmosphaerai levegőt a' fellyebb említett plánták, 's gyümölcsök rothadási okainál fogva megvesztegetvén, bűdös kipárolgásai által, a' szomszéd Országokból jövő

dögletes levegőnek, a' Miasmának okát, 's létét természetesen nagyobbította, és terjesztette. — Ezt sok helyeken a' tapasztalás, és a' Magyar-kurir előadása szerint Debreczennél-is a' cholera't megelőző esetek bébizonyítják: a' midőn még Debreczen városa, ment volt; már akkor a' közel lévő pusztákon a' rémítő csendű ég alatt legelőször hullottak a' pásztorok, rettenetes emésztő szagot a' levegőben, melly sárga zöldes színnel burkolva volt, érezvén, és kábultan a' földre terülvén.

Contagio tehát lehet-ö, a' midőn a' szabad ég alatt a' legegészebb ember, minden közösülés nélkül a' földre omlik, és rövid idő alatt vonyaglások közt kiadja lelkét?

Ezek tehát a' természet, és tapasztalás forrásiból merített észrevételek, mellyekhez még temérdek más physical okok a' nagy természet', kimeríthetetlen tárházából járulhatnak, hogy a' levegői Miasmát physical okoknál fogva elhíhetjük — nem is kételkedvén; hogy ha a' külföldi Universitások, 's tudós társaságok a' cholera' természetét bővebben vizsgálni fogják, ugyan hasonló principiumhoz ragaszkodnak; — nem akarván többnyire a' jövő esztendőben megjelenő üstökös-csillag', ezen ritkább égi vendég' némelly a' földünk atmosphaerájában hatásos befolyását még most említeni! —

Melly előadattak szerint (ha tsak a' mindenható Égi-hatalom nagyobb erejü tiszta szelekkel; a' Nap jótévő, 's tisztán földünkre ható sugárral nagyobb electricitású menydörgés, 's villámok által levegőnket megnem tisztítja) elhat a' mirigy minden Cordonon keresztül Bécsig, Berlinig, Párisig, (*) még

(*) A' midőn ezen tudományos értekezés béküldetett, akkor még sem Bécsben, sem Berlinben cholera nem volt. — Originalis tehát ezen értekezés maga nemében már azért;

talán a' Sirocco természeténél fogva a' tengeren túl Londonba-is egész Európán által; a' hova megy, ujjabb, 's ujjabb erővel hatvan; az előbbeni helyeken pedig erejét, természeti tulajdonságát a' köztapasztalás szerént gyengébb neműre átváltoztatván, sőt létét-is végre elvesztvén, — mert van minden helyen gyengébb ereje, legerősebb culminációja; mellytől alább szálván lépcsőnkint ismét gyengül jobban, 's jobban egész az elenyészésig! — a' mi az emberiséget méltán vigasztalhatja; vigasztalhatja az-is; hogy practicai észrevételeknél fogva Hazánkban e' nyavalya sem Indiai, sem Ruszsziai, sem Lengyel, vagy Gallicziai cholera-mérgével nem bír; — vigasztalhatja végre még az is méltán Nemzetünket, hogy physico-geographica helyheztetésére nézve némelly helyeket kis-mértékben érdekleni, némelly helyeket pedig, a' merre a' miasmai folyam nem hat, elkerülni, és tökéletesen megmenteni fogja! — sőt a' Mindenhatóság' elementumai hathatósága által egyszerre megállítja! —

Ezen csekély a' tapasztaláson, 's természet' befolyásán épült észrevételeimet, tudományos szabadsággal tiszta hazafiui indulatból-é szomorú év, szakaszban kedves Hazámmal közlöm.

VIZER ISTVÁN,
több Ttts. Vgyék T. Birája.

hogya az a' mi tudományi analysissal psychologiai következkéssel hypothetice lehetónek állittatott előre, következóleg valóság grádussára emeltetett.

10.

Erdélyi Levelek,

írta

KAZINCZY FERENCZ.

(Folytatás.)

XIX.

Vasárnap vala, 's templomba harangozának az Unitariusoknál, midőn Tordára beértem. — Látni fogom, mondám; 's mentem Prof. Abrudbányai Szabó Sámuel Úrhoz, kérni, hogy vinne magával. Nem vala hazánál. Most Predikátor Barabás Úrhoz mentem. Azért jövök, mondám, hogy az Úrnak hallgatója legyek mai predikálása alatt. Bejárom Erdélyt, mindég vágytam hallani azokat a' dicsért és nem dicsért predikátziókat, 's íme sehol sem vala alkalmam hallani. — 'S itt sem lesz, felele, mert ma nálunk a' Kolozsvári aratási-supplicánsnak kell papolni. Engedje hát, hogy az Ur' mellett ülhessek a' templomban; ha magyarázatra lesz szükségem, úgy azt mingyárt ott fogom vehetni. — Predikátor Ur' elébb rám akará tolni némelly theologusait, hihetőleg mivel hallá Rector-Professor Úrtól, hogy véle lévén, dogmájik eránt kértem felvilágosításokat; de szekerem annyira meg vala tömve, hogy ajándékit el nem fogadhatám.

Bemenvén a' templomba, Predikátor Úr befordúla székébe, 's elmondá Invocatioját. Körültekintvén itt, azt hihettem volna hogy a' magaméi közt vagyok; a' két felekezetnek templomi ékességeik, énekeik, melodiájok azon egyek. Ugy teszik Invocatiójokat is a' férfiak, mint a' mieink; de az ő aszszonyaik ülve 's a' szék' fejének görbülve.

A' Supplicáns a' papiszék' végében ült, hogy onnan egyenesen mehessen cathedrajába; fekete rövid dolmányban, sinórból vett és nem lapos, ővvel, sarkat verő franczia kékszínű, Erdélyi fekete báránnyal prémzett magyar mentében, mellyet vállain pallást gyanánt lebegtete. Mi Calvint követők, predikátzióinkat imádságon kezdjük; ők előbb elmondják tanításait miről fogják tartani. A' Supplicáns ekkor imádkozék osztán, 's felolvasá szent leczkéjét. Tanítása Collégiomosan fel való czifrázva az Egyiptombéli, Görög, Zsidó, Persa, Assyriabeli Királyok' Bölcsék', Hadi-Vezérek' neveikkel. — Nagyon megbánám hogy életemnek két becses óráját így vesztém el minden öröm és minden haszon nélkül.

Lestem az arczokat, öltözeteket, a' férfiak és aszszonyok, az ifjak' és öregek' bánásait, ezeknek suttongását, azoknak szunnyadozásikat fejek' hullongását; 's minthogy mind azt illyennek lelém máshol is, 's az nekem itt újság nem vala, erősen elúntam magamat. De végre valahára nekem is üte óráim, 's a' Kolozsvári Supplicáns buzdítást tarta hallgatójához, hogy egy megnevezett Lutheránus felekezetet segélenének a' templom-építés' terheiben. Erdélyben minden Lutheránus-ember Szász-ember egyszer'smind; miért itt Lutheránus és Szász, 's

Szász és Lutheránus, synonymumok; tudván tehát hogy ezen osztály' papjai melly igen gazdagok, úgy hittem, hogy Ecclesiájik is azok lesznek, 's midőn templomok és iskolájok építést 's igazítást kíván, nem szorúlnak idegen segédre. Kérdésekre hogy a' predikáló deák' nyelve nem botlott e meg a' hirdetésben, Barnabás Úr tudatá velem, hogy a' melly gyülekezet Erdélyben templomot építeni vagy igazítani akar; bejelenti szükségét a' Kormányshoz, 's az szükségesnek találván az építést és segédet, az elakadt helység' szándékát és szükségét, akármelly Valláshoz tartozzék, Erdélynek minden templomaiban kihirdetteti, 's a' pénz a' kéregetők fáradsága nélkül begyűl. — Soha én életemnek két oráját, melly nekem egy rossz templomi-tanítás' hallgatásában elveszett, szebb örömmel mint ez vala itt, megjutalmazva nem láthatám.

XX.

Consil. Kenderesinek számot kelle adnom mindentől a' mit útam, alatt láttam, hallottam, tapasztaltam, 's meg kedveltem vagy nem kedveltem, 's javalok, vagy nem javalhatok. Megigazítá a' mi jegyzésimben hibás vala, 's ki bővíté a' mi csonka. Az ebédnél komoly és dévaj kedv élesztgeték egymást, mert Kenderesi, és az egyéb vendégek, nevetni is tudtak.

'S azok az apró elmésségek, mellyeket kedvem volna lélek' perczengésinek nevezni; azok az apró bohó történetek, mellyek papirosra vetve és nyomtatásban alacsonyoknak tetszhet-

nének, de [élőszóval, és az öröm helyén mondván, életünk igen szép pillantásait teszik. — Próbát teszek, tisztelt barátom, nem, ha c' bohóságok' elmondása által tudnék e neked adni mulatságot, ki facetiákban is felülmulsz minden másokat; hanem ha velek azt a hatást tehetném e Olvasoimnál, a' mit Kenderesi 's az asztal' más vendégei tevének rám.

Egy szíve, lelke, tudományai által tekintet érdemlő de különösségeket kedvelő valaki bővebben költe mint szokás, 's Excellenciás rokona jónak véle meginteni az abnormis bölcsét hogy élne mint mások. A' levél nagyocskán fogta éreztetni a' tanácsló' felsőbbségét; a' szeretetre-méltó bűnös tehát, áltesvén a' levél megolvasásán, gyertyája felibe tartotta azt, 's vígan nézé mint ég hamvá. Ekkor vevé tollát, 's az inkább feddeni mint tanácslani akarónak ezt írta: Megismerem hogy a' tanács igen bölcs, 's hogy egyenesen az én hibám hogy nincsen sikere. Ha ifjabb éveimben vehetém vala azt, volt volna sikere nálam is. De épen jut eszembe, hogy Excellenciádnak még közelebbi rokonai vannak mint én, hogy olly gondolatlanok, mint én 's hogy ifjabbak; mint én. Az illy tanács nem tévesztheti el a' maga hathatóságát ezeknél, ha nekik dózisokra osztott porokban fog beadatni. Mire nézve az engem tanácsló kegyes levelet hamuvá égetve visszaküldöm. Én öregebb vagyok minthogy egyéb tudjak lenni mint eddig voltam.

A' költés sequestert vona birtokára. Azonban némelly hitelezőji' újabb adósságai eránt tőnek panaszt, 's magokat abból kívánák kifizettetni, a' mi élelmére vala hagyva. — A' bevádolt egységre lépett hitelezőjével, 's

áltadván nekik bizonyos számú cigányait, őket teljesen kielegítette. De akkor jelentést is teve a' kielégítés felől, 's igazlotta a' bánást. Czigányokkal elegítettem ki hitelezőimet, ugymond, 1. mert míg az adósság mobilis jószágból kitelik; addig az immobilis fundust illetni nem szabad; már pedig mobilisabb portéka mint a' Czigány, széles e' világon nincs. — 2. Minthogy a' hitelezők' sötétszínű arcza és az áleresztett Czigányoké, azt bizonyítják: hogy a' kettő egymással atyafiságban áll; ő ezeknek hatalmokban eresztvén által Czigányait, a' Humanitás' sugallatit is követte; oda célzott tudniillik, hogy könnyíthessen ezeknek sorsán. Atyafi új urok alatt bizonyosan jobban lesz dolgok; mert vér nem változik vizé. — Két három francia játékú okait kénytelen vagyok felejtetni.

És még egy történetet, másról, és másneműt. — Udvarhelyszékben a' Fő-Ispány (a' székelyeknél Fő-Királybírónak 's Fő-Tisztnek mondatik) meghala. A' Székelyek e' hivatalra magok választanak; öszszegyülekezének tehát, és erről is arról is tévén szót, végre is abban állapodának meg, hogy nekik nem kell senki más Fő-Királybírónak, mint özvegy Báró Kordané; egy lelkes, nagybirtokú, éltes aszszonyoság. — Voltak, a' kik kérék gondolnák meg mit csinálnak; a' Gubernium soha nem fogna abba megegyezni; 's aszszony úgy nem lehet Fő-Ispány mint Pap nem lehet. — Jobban tudjuk mi azt, mondák ezek a' természet' jámbor gyermekei. Ha aszszony lehet király, még pedig jobb mint sok férfi-király, lehet Udvarhelyszéki Fő-Tiszt is. — Szeretném, ki mutatná meg, hogy nem jól van fonva syllogismusok.

Rá nem érvén minap hogy a' Theátrum' épületjét megtekintsem, most vevék eránta némely tudósításokat 's közlöm azt:

Elkezdett épülni 1804. a' Magyar és Székely nép' buzgósága által, tökéletességre vitétt 1821. Nagy, bölcsen van elrendelve, 's olly pompás, hogy Budán, Pesten, és Bécsett is állhatna.

A' Magyar Színjászó-Társaság Pesten felállván 1790, az Erdélyiek mingyárt pártfogással viseltetének eránta, buzdítatván erre leginkább Báró Wesselényi által, ki érzette hogy annak nagy következései lesznek a' culturára. Két esztendő mulva azután a' Társaság' némely főbb tagjai, mutatványaikat Kolozsvárt kezdék adni. Azolta ezt sok csapások érték, de nem olthaták el egészen, sőt a' Tarsaság az anyahonban is az Erdélyi gyökérről sarjadzott ki több helyeken. Fennmaradását Kolozsvárt azon' nagylelkü pártfogásnak köszönheté, mellyel eránta nem csak némely magányosok, hanem a' Kormányshék is viselteték. Már az 1794. és 1795. tartott Dieta felvette ügyét, 's egygy ezeránt tett tanácslatot, hogy a' Játékszín' építésére 20, egyéb oda tartozó szükségekre pedig 10, öszveleg 30 ezer forint szabad adakozásként gyűjtessék, elfogadta, 's Biztosoknak, kik a' dolgot teljesezésre hajtsák, kinevezé, a' tanácslat' készítőjét, Fricsi Fekete Ferenczet, egykor az Erdélyi Királyi-Tábla' Bíráját, 's Gróf Teleki Lajost, akkor Kormányshéki Tanácsost, később Rendek' Elölülőjét Obristlieutenant Gróf Teleki Ferenczet, Gróf Bethlen Farkast, Báró Wesselényi Miklóst. Azonban a' Társaság bérbe kivett házban adogatta mutatványit.

Ezeknek első dolgok az vala, hogy a' Reform. Collegiumtól a' Farkas-úczán egygy telket vásárlottak meg ötezer forinton, mellyet Gróf Teleki Lajos és Ferenz, Wesselényi Miklós, 's Gróf Toroczkai és Báró Bánffy Józsefek, tulajdon erszényeikből fizettek meg.

Az adakozások mintegy tizenhatezer forintokra mentek fel, 's a' Bízatosok hozzá fogának az építéshez. De a' Bízatosok között többen kiholtak; a' költséges háborúk bekövetkeztek, a' begyűlt pénz elfogyott; 's így az elkezdett munkának félbe kelle szakadni. Az 1811diki Dieta tehát határozást hozta, hogy minden uraság egy-egy paraszt telkétől fizessen a' Játékszín' építésére ötven xrt, 's abból százezer forintnak kell vala begyűlni. De a' papiros-pénz eránt érkezet parancs a' százezret húszezerre olvasztotta.

A' kiholt Bízatosok' helyébe újjak választattak, 's Előlülő leve Kolozsvári Fő-Ispány Báró Kemény Ignácz, Építési-Bíztoznak pedig az eml. Várm. Fő-Birája Nagy Lázár.

Báró Jósika János Excell. most Előlülője a' Fels. Kormányshéknak, a' Valkói havasokból annyi fát ígére, a' mennyit az épület kívánni fog. Annak behozatásai pedig a' Kolozs Vármegyei Nemesség vállalá magára.

Az építés 1814. annyira haladott, hogy fedelét rá lelete tenni; sőt a' belső fakészületek' egy része is ki vala már faragva. De egy része a' pénznek be nem jöve, a' másikat a' munka megemésztette.

A' Bízatoság kénytelen vala a' Lózsikat örökös áron eladni azoknak, a' kik egy illyenért kétszáz forintot letesznek; 's így kevés napok alatt 2000 for. begyűlt.

Tetézék azt Erdélyi Püspök Mártonffi József 1000, — Gróf Teleki László és József testvérek pedig 1500 fnttal; Szamos-Újvár, Szent-Erzsébet, 's Abrudbánya, Fejérvár, és más városok ismét 1500 fnttal; 's minekutána a' Bízosság a' Kormányszék' engedelmével Kolozsvár Várostól 12,000 fntot kölcsön veve, az épület elkészüle.

Széle 12 öl, hossza 22, 's ebből a' Játzó-hely 6 ölet fog el, magossága 6 öl. Lózsija 50, 's mindenikében bőven megfér négy személy, a' Gubernátoriban pedig, és a' melly ennek alatta és felette áll, hat fér meg. E' három lózsisoron kívül van a' parterre, 's az úgynevezett paradicsom. Elfér az épületben 2500 néző, 's 1600 ülést is talál.

Megnyittatott 1821. Martz. 12d. 's a' legelsőbb játszott darab Zrínyi Miklós volt; más nap Mátyás Király. Zrínyit Uraságok, ezt a' Társaság' emberei adták.

XXI.

A' szegény halandót néha öröm, néha baj veszi űzőbe; nem mintha kedvezést érdemlett volna, vagy bosszút, hanem mivel a' szerencse szabadon szilajkodik, 's az a' láthatlan kéz bennünket örömnél fogva vezet inségekbe, és örömekbe bajok között.

Megindulván reggel Kolozsvárról, éjtszakára Esküllőre értem, 's a' hogyan a' Tordai úton nem találtam egész nap falut, úgy ma nem

az Esküllőin. Láték falukat, de az út rajtok nem méne keresztül.

'S eső reggel olta estig; lomha, hideg, szomorú. Nem, a' mi víg csapatokban jött és ment; nem szép-szikrázású, nem muzsikái dörgésű. Az ilyen retenti a' lelket, de éleszti is, és múlattatja: az a' lassú csak elbúsítja, leveri.

Dragon nem lelém Báró Wesselényi István Óbester Urat, László testvér öcsémnek katonai szeretett barátját. Most egy kies völgyen, mellyet játékos csapongásokban fut végig az Almás-vize, éjszakára Erdélynek egyik leg-lelkesebb férfijához, tisztviselőjéhez, szolnokjához, Nagy-Ajtai Cserei Miklós Úrhoz juték, Tíhóra. Életemnek egyik legszebb órája volt az, mellyben a' régolta szeretett 's csudált férfit láthatám, hallhatám. Többet én senki' beszédéből nem tanúltam mint a' Generális Báró Vay Miklóséból, nem senki' leveléből többet mint a' Cserei Miklóséból; 's ítéletei felvilágosodottak, gondolkozása józan, érzése hív és szent. 'S Csereit Wesselényi Miklós, az atya, szeretetére bizodalomára mind végig méltónak találá, méltónak mások is, 's egy időben közönségesen: de a' mindenek' szeretetét megnyerni olykor igen is könnyü, sokaíg bírni nehéz, állandóan megtartani csaknem lehetetlen, elveszteni némelly esetekben nem rút. Kiki maga szemével lát; 's bár melly szerényen gondolkozzunk magunk 's tisztelettel mások felől, nekünk saját szemünk az a' mérték, mellyel a' dolgokat mérjük; 's én sok dolog eránt egy vélekedésben lelém magamat Csereivel; 's ha én leheték ilyenben mellékczelzésök nélkül, akarnám tudni, mért kell Csereit vádolnunk

ezekért mellék czélzásokkal. Cserei nagy tekintetben állott Cancellarius Teleki 's Septemvir Vay előtt, 's a' ki e' kettőnek nagyon tetszhetett, nem lehet nem jó.

Cserei sok ideig Assessora volt a' Királyi Táblának Maros-Vásárhelyt. Azután a' Háromszéknek nevezett fényes Székelyföldi Megyében Fő-Ispányi hatalommal viselé Gróf Nemesnek képét, 's nagy dicsérettel végze be némelly nem kedvetlen, nehéz tárgyú Biztosságot. Továbbad a' Guberniumhoz tétetett által Tanácsosnak, míg végre, címjét és fizetését megtartván nyugalomba tért. Üres órájnak, most hívatalaiban, a' Classicusok voltak szerelmei, 's Tacitust ő is fordítá, mint nálunk Ócsai Balogh Péter Zólyomi Fő-Ispány.

XXII.

Cserei Miklós áltkísére Tihórol Zsibóra, melly oda két órányira fekszik. A' völgy a' kettő közt nevezetes történeteinkben. A' Nagy-Szamos Dézs felől jöve, megkerüli a' Turbuczahegyvet, 's ezt jobbra, Kurika helységet balra hagyja. Rákóczy Ferencz a' dombon sánczolá körül magát, hogy a' közelítő ellenséggel, míg Bercsényi a' várt lengyel segéddel megérkezend megütközni kénytelen ne légyen. Hadaival megtömé a' völgyvet, meg nem gondolván, hogy szoros vápakon meglepethetik, 's egy oláh-pap az ellenséget a' nyitva hagyott résnek igazítá. A' győzők itt leginkább a' Rákóczy' elfogására törekedtek. Ez áltúszá lován a' Szamost, 's

a' Turbucza-hegynek vevén útját, Kővár-vidéken és Máramaroson keresztül méne Lengyel-országba, honnan többé soha vissza nem jött.

A' Zsibói Istáló úgy díszte Erdélynek mint a' Vásárhelyi és Fejérvári Bibliothéca 's a' Szebeni Képgyűjtemény, 's érdemli hogy arról szólják.

Ménest itt Wesselényi Pál állíta, nagyatyja a' most élő második Miklós' nagyatyjának, 1660 körül, Erdélyi válogatott anyalovakból. Pálnak fija, István, Rendek' Elölülője, látá a' szerencsés kezdetet, 's ménesét török és tatár kanczák által nemesítette.

Istvánnak két fiai, Ferencz és István, megosztóznak a' lovakban is. István. Nápolyi méneket hozá be, hogy a' török apró faj magasb természetűvé váljon. Látta hogy a' két faj egyyüvé nem illik, 's mind azt, a' mi megkorsosult, kihányta.

Most megveve Generális Brentánótól egy huszonnyolcz esztendő's Galant nevű mént, kétszáz aranyon és tizennégy darab harmadfű csikón. A' Galant atyját a' VI. Károly' Barcelonai koronázásakor, 1711. hozák ki a' Pyrenéeken. Ezentúl minden Zsibón ellett lovak' törzsatyja, atyai vagy anyai ágon ez a' Galant, más nevével Brentáno, leve.

Istvánnak özvegye, Vargyasi Báró Daniel Polyxéna, a' ménest óvá minden nemtelen lovaktól, megkülömbözteté a' fajokat, Jegyzőkönyveit nagy gonddal vitette, az ifju lovakat költségesen neveltette, taníttatta; ügyes lovaszmestereket fogada szolgálatjába, nevezetesen Gründelt, ki mestere levele az elsőbb Miklósnak.

Ez Kapitány a' Bethlen Ádám' huszárjai közt, egy Monárch és egy Brillánt eredetű

mént hozta ki 1775. a' Lengyel Kiraly' istállójából, és egy törököt.

Anyja' halála után megvevé 1776, Cicerót a' Haller János' Gorbói istállójából, melly I. Ferencz Császár' spanyol ménű és spanyol kanczái közzül erede; tovább 1783. egy négyesztendős Alexander szürke mént; Herczeg Kautnitz Domonkostól 1790. egy Andalúzó nevűt, mellyet a' Herczeg' atyja, a' Minister, hozott vala ki Madritból. Végre 1792. megveve Gróf Mikótól egy Müzir nevű, szürke, originális arabot.

Zsibó nem tartá meg a' Monárch és Brillánt maradékít, mert nem felelének meg a' várakozásnak; 's annál nagyobb gonddal nevelé a' Galant', a' Ciceró' 's az Andalúzó' faját, 's egy angolyt Alexandertől, egy arabot Muzírról.

Miklósnak Miklós fija 1822. Februáriusban útazott Angliába, együtt Gróf Széchenyi Istvánnal, 's onnan hozta ki magával Cátót. —

A' Brentáno' nemében fényt vona Zsibóra a' II. és III. Galant, Superbo, Daru, Amico, Kakas, Kedves, Bucephal, Jupiter, Darunak Bucephál fija, Hannibal, Pajzán és Philosoph. — Bucephál 1816. huszonnyolcz esztendős vala; színe sárgás fakó, serénye 's farka 1805. igen tömött és egészen fejr, haja hosszan nyúlt alá perpendiculáris vonásokban. Feje busa, háta horpadt; és mégis egyik fő dísze az istálónak, és még is nehéz-ízlésű urának egyik fő öröme. — Philosoph tizenhat markos, szürke; remekje a' tanult lovaknak 's innen a' név. Jupiter barnapelly; olly hattyunyakkal, millyet ritkán látni. Pajzán szürke kancza; úszó trappos, 's mozdulatai pattanósok, 's fáradhatatlan. Amico, urának már katonaságában is kedvese;

harminczhat esztendeig élt. Kedves, legtanultabb ló azok közt, mellyeket Zsibó nevelt. Miklós a' maga nyolcz esztendő Miklósát 1805 ezen kezdé iskolázni.

Ciceró' nemzetségében legnevezetesebb volt a' lángszínű Elsőbb Caesar, Zsibónak és egész Erdélynek örök dísze, a' külföldnek irígysége. Kiholt 1804. maga helyett hagyván a' hasonló színű 's szépségű Második Caesárt, a' Csínost, a' courbettelásairól híres ifjabb Cicerót 's Armidórt, az ifjabb Caesar' anyai testvérét a' szép Madár kanczát, és Scípiót.

Andalúzó' nemében ragyogtanak az ifjabb Andalúzó, a' Tüzes, a' Spagnióló, Superbo, Ráró, és Spagnióla. Az utolsó nem tetszett szépnek, de mindég nagy szépségű fiakat szüle. Gróf Károlyi József ezért hétszáz aranyat ígére, de Wesselényi a' lovat a' barátságának sem adá. Annyit nem ér, ugymond; de én lovak' nevelésével öseim' árnyékának tartozom.

Alexandernek leghíresebb gyermekei: Fox, Pitt, Admirál, Eclips, ifjabb Alexander, Fanny és Jenny.

Muzírnek minden hím maradéki közül én itt egyedül a' szép Almanzort találtam. Neptún ennél szebbet nem teremte, 's a' Kochláni ménés, melly lovai' Genealogiáját szinte Salamon Királyig viszi fel, ezt kevélykedve nevezhetné fíjának.

11.

TÖREDÉK - JEGYZETEK

a' Szent hajdan' Gyöngyei felett elmondott bírálatra.

(*Lásd kritikai Lapok 13—23. G***)

Olly hévvel, kedvel könyvbírálathoz még soha nem nyúlék, mint ehez itt. Egy magasztalt német ajku költőnek szép munkája, kit a' gazdag német literatura poëzisének olly dicső mezején első fényű csillagjaihoz emel, Kazinczynktól dicső pályája' végén fordítva, bíráltatik, kinek őszfűrtjein annyi érdemkoszoru lebeg; — 's mi és mikor kell több, erősebb feszülésben tartani lelkünket? pedig jaj! az írónak, a' kritikusknak, ki többet ígér mint tenni erős, 's lángot, világot mutatván fel jellül, alatta ő homályban vagy félsötétben tévelyeg. Mondhatnám, fortélyal éle a' bíráló, midőn honszerelem' tüzében jelenék meg, mellyel, hiszem, minden lángkeblű Magyarat meggyőze, — csak a' gondolkodó olvasót nem. És megvallom, kedves vólt látnom a' büszke nemzeti lángot azon szép szavakban hévvel emelkedni fel, 's hajlandó valék tüzes érzelmeiért, hazafiuságáért, bár tul lépe határain megbocsátani a' bírálónak; — de nem lehet,

mert fájdalmas volt érzésem 's most ki kell mondanom, minek lép az fel bírói tribunálba, kit féktelen ragadoz lángja, ki ítéletei helyt érzelmeit harsogtatja! Szent hely a' bírói szék, érzéki képe nyugalmas elménknek, ezt profánálni indulatoknak, sőt honszerelmi lángnak (kivált ha szertelen) sem szabad. — Jaj! az appiuszoknak bírói thronuszon, tekintet és hatalom őket bukkástól meg nem menthetik. Jőjön olly bíráló, ki hideg ítéletinek fanyarságát szívének szelídségével tudja párosítani, — ki pálczájának súlyát részvétellel, vígasztaló arczal vesse ránk; és szeretni fogjuk kelletinél keményebb veszszejét is, 's türelmünk csendes leszen: de bírálónk dühös, lelatsonyított hazaszeretettel, vakdöfellel kiáltja babonáját, 's azt és olly bizodalommal teszi, mit és millyennel tenni könnyelműség, igazságtalanság vala. Igazságtalanságot szép, szelíditett szín alatt érzeni fáj: de igazságtalansággal méltatlanul megtámadtatni, kettős szenvedés. —

Igaz, mindent cselekvék a' sors, Pyrkerben egykoron országos nagy férfiat, ragyogó fényű költőt tisztelhetnünk; de fájdalom, hogy nem tekinté által bírálónk azon vést, mellyen neki elébb mint felhőkön kellett által vergődnie, hogy utóbb mostani fényében jelenhessék meg felettünk. Életéből nyilván láthatni, miként munkálkodék szövésében a' sors' keze, 's nagy kérdés de bizonyos, azon kemény idők nélkül lett volna e az ember és költő benne olly szép ragyogásban feltünendő? De a' végzet titkait mozdíthatlan lepel fedi, illetnünk azt nem szabad; mondjuk ezt: a' sors úgy hozá, hogy Pyrkernek, ha bár legvakabb patriotizmus duzzította volna is keblét, Ma-

gyar szívű lelkű, de német ajku költőnek kellett lennie. Kár vala G** úrnak nem fontolni meg, hova 's mikor költözék ő honjából. Korunknak díszé Kazinczy előszavában így ír: „1792. Triestben kele hajóra... Leke-rüle Velenczébe, 's az Adria' habjain ment Manfredoniáig, 's onnan szárazon Nápolyba. Ott ismét hajóra ült, 's kiállván egy rettenetes vést, Génuánál lépe partra, honnan Graubündtenen és a' Sváb földön tére honjába. Engede meghívattatásának, 's még azon esztendő' Octoberében Ausztriának Lilienfeldi Monostorában a' Cisterciensisek' Szerzetébe lépe, 's ott négy eszt. után Pappá avattatott. 1798. Oeconomusa vala a' Szerzetnek, 1800. Kamarása és Erdőmestere, 1807. ólta pedig, négy eszt. leforgása alatt Plébánus Tírniczen. — Tudja e G** úr hol álla az időben vagy vala e literaturánk? vólt e könyv eredeti bélyegű, vagy fennebb tökélyű fordítás (egy kettő annyi, mint csepp a' tengerben)? vóltak e férfiak olly ragyogó fényűek, kik hatalommal ragadhaták vala meg a' nagyra menendő ifjakat? lángolt e hev és kedv a' tudományok iránt még férfiainkban is? — Valóban ezekre tagadólag kell felelnünk. — Pyrker ifjukorába mene ki honjából, ifjukorában német társak közt ólté fel szerzetes köntösét, 's tudományi fény és világ vevé körül és hatá meg keblét, millyet ő honn nem ismert, nem érzett, mert mi még hátra, meszsze valánk. Virágzó nyelvben szép munkák ajánlkozának fiatal lelkének, nemzete azonban még homályban tespedett, nyelve darabos 's ekkor rossz úton tévelygő. Magyar könyveket külföldön nem olvasott nem olvashatott (most is ritka helyt) nyelvét sem gram-

matikai törvények, sem szebb példányok után nem emelheté; foglalatosságai terhesek, széles terjedékűek, nagy gondiak valának. „1812. Apátúrnak választák — — — 1818. Szepesi Püspökké nevezetett. — — De Szepes sem bírható sokáig, 's 1820 már Velencei Pátriarchává látta 'stb. magát emelve....” — Külföldön tölté ő virágzóbb napjait, kis időig lakék honjának szinte német ajku fiai között, 's mint szorgalmas Főpapak, mint férfinak késő vólt egy virágzatba most indult nyelvnek hosszas 's tán sikertelen studiuma által kóltői nyugős nyelvet formálni magának, 's így tanult nyelvben inkább akará adni a' szépet, mint igazgatatni hagyni magát dolgozásiban a' neki nem könnyű nyelv által. Miért nem pillanta G** úr a' szomszéd Németekre, kiknek első fényű íróik literaturájok' legcsillogóbb szakában sem szégyenlének írni a' nem olly sok óldalu franczia nyelven. Fridriket és Herdert említem csak, a' nagyokat, mert hiszem, G** úr ismer többeket is. — Azokat kár vala nem említeni, kik latin nyelven zengetvén idegjeiket, homályba sülyedének egy Virgil' egy Horác' ragyogása mellett; mert Pyrker ott fénylik hol Voss és mások, 's a' német nyelv munkájiban azon diadalát üli, azon csillogással világlik, melly dísz Hellász' nyelve Szophoklesz', Albioné Milton', Látziomé Virgil' remekjeiben ére el. 'S nem dicsőség, nem öröm látnunk, mikép mutatá meg egy Magyar, mi tökélyre, erőre, fokra viheto Germánia zengzetlen nyelve is? 's mint vivá ki magának a' helyt egy külhazában, mellynél magasbra saját fiai is aligha hágának? — Hogy szebb, dicsóbb vólt vólna Nemzetünkre, nyelvünkön birni a' halha-

tatlan munkát, tagadhatatlan; de így hasznosabb, és ezt így a' sors hozá, 's kárunk nem is negatívus; mert a'vagy nem fogja é tudni az, kinek jó véleménye felőlünk kívánatos, hogy léteelt Pyrkernek hazánk ada, de külföldeken lakozék? mondhatja é a' Francz silánynak szüknek a' Németek' nyelvét, mivel sokan 's kivált régebben francziául irának? ('s a' miénk még nem is bő!). — Azonban még elébb dolgoznunk, tennünk kell, hogy a' külföld nyelvünknek nem hajlékonyságát, de csak szorgalmunkat megismerje. Ismeri Germánia a' Magyar Pyrkerben, 's magyar nagy embernek verete Velence örök hálaul emlékpénzeket. —

Azt mondja G** úr: ne kinozzuk szeretetünkkel, ki nem tartotta azt méltónak kivívni, megérdemlenni, ki Nemzetét egy kincstől idegen hanghoz való szokás által fosztá meg. — Miként becsüli Pyrker Nemzetét, tettei bizonyítják, 's utálok azon bírálót, ki a' nemzet' bizonyító szava ellen *belső*t és hamisan ítéletet. — Azt nem tudhatom, mi kincstől fosztá meg Hazáját; de kétlem, hogy honi nem tökéletes, nem tisztult nyelven írni nagyobb érdem és dicsőség volna; mint külnyelvet a' tökély' legfennebb fokára emelni, 's ezen szép nyelven örök díszű munkákat teremteni; 's végre úgy vélem, hamisan róla nem szólok ha mondom, hogy ő illy szeretetre nem vágya, nem törekvék, millytől G** úr szándékozik őt megfosztani. A' történet hozá, hogy Pyrker német nyelven zengje épószait, de ha szinte szabad akaratból cselekedte volna is azt, a' józanabb rész örömtapsal nyujtaná koszorújit honja olly dicső fiának. Szép, bár idegen nyelvében, magyar szív és kebel, lélek és ész lobog, 's nem mienk ér-

deme, kit a' történet, nem maga, azért kész-tete külföldi nyelven szólani, hogy általa disze és díszünk emeltetnék. A'vagy nem mienk ë a' ró'sa, mellyet egy kertész' keze már bimbó-jiból fejlődöt meszszebb vidékre ültete, 's meg-utáljuk ë baját és illatjait azért, hogy keblét idegen földön, idegen szellő fejté-ki, 's tán ékes-ben mint honunkban lehető vala. Ra'jtunk és szorgalmunkon áll birni műveit az eredeti tö-kélyben, 's belőle hasznunk, positivus hasznunk származand; a' német literaturájának első fé-nyű csillagai közt Magyarat lát tündökleni, 's látjuk mi, látja a' Német azt, mit Pyrker a' Né-meteknek ada, egünkön hasonló csillogással su-gárzani vissza. — Még ezt mondom, szép tűz a' hazafiui tűz, de könnyen túlcsap határain. Rettegjünk illy habozás közt tollat, birói tollat fogni fel, hideg észnek kell kormányzania azt, ki birói-székben ül, de ítéletét meleg szívvel mondja ki; — különbben ha csak vadindulat, vaktűz adja ajkára szavait, bitangló 's buktatni kell székéből. — Ennyit Pyrker' igaz ügyében; oka annak, hogy hevesben szólék, nem va-gyok, hiszem hogy ész, hogy ok lángot nem győz, ha lángal nem párosul, 's óhajtnám érez-tetni G** úrral, hogy a' nyil, mellyet vaktűz ártatlanra vona fel, gyakran ijaszára vissza is pattana. — —

Nincsenek veszedelmesbek a' félszeg prin-cipiumoknál, mellyek részint lévén igazak, helytelenül alkalmaztatnak vagy általánosan mondatnak el; de nincsenek kárhozatosbak, ha még az igaz' színe árad el rajtok, mert vaj-mi keveseknek adatott megvi'sgálhatniok igaz ë mind az, a' mi annak külsőjét viseli, a' mi szép, — 's a' szóló' önhitsége, önbizalma a'

nem, vagy rosszul, vagy felszínleg gondolkodó olvasóra is könnyen által száll.

„Verselt munkát prosában adni mindég bal gondolat, egyedül a' jambusos mívnél valamennyire tűrhető,” mond a' bíráló. Igaz ez bizonyos szempontból 's környülmények között; de illy általánosan, jelenkorunkban mondva, 's Kazinczy' fordítására alkalmazva fonák beszéd. — Ha valamelly neme a' költésnek retteg prosába vonatni, a' lyra az, melly szökdő, repkedő lángu szárnyalgásaival fennebb hangzatu beszédet kíván, 's mellyet, rövid helybe lévén szorítva lángrjai, prosába vonni nem lehet, erő, tűz 's fennségvesztés nélkül. A' lyra szép gondolatainak, ideájinak fentebb modulációja, mu'sikaibb hangzatu szavakkal kell eggyesülniök; külömben minden tüze, bája elvész, mint a' szép hangok' soksága elocsmányul öszszehangzás, hármonia nélkül. — — — G** úr lennebb azt mondja vakmerőn: hogy Kazinczy ezt nem érezé; — de kérjük, gondolja meg lelkében mit mondott, gondolja meg a' kort mellyben ő élt, a' célta mellyhez kell vala neki jutnia; látta ő hol álla Hazánk, látta hogy a' magyar korszellem nem elég érzeni a' szépet tisztult magasságaiban, el kell hagyni a' szépségi tökély' némelly postulátumát, hogy túl ne feküdjék a' még borongó lelkü nép' érzetén, 's alkalmazni kell magát az illy nemű reformatornak a' közönséghez, hogy utóbb megnyervén a' Nemzet' bizodalma, sikerrel lobogtathassa vezérlángját a' felriasztott nép között. Ez okért teve ő által mértékletlenül nyelvünkre, kivált ifju korában, némelly lyrai habzásu műveket; érzé, ébreszteni kell elébb a' népet, irtani a' küzdhelyet, az útat,

melly a' ragyogás' pályájára vezetend, 's alapárkot szükség némellyeknek ásniok, bár azé a' dicsőség, ki szerencsével fut az irtott pályán, 's bokkrétát emel az épület' ormain. „Mi csak kezdénk a' menést — — — közel az idő, hogy istenfiak lépnek a' pályára. — — de miénk a' dicsőség, hogy el van készítve útjok 'stb.” Igy szól ő, tetteinek szerény érzetében, 's pirúljon G** úr, ki illy és kivált e' nemben illy nagy férfiat mere vádlani, 's akará, feledte volna ő azon kornak szükségeit, mellyet ismere, hagyta volna az utat, mellyen mostani emelkedésünk támadott, csakhogy meg ne sértsé a' theoriák' emberét. —

Mi hiszük, G** úrnál nagyobb általánosággal állíthatjuk, hogy serdülő literatúrában mint a' miénk, mellynek küzdő tisztuló szaka most forr, mellyet csak erősb hatás, szebb munkák' terjedése emelhet kissebb idő alatt magassabb fokra, sőt gazdagabb literatúrában is a' prosai fordítások hasznosabbak, mert föl- és alrendű, tudós 's nem-tudós, ifju és öreg egyenlő örömmel és kedvel olvashatja. — Szeretém én a' rhytmust mint a' rimet is, melly által lesz a' költés valósággal költésé; de a' mi egyedül és erővel hat ránk, mivel és emel, boldogít és mulattat, az, a' mi a' költő' munkájiban maradand, midőn prosába fordíttatik. Ekkor marad fenn tiszta, tökéletesb tartalma a' munkának, mellyet egy csillogó külső, ha nincs is előnkbe sugároztat, 's néha midőn jelen van elfedez. Sokkal hasznosabb (nekünk még hasznos kell inkább mint szép, az az: ezt ama' nélkül ritkán ismerjük el) tehát prosába fordítani, mint versekbe; mert láthatjuk, az ifju-férfik és férfi-ifjak melly örömmel figyelnek

a' szavak' szép hangjaira, a' tagok' hangzására, 's így csudálván a' küldísznek, nyelvnek bájait, a' legdicőbb munkák' tartalma nélkül homályba hatás süllyed előlök, 's elszáll, mint a' felhő nézőji elől, kik széleinek aranyát bámulván, felejtik szemlélni a' nyugvó napot. — Sőt erősen állítom, hogy ha a' sokaságra, népre kell és szükség hatnunk, egy meglehető prosai fordítás haladja azt, melly versben tökélyével ereditéjét elérte; mert azon kritikai magyarázatok, mellyek az orginállal elsőségről versengenek, leginkább csak a' tudósok' gyönyörködésökre szolgálnak, megmutatni nyelvök mi hajlékony, szorgalom és erő mit tehetnek 'stb. 's ki tagadhatja, nem vólna e nagy hasznu munka Homér' Virgil' 's több nagyok' remekjeiket nyelvünkre általtenni; de megkivántatnék, hogy az literaturánk' jelen állapotjához 's azon nagyokhoz méltónak találatnék.

Kazinczy prosába fordítá a' Szent hajdan' Gyöngyeit, de ki áll mint fordító nem felette, de csak mellette is? kinek van. olly bájos, mélységeiben is olly tiszta, magasságaiban is olly könnyű, olly szép, annyi studium által kimivelt nyelve, mint neki? Valóban másként érze ő mint G** úr, de hála, köszönet hogy másként érze, mert jobban, bölcsebben érze.

Végig pillantván Kazinczynak félszázadnál idősb pályáján, fényt és üdvet látunk kelni nyomain Nemzetünk' javára kisugárzottat és ezután kisugárzandót. Alig van író és táj, kibe és hova ereje nem munkált; 's ezt csak erős lélek tehette, erős lélek pedig az aesthetikai pályán könnyű ingásu principiumok nélkül olly dicsőséggel, annyi időig nem vívhat. Mi által leve Kazinczy az, a' minek látjuk, mi által

leve literaturánkban legnagyobb, legdicőbb behatásu? én úgy hiszem nemes populáritása által, melly a' gyengébbekhez lesimulván feljebb emelé tüzevel; 's a' fennszárnyallókat alább voná le egyszerűen szép tolla. Nem említem több Kötet fordításait, mellyek Kisfaludy' Hymfijével, Regéjivel olvasó (nemesebb) publicumot legelébb formálának; állandó, bölcs principiumainak jelei a' Gyöngyök, és azon vólt czélja, hogy Klopstock' Messiását kötetlen beszédben adná. — Pyrker midőn a' Gyöngyöket írá, erkölcsi Époszt akara adni és adott, de költői színben, költői lángal, mert tudá, hogy azon szent tárgyak, hogy a' vallás poëtai glóriával környezve tisztább, igazabb, legalább erősebb tüzre gyulasztják a' szívet, mint a' nem-szent költés, vagy nem földi hevületű vallás. Az erkölcsnek és költésnek itt egymást kölcsönösen kelle emelniük, 's ha a' költői tökély ritkán magasabbra emelkedik amannál, egyedül azért történik, hogy a' láthatlannak imádására, vallásos ahitatra lobogóbb lángal ragadtasunk. Én úgy hiszem 's úgy vagyom, hogy itt főczél a' vallás, az erkölcs, 's éppen azért kelle a' költői lángnak magasb mértékben mutatkoznia, melly által lelkünk merészen emelkedik a' menny felé poëtai erő és lelkesület közt, mellytől különben rettegnénk 's restek vólnánk cselekedni. Igen, imádságos, épületes könyv ez, „még pedig egyike a' legjobboknak, miket a' nem jók' számtalan sokaságában birunk. A' melly érzéseket Éneklőnk lelkeinkben gyúlaszt, nem betegeskedő pietismus, hanem ép érzés, egészséges, erős és magas, 's azok előtt is tiszteletes, kik érzeni nem akarnak, csak látni.” — 'S G** úr azt akarná, hogy ezt nem prosában,

nem olly tündér szépségü prosában fordította légyen? 's ezt itéli méltatlannak Kazinczyhoz?

Fájdalom! hogy bírálni mernek, kik literaturánkat, hiányait 's jelenkorát nem ismerik. Én örömmel látám a' Gyöngyöket aszszonyok, lyányok, 's öregek által olvastatni, kiknek idejük, kedvök, egyebet olvasni nem vala. 'S nem lyányaink, nem aszszonyaink és öregeink, de ifjaink, férfaink fogták volna e ezt ennyi hévvel olvasni hexameterekben? fogták volna e venni? pedig még ott vagyunk, hol a' többségre szükség elébb hatnunk, míg csak szembetünő olvasó-publicum támadjon. — Hála 's üdv ismét Kazinczynak, hogy popularitását a' fennebbet most és ennyi idők, illy hiuság, név, hír után való kapdozások között is megtartá, mert versekben a' Gyöngyöket vagy valóságos tanításokat vennünk, csaknem egy lett volna, már fordítsa hexameterekbe akárki, miután Kazinczytól prosában birjuk, örömmel, igen nagy örömmel veendjük, de higyeje el G** úr, hogy azon idő illy kevés írók között, mellyben az originállal vetélkedjünk nincs jelen, de erősen hiszem, majdan eljövendő.

Bal idea vólt, mond a' bíráló, hogy Kazinczy 40 évvel ez előtt a' Klopstocki Messiást is kötetlen beszédben készüle adni. — Mi jónak 's olly mértékben jónak hiszszük, millyenben balnak véli G** úr, 's jobbnak mint Kazinczy' minden eddiglenieit. Klopstock legszentebb tárgyat legfölségesebb ihlettel zenge eddig minden költők között, 's olly szép nyelven, millyhez hasonlót előtte Germánia nem, szebbet, ragyogóbbat pedig utánna sem láthata. 'S Kazinczy ezen magas ideálban lebegő 's fenn nyelvű költeményt akará adni fenn prosájában,

's akará megismertetni a' néppel gyengébb csillogása de szintolly dicső alakban a' német poësis örök virúlatú díszét, költője' magas ideálának fölségét vesztetvén a' nyelv' gyengébb műsíkájával, 's egykorúit felemelíntvén a' dicső költőhez. — De ím' azt mind ez ideig sem bírjuk, mit, és Kazinczytól bírhatni mindenképpen annyira ohajtának, 's mit mond G** úr, nyereánk é ez által, negative gazdagula é literaturánk?! — Csak kérem, feleleteiben consequens legyen.

„Kazinczy feledé magát, midőn ezen Gyöngyöket fordítá,” mond G** úr. Rosz beszéd ez is, mert ő azt tevé most, miket ezelőtt tevé. Olly művvel gazdagíta bennünket, régenten millyeket nem bíránk, ollyal gazdagíta most; sőt csak honunk' egy ró'sáját hozá vissza, melly külföldön virúlt fel, 's egy lobogó hazafinak lelkét ismérteté meg velünk, mellyet a' külországok' népe rég csudál és magasztal. 'S Kazinczy elfeledé magát! E' kóldulás! nekik nem kell!! Horror per ossa cucurrit.

„Kazinczy soha nem érzé eléggé, hogy nem prosában írt költeményt prosában adni akarni nem jó.” Kell é erre felelnem? kell é szólnom? nem, nem fogok; szóljon a' kor, mellynek ő csillaga vólt, szóljon a' nép, mellynek ő feláldozá magát, 's mellynek literaturát, ugy mondván, csaknem egyedül ada. —

G** úr továbbá fájlalja, hogy ezen észrevételt (t. i. „nem mindég 's mindenütt érzé, (??) hogy minden csak a' maga helyén szép”) ő teszi neki először, 's még most, 40 év előtt nagyobb sikerü vólt vólna. — Valóban lehet is fájlalni, hogy G** úr illy semmi észrevételeket teszen, 's tudom, nem hiendi ha mondom,

hogy 40 év előtt sem volt volna nagyobb sikerű, mert készülten, nem lengeteg principiummal, önállással, korának szükségéit mélyen ismerve futá és futhatá meg ő olly dicsően pályáját, 's hiszem

Ha azt ujra elkezdhetné
Ismét a' múltat követné. —

Pyrker' és Kazinczy' fordítása olly tüzrel 's könnyedén valának megtámadva, hogy néhány töredék gondolatim nem mondanom el nem lehet. Hivém, az, mint költő fennebb áll, hogy sem vakindulattal viaskodnék; ez dicsőbb, kedvesb a' Nemzet előtt és szerényebb, minthogy illy nemű támadásban önvédelmére szállana; így én szólamlám meg, nem Pyrker, nem Kazinczy (mindkettejöknek érdemeik magasbak lévén pusztá rágalmaknál), hanem az igaz tiszta ügy mellett. Kevesebb tüzrel de több nyugalommal és erővel lépjen fel az, ki a' nagy költőt, embert, literátort, korunk' és körünk' díszét bírálni készül és szándékozik (quid valeant humeri, quid ferre recusent.) Ősz bajnokunk fejről csillagképben villog az érdem és rény, szilaj láng azt nem illetheti, kinek emléket, tetteit, a' Nemzet' közszava örök díszlettivé avatja. — Építeni tekintetre nem szeretek, nem fogok, de ha mutatványról az árura következést húzni szabad; engedjen meg G** úr, de Kazinczyval hibázni előttem nagyobb érdem, mint illy bírálóval, vagy inkább nembírálóval nem botlani.

Sz***n.

12.

Hogyan szállítatnak tengerre a' gályarabok Francia-Országban.

(Kivonás az *Courier des Tribunaux* című Párisi Ujságlevélből.)

1.

Néhány napok óta azt hirtelik, hogy a' Bicetre-ből (igy neveztetik a' fenyitékház Páris mellett,) nem sokára egy láncznyi gályarab fogna *utnak indittatni*; 's a' dolog azután csak hamar hivatalosan is bizonyosnak hirdettetett. A' gonosztévők, kiknek e' lánczban indulni kellett, öszszehivattak, és a' fogháznak leghátulsó udvarába mentek, hol nekik utazó-ruhajikat kiosztották, mellyek szürke vászonból voltak varva. A' megbélyegzettek azokat mingyárt ottan felöltötték. A' rendelés szerint fejökről tövig a' haj lenyiretik; hogy megszökés esetében, annál könnyebben reájok lehessen esmérni. E' szolgálatot pedig minnyájan magok tették egymásnak kölcsönösen. Bizonyosképpen beszélte nékem valaki, hogy szerfölött meggyalázottaknak fognák magokat tartani, ha őket haj-ékességöktől idegen kéz fosztaná meg. Ez meglevén, miután Vidocnak és Agenseinek jelenlétökben, rajtuk az u. n. *Vizitát* megtették, minden gonosztévők a' hosszu sörből egyenként előlépvén, az udvar közepére mentek, hol egy ülő-vas mellett valamelly nagy szekrény állott, mellyben emlékhaladó idők óta azon

vasak tartatnak eltéve, mellyek szolgálatjával élnek egymásután mind azok a' rabok, kik a' büntető törvényszék által erőszakos dolgozásra ítéltettek. Az ülő-vason (az ő kifejezésök szerint,) *összszekelnek*. Letérdepelnek, és e' helyzetben megpróbálják nekik azon nyakvasakat (Cravate) mellynek nyakokra leginkább illenek. Azon pillantatig, mellyben e' háromszegű vasat rájuk zárják, pajtásaikkal *) vihognak, hahotáznak, és galád-nyelvőken **) holmi izetlen szurkálásokkal kedvökre mulatkoznak; de nem sokára ezután irtózatos elhalgatás következik, midőn kettőztetett ütései alá kerülnek azon kalapácsnak, melly az ülőn a' vasat nyakok köré kovácsolja. Itten t. i. a' legcsekélyebb megmozdulás okvetetlenül kaponyájokat összszezuzná.

Illyen módon mindenik pár egy 20 — 30 emberből álló lánczra! csatoltatik, és akkor aztán csak maszszában mozoghatnak. Ez a' mivelkedés majdnem két óráig tartott. Ezúttal hetvenhat gonosztévőket készttettek utra. Három csapatra osztották fel őket. Az elsőt és másodikat a' legnyugtalanabbak tették; a' harmadikra a' legvesztéglőbbeket hagyták.

Mindenik csapat letelepült az udvaron kőröskörül találkozó padokra, 's most a' felvigyázók mellőlök félre vonultak.

Azt hinné az ember, hogy egy illy rettenetes fogságban és egy olly rémítő jövendőnek kapujinál, a' fájdalomnak sulyja alatt lehetetlen volna el nem csüggedniök. De itt ugyan

*) Kalmár Prodromusa szerint e' szót így kellene írni: bajdás; összealkatva levén e' két szóból: baj, és dás (ma már társ) melly utóbbik Persa nyelven sociust jelent.

**) Galád, Bösewicht, Verbrecher.

mind ebből semmit észre venni nem lehetett; és ezek a' nyomorúk, — kiknek egész jövőendő létezésök, rabszolgaságnak és elvettetésnek vegyülete fogna lenni, — úgy látszott, mintha valami jeles Innepre gyülekeztek volna özsze. Közzülök csak hárman látszatnak érezni nyomorúságjokat; ők voltak egymagok, kik valami csekély oktatásban részesültek. A' többiek majd állati örömkibálásra fakadtak, majd egymással kötekedtek és egymást a' legdurvább módon titulázták, majd önmagokból, öltözetökből és a' rajtok való drágaságokból csufos tréfát üzni erőlködtek; de a' mi olly esztelenül hangzott, hogy csak hozzájok hasonló elfajult embereket ingerelhetett nevetségre. Ekkor Boucher-nak, valahai fiáker-kocsisnak *) felszóllittására (ki holtig való gályarabságra van kárhoztatva,) egyszerre felkelt az első csapat, egy forduló sétálást tenni. Az általa adatott jelre minnyájan felfogták lánczaikat, és járdaltak az Udvar körül. Ezt követte a' második csapat, és végre a' harmadik, melly csak nagyon bös-törködve engedett a' másik kettő kívánságának. A' súly, mellyet mindeniknek hordozni kell, mintegy tizenkét fontot tehet. Boucher és büntársa Gerard pedig legalább husz fontnyi vassal vagynak megterhelve. A' felsőség

*) Fiacre, egy francia Szentnek neve, kinek Párisban is temploma vagyon. A' róla nevezett Vendégfogadóban szoktak állani azon szekeresek, kik a' városi jövők-menők szolgálatjára legelőször Párisban keletkeztek 1680, és ma már minden nagy városokban, külön czéhbe özszeállva, feles számmal találkoznak. Mindenütt Fiacre-szekereseknek szokás hívni őket; kivévéu Berlint, hol nevök: Droschken.

kénytelen erántok ilyen elővigyázással lenni, mert már többszer is próbát tettek, szökés által a' tömlöczből szabadulni. „*Üljünk le!*” kiálta Boucher; és az udvar közepén álló szekrény körül azonnal karikában letelepedtek. Savette-t játszani készültek éppen, midőn egy vén felvigyázó nagy sietséggel oda rohant, pálczáját reájok felfogta, és őket onnét elkelní kényszerítette. Ily velök-bánáson én elbámultam és annak okát tudakoztam. Minden további tartózkodás nélkül viszonzolt a' felvigyázó: „már 32 álló esztendeje, miolta „örizem e' czudarokat; többet 30000-nél el- „éregtettem a' gályákra; de nem egy könnyen „szed rá valaki ily vén rókát, mint én va- „gyok. Lássá kegyed, azért ültek oda özsze „egy csoportba, hogy a' szekrényben álló re- „szelőket elcsenhessék. Azokkal aztán ma „éjjel jól bedolgoztak volna vasaiknak; és „holnap korán reggel, utszu neki! hült he- „lyeket hagyták volna. De ez az én béke-bí- „róm (a' pálczája) való ezek közzé, és ha „csak motzanik is közzülök valamellyik, ad- „dig vágom, mig a' karom el nem fárad.” Most a' gonosztévők egy Chorálra kezdtek, mellyet végezvén ismét a' padokra ültek és közzülök többen is elaluttak.

Estvéli öt óra felé egy éltes pap jött hozzájuk, két fiatal Tisztelendő Atyákkal egygyütt; hogy e' szerencsétleneknek és familiáiktól elhagyattaknak, némünémü vigasztalást nyujtson. Minnyájan figyelmezve halgatták az Öregnek általható előadásait, ki egy Dutrec nevü huszonkét esztendőös ifjuval különösen sokat időzett, és az ifju szintén olvadozott a' sűrű könyhullásokban. Gonosztéte abban ál-

Iott, hogy — szegény beteg anyjának kenyér- és segítség-szerzés végett, — lopott. Siránkozott mindegyre, de nem önmagáért, hanem ezen ő édes anyjáért, kit minduntalan nevezett; és a' ki (mint ő mondá,) szive' fájdalmában megfogna halni. „Kétség kívül
 „sulyos vétket követett el, mivel illy kemé-
 „nyen büntettetett; de szívszaggató dolog,
 „midőn azt kell magunkban gondolni, hogy
 „ezen fő-gonoszok között nem sokára szintén
 „ugy elfog romolva lenni, mint ők; holott
 „akármi más módjával még könnyen viszsza
 „lehetett volna vezérelni az erényhez!” Én azt
 képzeltem, hogy Boucher és Gerard a' Lelki-
 atyjának intéseire majd csak csufolkodással
 fogna felelgetni; de melly igen elálmétkodtam
 azon a' mély tiszteleten és áhítatosságon, melly
 annak közelítésekor arczáikon látszó volt.
 Az elsőbik nagy kivánsággal reá halgatott a'
 vigasztalásnak ígéjire; mellyeknek ő, szívébe
 héhatást szives-örömet engedett, ha azok visz-
 sza nem taszítottak volna azon meggyőződés-
 től, hogy a' reá kimondatott ítélet őt örökre
 a' rablánczhoz csatolva rartja. „Édes Apát
 „Uram! (igy nyilatkoztatta ki magát,) én azt
 „jól tudom, hogy vétkeztem kétség kívül; mert
 „itt vagyok; de ha szerét tehetem, igyekezni
 „fogok - - - tehát - - - ugy biz' én! de az is
 „mit használhat most már nekem? Ki vagyok
 „taszítva az emberi társaságból teljes életem-
 „re!” — Mi hátra vonultunk; és másokról ér-
 tettük, hogy a' gonosztévők a' következő éj-
 szakát a' széles folyosókon elterített szalmán
 töltötték el.

Reggelre kelvén, hatodfél órakor még ép-
 pen azon szerint találtam, a' mint előtte való

estve hagytam őket; csakhogy nem látszottak lenni olly vigaknak, — mignem egy ujságot megértettek, melly nekik nagy örömökre lett szemlátomást. Tudniillik még néhány nyomorukat elbélyegeztek, kiknek a' lánczczal megkellett indittatniok. Az elsőik mindketten hamar megjelentek. Eggyike minden nevelés nélkül való ember volt; a' másikat ugy esmertettek meg velem mint Mignon Jakabot, ki eleintén ügyvédő volt Corbeilban, azután bíró az ottani törvényszéknél, és végre (1816.) béke-bíróvá lett. 1821-ben, Ápr. 5-dikén, valamely írásnak meghamisíttása miatt gályákra ítéltetett. Arczulatját mély barázdák horították, mellyeket az igen éles fájdalom és búbanat látszott vésni. Ő és vonós-társa majdnem közakarati taps-kiáltás között kovácsoltattak özsze. — Ez alig hogy meglett, midőn Boucher felszóllamlott: „még nincs ám meg minden; hej! hát a' Prókátor hol marad?” „Azt véli ë (ugymond egy másik,) az ő pápa-szemével, hogy örökkén betegnek tartják?” És minnyájan kiabáltak, főnebb hangon mint azelőtt: „Ki vele! Ide vele a' Prókátorral! nincs kegyelem a' Prókátornak!” Erre azonnal szemembe tünt az a' szerencsétlen, ki e' zabolátlan kiabálásnak oka vala. Harminczöt esztendő körül lehet, és Rey a' neve. Felesküdvén Ügyvédőnek Coulommiersben lakozott. Az ő gonosztéte is hasonlóképpen írás-hamisíttásban áll. A' törvényszék néhány hajdui nagy vesződséggel tudták előállítani. Arczvonásiban a' halál volt festve; nem merészelte szemeit fel is emelni. A' többi gonosztévőktől csufolással és gyalázzással halmozva lévén, ugy látszott, mintha minden léptén elakarna sülyedni a' föld alá.

Én közelebb járultam hozzá, hogy neki némelly vigasztaló szókat mondjak. „Az én egyetlen-
 „egy reménységem (viszonlá ő,) abban va-
 „gyon, hogy a' nyomoruságnak és kétségbeesés-
 „nek ezen erőthalladó mértéke alatt nem so-
 „kára elfogok veszni. Bizonytal tudom, hogy
 „az én Istenem megfog halgatni nem sokára, és
 „magához szállít talán még Brestbe érkezésem
 „előtt.”

Hét óraker a' gonosztévőket nevenként elő-
 szöllították, és miután feleltek, özszeálltak
 három sorba. Most bilincseiket megvizsgálták,
 's ezután egy széles lábtón *) több hoszszu
 szekerekbe feltelepedtek, mellyeken egymás-
 nak hátat fordítva és lábaikat lelógatva ültek.
 Igy 120 mértföldnyi közföldet kell haladniok;
 és éjjente nagy pajtákba vagy nyilvános épüle-
 tekbe rekesztetnek.

Már reggeli öt óraker töménytelen népsereg
 gyülekezett özsze a' Fontaineblau-i sorompónál
 és a' nagy utsza hoszszában, hogy a' gálya-ra-
 bok' lánczának arra elmenését várják; — mert
 az ő indulások' napja a' Szent Marceau-i kül-
 városra nézve valóságos innep. A' sütők itt
 megállapodtak szekereikkel, és jó barátaik szá-
 mára helyeket készítettek. Hellyel-közel egy-
 egy édes anyja is megjelenik gyermekeivel,
 hogy ezeknek azt a' morált prédikálja, mel-
 lyet ezen látományból kölcsönözhet.

A' gonosztévők önrészokról ugy látszottak,
 mintha az ő kedvökért özszesereglett sokaság-
 nak szemlélésén kellemesen mulatkoztak volna;
 és minden környülményen, melly nekik az el-
 méskedésre és csufolkodásra valamiképpen kel-

*) Lábtó — lajtorja. Hágto — lajtorja-fok.

met nyújtott, mohón kaptak. Kevés számukat kivévén (kik ábrázatjokat is eltakarni törekedtek,) mind a' többiek büszkélkedtek, hogy illy nagy mértékben figyelmet gerjeszthettek; mellyre nézve mozdulataik és szóllások által minden módon rajta is voltak, hogy magokra vonják a' figyelmet. Ez az iparkodás, valamint az egésznek szemlélése, lelkeket szomorúsággal töltötte el, és azzal az erős megyőződéssel tértem meg lakásomba: hogy „azon büntetések, „mellyeket az igazságra ügyelő törvényhatóság „a' gonosztétekre elmér; ritkán járnak olyan „fogantattal, millyent tőle az emberi társaság „többféle tekintetből méltán megvárhatna.”

2.

Eggy illy gályarab-láncznak *megérkezéséről* Rochefortba, többek között ezeket írja a' Tudósító: „Állott a' láncz 114 emberből, és három sorra volt elosztva. Nyakokon minnyájan lánczot viselnek, melly testökhez van kovácsolva és annyira alányulik, hogy azon lánczhoz csatolhatni, mellyre minnyájan bilincselve vagynak és a' mellynek terhét nekik amaz hordozni segíti. Midőn a' meneteli csapat a' Bagno (rabok-háza) előtt megérkezett, és a' boldogtalan kapu felnyittatik, hogy sok mögött ismét örökre bezárlódjék; a' néphullám, melly mindaddig folyton folyvást dagadozott, hátra marad. Belől, elfogadásokra az egész előljároság tellyes díszöltözetben (gálában) van özsze gyűlve, körülfogva a' házbeli legénységtől, melly fegyverben áll; a' rendszerinti és al-adju-tánsoktól. A' jövények elülnek szélyt az udvar körül, kiki egy meszszely bort kap, és a' pro-

visori lábsöngetyü reájok vettetik. Ezután veszik munkába a' békók leszedését. Melly végre a' rab az u. n. mankóra teszi nyakát. Ez egy bőczek' neme, melly a' földbe van megerősítve, és fönt akkora nyílása vagyon, hogy a' nyak éppen bele férhet. Illyenkor egy másik rab amannak fejét és nyakszorítóját tartja, míg az alatt a' vas forraszték néhány kalapács ütéssel rola leveretik. E' foglalkozáshoz olly emberek szolgálatjával élnek, kik fa-fejeken magokat azelőtt már sokáig gyakorlották. Ez alkalommal egy Lengyel, ki a' Bagnoban a' hohéri és botosbirói hivatalt viseli, olly ügyességgel művelkedett, hogy egy minutában három emberrel készen lett. — A' békók beszédése után a' rabokat levetkőztetik, minden zeke-zukájikat egy halomra hányják, özszerakják és utóbb zsibvásárosoknak elárulják. A' bevett pénz hivőlegessen közöttök elosztatik. Ha mi pénz pedig egyébiránt is volna bírásokban, azt az Adju-tánsok tőlök általveszik, kik arról külön könyvet folytatnak, mellyet elbocsáttatásök esetében magoknak nekik, halálok után pedig familiájoknak kezekhez méltatnak. Magoknál csak igen csekély summát tarthatnak meg. — Ezután nagy kádokban megfőresztik őket és lemosák szivacsokkal (Spongyia.) E' pillanatban lehet a' gonosztévőket classificálni. Reájok esmerhetni a' bélyeg jegyeknél fogva a' visszaesett bünösökre (retour-lovaknak hívják őket,) a' hamissítottokra 's t. e. körülbelől harminczan találtak köztök, kik tellyes életökre megítéltettek; ezek majdnem minnyájan Olvasót viseltek nyakokban és Imádságos-könyv volt nálök. — Meglévén főresztve, az egészségre-ügyelő Tiszt előtt általesnek a' vizsgáláson. A'

Tisztek kitanulják és felírják, vallyon beoltattak é, vagy volt é rajtok a' természeti himlő. Ha ugy tapasztalják, hogy valamelyiken sönnyedék van, az a' többtől külön választatik. — Ekkor beigazíttatnak a' dobba (igy nevezik a' rabok' házában a' két nagy teremek közötti helyet); egy Adjutans kérdőre veszi őket büntetésök idejének tartóssága felől, és áttadja nekik a' házi-ruhát, melly áll egy vörös köntösből, 's rajta e' három betű olvastatik gal; *) továbbá gatyákból, mellyek számmal jegyezve vagynak, egy ingből és egy vörös sipkából az ideig, zöldből pedig a' holtig megíteltettek számára. A' sipkán egy bádóg-darab lóg, immatriculáltatások számjegyével. Öltözetök minémúsége, büntetési idejük, tartósságához képest különböző. A' bizonyos időre megíteltettek a' Saint-Gilles-i terembe jutnak; a' holtig vagy legalább hoszszu időre megíteltettek viszont, és a' gyanusok a' Saint-Antoine-i terembe. Oda semmit magokkal bevinniök nem szabad. Egy közzülök, ki hóna alatt kenyeret vitt, azt az Adjutánsnak adni kényszerítettett, ki azt elmetélte apró darabokra, meggyőződés végett a' felől, hogy abban semmi veszedelmes nincs elrejtve. — Végre a' padhoz bilincseltetnek, és egy hétig időt engednek nekik, hogy az ide-szállíttatás fáradságaiból magokat kinyugodhassák. — Ötnegyed óra alatt mindennek vége lett.

*) Gale ki mondva gal, francia szó, sönnyedéket jelent.

3.

Brestbe, Rochefortba és más kikötős Városokba, ugymint elrendeltetésök helyére a' rabok megérkeztvén, és magokat kinyugodván, a' rendszerinti sarczokra szoríttatnak. Mellyek miben álljanak, és átaljában a' gályákon milyen sorsok legyen a' Sclávoknak; ennek rajzolatja következne immár itten, és ezt várhatná még méltán az Olvasó, mint az eddigi rajzolathoz olly szükségképpen tartozó részt, melly azt egy egészszé tenné, 's melly nélkül az most csonkán marad. De tőlem ez nem kerülvén, szivesen óhajtóm, hogy az érdemes Olvasó-publicum kedvéért ezen hiányt minél előbb valaki pótolná helyre, és ez érdeketes tárgyat bevégezvén adná meg ezzel neki koronáját.

Edvi ILLÉS PÁL.

13.

Válogatott Darabok az Ánglus Szemlélő-
ból. Időnkre 's Hazánkra almaztatva
egy Társaság által.

Sæpe decem vitiis instructor odit et horret.

Hor.

Mikor a' minap egy utszán keresztül mentem: láttam egygy erős és eleven inast, a' ki egy kotsissal perelt, 's hirtelen némelly sértő szavakra, annak kalapját lerántván, azt ököllel fejbe verte: e' mellett őt akasztani valónak mondotta, említvén egyszer'smind, hogy ő nemes ember fija volna. A' nemes ifju, a' mint látszott, egy kovátsnál tanult mesterséget, 's a' veszekedés a' munkáért járó fizetésért támadt, éppen azon kotsira lévén a' munka fordítva, melly mellett történt a' viadal. A' kováts-mester a' verekedés alatt előhordta inasának érdemeit; 's midőn neki azt kiáltotta: hogy kézzel lábbal hartzoljon, 's a' kotsisnak hajába esék, minnyájunkat, a' kik körülötte állottunk, annak a' részére huzott, midőn arra is kiereszkedett; hogy az ifjunak derék atyafijai vólnának, és ő olvasatlan pénzt is bizhatua reá.

En, ki az emberekről általában örömet elmélkedem, nem tartóztathattam meg gondolatimat a' sokaság felől, melly egy szempillantásra az ifjat körülvette, 's reménytelen egy barátommal olyan gondolatokra fakadtam, mellyek az alkalmatosság-hoz képest igen is hosszasok voltak. Azonban ezt

a' közönséges hajlandóságot olyan okoknak tulajdonítám, mellyeknek ehhez a' dologhoz semmi közök se vólt. Mind ezek közzül, azt a' kedvezést, mellyet a' kováts-inas nyert, abból származtatom, hogy ő született nemes, 's még most egyenlő volt ahhoz a' köznéphez, melly ő mellette állott. Tegyük ehhez még azt is, hogy ő még se volt annyira nemes, hogy a' maga védelmére szintén olyan eszközökkel ne élltetett volna, mint ellenkezője. Azon elsőség, hogy néki derék atyafijai voltak, a' mint mestere mondotta, nem hijába hozatott elő; mert a' gyerkötze megmutatta elsőségét a' kotsis felett, az ő személyes tulajdonságai, bátorsága és gyorsasága által, annak megbizonyítására: hogy ő valóban jó nemzetségből származott légyen, minekelötte születése néki legkissebb hasznót hajtott volna.

Ha ezen történet felől tovább akarnánk gondolkodni: azt mondatnánk, hogy az embereknek, ha még olly sok elsőségeivel bírnak is, a' szerentsének, születésnek vagy más jónak, ezen elsőségek mellett más hasonló jeleségeket is kellene mutatni; külömben az ő szerentsés körülállásaik tsak bizonyos tisztességnek és tzeremoniáknak megnyerésére fognak szolgálni; nem pedig arra, hogy nékiek az ő embertársaik igaz szeretetét és tiszteletét megszerezzék.

Azoknak esztelensége, a' kik azt gondolják, arra, hogy magokat bizonyos magasságban megtarthassák, semmi se szükségesebb, mint az érték és a' szerentsés körülállások, ez sohol se tetszik ugy ki, mint a' házi állapotban. Itt közönséges, hogy az ő lelkeket, ha ugy szabad szólnom, természet ellen való kinövésre hizlalják, és egész élteket kedvetlen, 's fáradságos állapotná teszik; mivel azon esmeretes igazságot nem tudják, hogy az emberi élet minden részei egy mesterségből állanak. Nem tsak a' bér-

nek fizetése, és a' parantsolatok' kiadására való hatalom, teszik a' férliat tselédes atyává; hanem az ész, az okos magaviselet, az oltalmazásra és szeretésre való készség adják néki ezen elsőséget az öveinek szívében. Elég nevetséges, hogy valaki az ő alattvalóinak tsupa félelmétől, mind azon jó következéseket ígérheti magának, mellyeket a' jó nevelés, a' szerentsének bővsége és sok más megkülömböztetések magánál elől nem állíthatnak. Egy valaki azt kívánja, hogy az ő szolgálja igaz, szorgalmatos, mértékletes és tiszta életű legyen; 's ezt nem más okból, mint abból, hogy urának kedvéből ki ne essék; ámbár minden isteni és világi törvények se tudják azt, a' kit ez a' tseléd szolgál, tsak egyre nézve is ezen jó erköltsök körül, az illő határok között megtartani. Minden magasság, a' nagy és közönséges foglalatosságokban, melly nem az érdemre és erköltsre épül, tsak fogások és ravaszság által tartja fenn magát. Így látjuk, hogy a' hizelkedők a' tsudálatos tseléd tartóknak jobb kezét teszik; látunk olyanokat, kik az ő dolgaikat mindenhez, tsak az okossághoz nem alkalmaztatják. Fülbesugók, megszéről való esmerősök, szegény atyafiak, és nyomorult tányérnyalogatók teszik azt a' társaságot, mellyet a' magafejű gazdag tart házábanál. Mindenkor azt sugják fülébe, ki hiv vagy hivtelen valamely tsekély dologban; és husz barátot is tart, hogy tsak egytől maradhasson bátorságban, a' ki talán őt egy viselt dolmánytól mentené meg.

Nem akarok ezen gondolatoknál tovább késni; mivel hiszem; hogy a' következő levelek a' dolgot eléggé megfogják világosítani:

„*Szemlélő Uram!*”

„Én egy öreg Dámánál vagyok szolgálatban, a' ki egy olyan személytől vezetetik, a' kint ő jó barátnéjának nevez; és ez magának olly nagy sza-

„badságot vesz, hogy a' maga véleményjét min-
 „denről megmondja, ha az eránt nem kérdeztetik
 „is, 's az aszszonyunkat mindenek ellen felingerli,
 „a' kik körülé vannak. Kérem, kedves Ur! közöl-
 „jen velünk némelly gondolatokat az efféle tanács-
 „adokról, 's mondja meg nékiek, hogy valakire a'
 „tanácsot reá verni, színtén annyi, mint neki azt
 „mondani: én okosabb vagyok, mint te. Ah, ked-
 „ves Ur! írja tsak N. aszszonyt, mint a' familiák'
 „meghábóritóját, olly természetesen, a' mint tudja;
 „a' ki t. i. minden házakban futkároz, 's az em-
 „bereket, tulajdon szavai szerént, utba igazítja. Ha
 „a' dolgot tsak annyira viheti is az Ur, hogy egy
 „estve otthon marad; közönséges jótévőjök lesz az
 „Ur az egész városban minden szobalcányokuak,
 „különösen pedig nékem, a' ki vagyok

igaz barátnéja

N. N.

Kedves szemlélő Úr!

„Én inas vagyok, és időmet egyiknél kell
 „töltenem azok közzül, a' kik felől közönségesen
 „azt tartják, hogy ők a' világon legjobb szívü Urak,
 „tsak egy kevesé hevesek. Kérem az Urat, mondja-
 „meg az illyen embereknek, hogy az, a' ki heves,
 „'s nem igyekezik heveségét mérsékelni, az ő ba-
 „rátinak és inasainak fél óra alatt több kárt tesz,
 „mint egész esztendőök ismét jóvá tehetnek. Az
 „én Uram, a' ki a' közönséges vélekedés szerént,
 „a' világon legjobb ember, minden Istenadta nap
 „valakire megharagszik, 's engem az első dolgo-
 „mon, mellyhez kezdek, megver; mivel haragszik.
 „Ha az efféle tudnák, hogy egyedül ők okozzák
 „azon gonoszokat, mellyek valaha a' társaságokban
 „történtek; megjobbítanák magokat: és én, a' ki

„sok esztendőktől fogva voltam az asztalnál az ifju
 „Uraknak nézője, láttam, hogy a' meggondolatlan-
 „ság tizszer több hibákat követ el, mint a' rossz
 „indulat. De az Ur ezt mind sokkal jobban elő
 „fogja adni, mint Uraságodnak

rosszsullartott alázatos szolgája
 N. N.

Quanto quisque sibi plura negaverit
 A Dis plura feret.

Horat.

Az embereknek van arra bizonyos hivatala, hogy azokat nagyra betsüljék, a' kik saját érdemeikben nem kevélykednek. A' maga megtagadás sokszor egészen váratlan jutalmakat nyer, mellyek végre azt a' veszteséget gazdagon kipótolják, mellyet az alázatosság ez életnek több eseteiben szenvedni látszik. Az okosak azt erősítik, hogy a' mi első tekintetünk az embereknél mi nekünk kedvezést vagy megvetést szerez, elébb mint sem ők gondolkozásunk felől legkevesebbet tudnak; ezt ki lehetne venni, tsupán a' mi képünknek és ábrázatunknak látásából. Ők azt mondják: hogy az ember az ő lelkének rajzolatját ábrázatján viseli, és az ő szemei gyakorta egy másíknak olyan tárgy volnának, a' mellyen által annak egészen a' szívébe lát. Azonban, jóllehet az itéletnek ez a' neme azokról, a' kiket közönséges helyeken látunk, minket igen könnyen megtsalhat; tsakugyan bizonyos, hogy azok, a' kik szavaik és tselekedeteik által annyit kivesznek magoknak, a' mennyit tulajdon érde-

meik' megvizsgálása után, alig kívánhatnak, ugy találják, hogy azokból napról napra vesztenek. A' szerény ember megtartja characterét, szintén ugy mint a' takarékos az ő vagyonyját. Ha egyik a' kettő közzül valamelly másikhöz akarja magát szabni; egyik vesztésre, a' másik tévelygésekre akad, a' mellyeket nem tudnak magoknál eléggé kipótolni. Mellyre nézve szép rendszabás, az ő kívánságait, szavait és tselekedeteit valamivel alább tartani azon betsülésnél, mellyel barátink vannak erántunk; 's a' mennyire tehetségünkben áll, soha se venni fel annyi elsőséget és hirt, a' mennyit talán nyerhetnénk.

Én a' minap a' kalmárok között sétáltam, 's közönségesen azoknak nyelvén beszél az ember, a' kikkel társalkodik. Azt mondom tehát, hogy az, a' ki külsejében, mások eránt való magaviseletében, vagy az ő szokott kevélységében, magát tsak legkevesebbé teszi is, a' nagyobb elméségnek, böltsességnek, jószívűségnek vagy bátorságnak hitelébe, mint a' szükség' esetében valósággal mutathat: észre fogja venni, hogy az egész világ rá tódul, 's olyan embernek nézi, a' ki őt azon tiszteletben, mellyel egyéberánt volt hozzá, megtsalta. Ez bizonyos hanyatlást okoz neki; és ez, a' ki talán holtáig szerentsés maradt volna, de nagyobbra terjeszkedett, mint kellett, még annak birásában se marad meg, a' mit elébb valóban birt; hanem az ő kívánságai tsak olyan szerentsével folynak, mint más dolgok, mellyeket elszakaszt az ember a' helyett hogy elosztaná.

Nints senki is, a' ki egy bizonyos urtól a' kellemetes és tréfás elmét megtagadná, vagy meg nem esmérné, hogy az ő gondolatait a' társaságban elérhetetlen gráziával, 's minden erőltetés nélkül tudja előladni; tsak a' ditséretre való vágyást tudná

eltitkolni, mellyet minden szavával elárul. De azok a' kikkel társalkodik, igen jól tudják, hogy minden udvariságok, mellyeket néki mondhatnának, sokkal kevesebbek lennének azoknál, mellyeket ő vár; 's innen van, hogy az ő érdemei eránt való tisztelet' megbizonyítása helyett, ellenkező gondolatokra adják magokat.

Ha az aszszonyok' társaságába megyünk, és látja Glorianát, mint egy Színjatszónét minden szépségeinek kimutatásával a' szobába lépni; Mirtillát, tagjainak mesterséges mozgatásaival; Chloet közönséges bizodalommal; Corinnát buja közelítésével és Rozanét pippes öltözetével, a' melly mindenektől tiszteletet kíván; azt veszük észre: hogy a' Szép-nemnek többi része, a' melly magát esmeri 's természetesen viseli, ezen személyeknek tsak elbutsuzását várja, hogy ezt mondhassák: mind ezen Dámák minket akarnak megtsalni, 's mindenik azt mutatja magaviseletével, hogy többet érez magában, mint igazság szerént kívánhat; sőt ezen felül azt is elveszti, a' mit külömben mindenik megadna néki.

Emlékezem, midőn utolszor Macbeth szomorujátékot láttam, a' költőnek ügyessége nagy bényomást tett reám; midőn a' gyilkosban félelmet támaszt maga ellen, mivel a' Hertzeg, a' kinek életét el akarja venni, olly igen tudta magát mérsékelni. Azt mondja a' Király felől: hatalmával szelidséggel él, 's abból ezt a' következtést hozta, hogy minden isteni és emberi erő egyesülne annak halálát megboszoszulni, a' ki az ő uraságával illy alázasosan élt volna. Minden, a' mi az embernek tehetségében áll, hogy azzal betsületét és pompáját nevelje, 's azt magától megtagadja, a' szerentsétlenség idején megadatik néki; és a' szánakozás a' nyomoruságban mindenkor annak része lesz, a' ki a' jó szerentsében magát szelidnek mutatta.

Az a' nagy hivatalt viselő; a' ki azon haszno-
kat félre teszi, mellyeket magának tehetne, 's a'
veszedelmekben azon tiszteletről okosan lemond,
mert őt különben illetné, a' szabad akaratunak
érdemeivel bir; 's az ő tisztségét és hatalmát senki
sem irigyli, mivel a' közönséges sorsnak szintén
olyan szabadsággal veti magát alája, mint azok, a'
kik nintsenek olly kedvező állapotban. De ha nem
volnának is ilyen indító okok, mint a' maga meg-
tagadásnak jó következése más embereknél mi erán-
tunk; még is minden tulajdonságok között megér-
demli, hogy az ember azt magának leginkább ki-
vánja még pedig azért, mivel a' mi lelkünket igen
kellemetes állapotba teszi. Nem mondhatok a' felől
jobbat, mint azt, hogy a' nagyravágyással egészen
ellenkezik, 's hogy az alázatosság mind azon indu-
latokat és nyughatatlanságokat letsendesíti, mel-
lyekbe minket a' nevezett vétek dönt. Az, ki az ő
kivánságaiban az okosság és választás szerént mér-
téketes, 's a' kedvetlenségtől, hosszúságtól el nem
foglaltatik, életének minden gyönyörüségeit megket-
tőzteti. A' levegő, az idő járás, a' tiszta napfény,
vagy a' szép kilátás, ő nála a' bődogság' részei: 's
a' miben az egész világgal együtt részesül, az néki
különös jótétemény és uj nyereség lesz. Egességét
a' gondok nem emésztik, gyönyörüségeit az irigység
nem szakasztja félben. Ő azzal nem gondol, miért
ollyan híres ez az ember, vagy miért teszik azt eleibe
a' másiknak; tudja, hogy egy bizonyos jó sétálás
esik, és egy bizonyos társaságban jól lehet mulatni.
Ő benne nints féltés, senkivel se vetélkedik, hanem
mindennek barátja és jóakarója; gyönyörködve néz-
heti a' szerentsést, mivel azt gondolja és reményli,
hogy az is ollyan, mint maga; 's a' mennyire az
okosság engedi, a' szerentsétlenek' és idegenek' szá-
mára mindenkor nyitva áll szive és erszényje.

N. urnak van tudományja, éles elmeje, elevensége, ékesenszóllása; de nintsen nagyravágyó szándéka ezen tulajdonságok' megszerzésére. E' szerént talán a' közrendű emberek azt gondolják, hogy neki nints bátorsága; de az ő baráti tudják, hogy tökéletes magas lélekkel bír. Az emberek őt tsudálják 's nints szüksége a' pompára. Ruhái néki tetszenek, ha módi szerént valók és melegek. Esmerősei kedvesek neki, ha betsület tudók és jó szívűek. Ő nála nints alkalmatosság a' nagy vendégségekre, a' tobzódó társaságokra, szóval, valamely rendkívül való dologra, a' mi néki gyönyörüséget hozna. Az előítéletektől való megszabadulás és kivánságain uralkodás, ezek az utitársai, a' kik élete' folyását olyan kellemessé teszik, hogy ő mindenütt több elmésséggel, vigabb tekintettel és jobb kedvel jelenik meg, mint a' mennyi néki szükséges arra nézve, hogy önnön magával gyönyörködve és megelegetve élhessen.

Omnibus in terris, quæ sunt a Gadibus usque
Auroram et Gangem, pauci dignoscere possunt
Vera bona, atque illis multum diversa remota
Erroris nebula - - -

Juven.

A' mult alkalmatossággal az isteni félelemről általjában elől adtam gondolataimat, 's most azt akarom megmutatni, hogyan gondolkoztak a' felől legeszesebb pogányok, a' mint ez Platónak az imádságról szóló beszélgetésében, melly másik Alcibiadesnek neveztetik; le van írva. Kétségkívül ez adott alkalmatosságot Juvenalisknak, tizedik, és Per-siusnak második Satyrájára; a' mint az utolsó ezen írók közzül az előtte való beszélgetést, melly első

Alcibiadesnek nevezetik, az ő negyedik Satyrájában csaknem egészen kiírta. A' beszélő személyek ezen beszélgetésben az imádságról Sokrates és Alcibiades; 's annak foglalatja, ha az ember a' kitéréseket elhagyja, következő:

Midőn Sokrates az ő tanítványját, Alcibiadest abban az állapotban találja, mikor áhíthatosságát végbe akarja vinni, 's észre veszi, hogy annak szemei nagy komolysággal és figyelemmel a' földre vannak függesztve; azt mondja neki: volna oka ilyen alkalmatossággal a' mély gondolkodásra, mivel meglehetne, hogy az ember tulajdon imádsága által rosztat vonna magára, 's hogy azon dolgok, melyeket az Istenek az ő kérése szerint megadnának, néki veszedelmére lennének. Ez, ugymond, nem csak ugy történhetik, ha az ember olyanért könnyörög, a' miről tudja, hogy természete szerint ártalmas, mint mikor Oedipus az Isteneket kéri, hogy fiai között visszavonást szerezzenek; hanem mikor azt kéri, a' mi felől tudja, hogy néki javára lesz, és viszont, a' miről hiszi, hogy abból kára következnék. A' bölts megmutatja, hogy ennek köz'ttünk szükségképpen így kell történni; mivel az emberek nagyobb része, a' tudatlanság, előítélet vagy indulatok miatt vakságban vagyon, mellyek nem engedik nékiek azt látni, a' mi valóban hasznos. Azt kérdi p. o. Alcibiadestől, ha nem örülne-ë annak mód nélkül, ha az' az Isten, a' kit ő kérne, néki azt igézné, hogy őt az egész világ' urává teszi. Alcibiades azt feleli, hogy ő igen is ezen ígéretet úgy nézné, mint legnagyobb kedvezést, melly vele közöltethetnék. Azután kérdi tőle Sokrates: ha örömet elvesztené-ë életét, ha ezt a' kegyelmet megnyerhette volna, vagy elfogadná-ë, ha bizonyosan tudná, hogy azt rosztára fordítandja? Alcibiades mind a' két kérdésre nemmel felel. Erre Sokrates meg-

mutatja mások' példájával, hogy ezek lehetnének hihetőképben ilyen szerentsének a' következései. Azt is hozzá teszi, hogy a' szerentsének más képzelt nemei is, t. i. ha valakinek fija van, vagy az országban a' legfőbb hivatalt viseli, éppen illy szerentsétlen következéseknak vannak kitéve. Még is, ugymond, törekednek az emberek azok után, 's nem mulasztanak azokért könyörögni, ha tudnák, hogy imádságaikkal megnyerhetik.

Minekutánna ezen főpontot megállapította, hogy ez életbéli boldogság illy rettenetes következéseknak van kitéve, 's hogy egy ember se tudja, mi szolgál utóbb javára vagy kárára; Alcibiadest tanítja, hogyan imádkozzék.

Elsőben ajánl neki egy rövid imádságot, melyet egy görög költő barátjai kedvéért ezen szakba foglalt: Oh Jupiter, adj minékünk mindent, a' mi jó; akár olyan dolgok legyenek, a' mellyekért könyörgünk; akár olyanok, a' mellyeket nem kérünk; és fordítsd el rólunk mind azt, a' mi nekünk káros, ha mindjárt olyan dolgok lennék is, a' mellyekért esedezünk.

Azután, hogy az ő tanítványja olyan dolgokat kérjen, mellyek néki hasznosok, megmutatja, melly igen szükséges legyen, magát az igaz böltsességnek tanulására és annak megismerésére adni, a' mi az embernek legfőbb java, 's az ő természetének jelességéhez legjobban illik. Harmadszor őt arra tanítja, hogy az áldásnak megnyerésére legjobb eszköz, mellyel élhetne, az lenne: ha minden kötelességeiben az Isten és emberek eránt eljárna. Itt az imádságnak egy formáját ditséri néki, mellyel a'

Lacedaemonbéliiek éltek, 's a' mellyben az Istene-
ket kérték, hogy adjanak nékik minden jót, a'
míg jó erköltsüek lennének. Ezen pont alatt egy
igen emlékezetes tudósítást ad az Oraculum' mon-
dása felől, mellynek foglalata itt következik:

Midőn az Athenebéliiek háborut viselvén a'
Lacedaemonbéliekkel vízen és szárazon sokszor
megverettek; követséget küldöttek a' Jupiter Ham-
mon oraculumához, 's azt kérdeztették, honnan
volna, hogy ők, kik az Isteneknek olly sok tem-
plomokat építettek 's azokat sok drágaságokkal meg-
ékesítették; ők; kik olly sok innepeket rendeltek,
's azokat olly nagy pompával és fénnel megtar-
tották, egyszóval, a' kik az oltárokon olly sok ál-
dozatokat tettek, nem lehetnének ollyan szerentsé-
sek, mint a' Lacedaemonbéliiek, a' kik mind ezen
dolgokból sokkal kevesebbet tennének? Az oracu-
lum, mondá, ilyen választ adott nékik: a' Lace-
daemouéliiek' imádsága nékem jobban tetszik, mint
a' Görögöknek minden áldozatai. Mivel ezen
imádság azoknál, a' kik azt véghez viszik, a' vir-
tust előre felteszi és arra őket tovább is ébreszti:
folyvást megmutatja a' bölcs, hogy a' legrosszszab-
bik ember is áhítatos lehetne, ha az áldozatok va-
lakit istenfélővé tehetnének; holott annak áldozat-
jai az Istenektől ugy fognának tekintetni, mint
megvesztegetések, és az ő imádságai, mint isten-
káromlások. Ezen alkalmatossággal egyszer'smind
két verset is hoz elő Homerusból, mellyekben a'
költő azt mondja: hogy a' Trójai áldozatok' sza-
gát a' szelek felvitték az ég felé, de az Istenek
előtt nem lett volna kedves; mivel Priamus és az
ő népe nem tetszett nékik.

Ezen beszélgetésnek vége igen emlékezetes.
Minekutánna Sokrates, Alcibiadest az imádságtól
és áldozattól elijesztette, mellyet véghez akart vi- \

ni, 's elejbe adta a' nehézségeket, mellyek ezen kötelesség' gyakorlásával járnak; még ezt tette hozzá: azért addig kell várakoznunk, míg megtanultuk, hogyan viseljük magunkat az Istenek és emberek eránt. De mikor jön el az az idő, mondá Alcibiades, 's ki az, a' ki minket erre megtanít? Mert még is szeretném azt az embert látni. Az az, felele Sokrates, a' ki te rólad gondoskodik. De valamint Minerva, Homerus' előadása szerint, a' ködöt Diomedes' szemeiről elüzi, hogy az Isteneket és embereket egymástól megtudja különböztetni; ugy a' segítségnek is, melly a' te lelkedet körülveszi, elébb el kell oszlattatni, mintsem alkalmasos lészesz, a' jónak a' rosztól való megválasztására. Vegye ki, így szól Alcibiades, a' setétséget és egyebet, az ő tetszése szerint, az én szívemből. Kész vagyok mindenre, a' mit nekem parantsol, akár ki legyen is, tsak hogy jobb lehessen ez által. A' beszélgetésnek másik része igen homályos. Találtatik abban ollyas valami, a' mi bennünket arra a' gondolatra vezethetne, hogy Sokrates magát érti, mikor arról az isteni tanítóról szól, a' kinek e' világra jönni kellene; ha tsak maga meg nem vallaná, hogy ő e' felől szintén ollyan kétség és gond között volna, mint egyéb emberek.

Némelly Tudósok ezt ugy nézik mint Idvezítőkronról szóló jövendölést, vagy legalább azt vélik, hogy Sokrates, mint a' fő pap, tudta nélkül prófétált és az isteni tanítóra tzelzött, a' ki kevés idővel ő utánna a' világra jött. Akár hogyan legyen is a' dolog, bizonyos, hogy ez a' nagy bölc az észnek világosságából megesmérte, melly illő volna az isteni természet' jóságához, valakit e' világra botsátani, a' ki az emberi Nemzetet a' val-

lásos kötelességeiben oktatná, 's különösen arra is tanítaná, hogy kellene néki imádkozni.

A' ki Plátó' ezen beszélgetésének kivonását olvassa, az, a' mint hiszem, természet szerint ilyen gondolatra jut; hogy a' mi vallásunknak nagy szerzője, mind tulajdon példája; mind azon imádság által, mellyre az ő tanítványit tanította, nem csak megerősítette ezen rendszabásokat, mellyeket az ész' világossága adott az említett bölcsnek; hanem a' tanítványokat ennek a' kötelességnek egész kiterjedésében igazgatta is. Az imádságnak valóságos tárgyára teszi őket figyelmetesekké, 's a' harmadik fenn nevezett törvény szerint arra tanítja, hogy kamarájokba menvén minden pompa és tettetés nélkül imádják az Istent lélekben és igazságban. Mint a' Lacedaemonbéliek az ő imádságokban az Isteneket általjában kérték, hogy nékiek minden jót adjanak, míg jó erköltsüek lennének; ugy mi is különösen könyörgünk, hogy a' mi vétkeink megbotsáttassanak, miképpen mi is megbotsátunk ellenünk vétetteknek. Ha a' második regulára nézünk, mellyet Sokrates adott, t. i. hogy azt meg kellene esmernünk, a' mi jó nekünk; ez az Evagéliom' tanításaiban bőven meg van magyarázva, midőn külömbféle helyeken arra tanítatunk; hogy azon dolgokat, ugy nézzük mint gonoszt, mellyek a' világ' szemei előtt jónak látszanak; azokat ellenben jóknak tartjuk, mellyek az embereknek közönségesen, gonosznak tetszenek. E' szerint azon imádságban, mellyet az Urtól tanultunk, egyedül olyan boldogságért könyörgünk, melly legfőbb javunk, és lételünk' fő tzelja, midőn az Istentől azt kérjük, hogy az ő országa jöjjen el; 's e' mellett egyéb ideig való boldogságról nem gondoskodunk, mint a' mindennapi kenyérről. Más felől általjában csak a' bűnnek és gonosznak elfordításáért esede-

zünk, 's a' mindentudóra hagyjuk annak meghatározását, a' mi valóban az. Ha Sokratesnek az imádságról adott első rendszabására nézünk, a' mellyben egy régi költőnek imádkozása módját ditséri; azt találjuk, hogy ez a' mód nem tsak magában foglalja, de bővebben is kifejezi ezt a' kérést: légyen meg az ő akaratja; mellynek egyenlő ereje van azon imádsággal, mellyel Idvezítőnk ekkor élt, mikor a' legfájdalmasabb és gyalázatosabb halálra nézve könyörgött: mindazáltal ne úgy légyen, a' mint én akarom, hanem a' mint te akarsz. Ez a' rövid kérés legalázatosabb és legokosabb, mellyet a' teremtmény tehet az ő Teremtőjéhez; mivel előre felteszi, hogy a' legfőbbvaló semmit sem akar mást, mint a' mi nekünk jó; és hogy jobban tudja, mint mi magunk, mi szolgál javunkra.

— Veniunt spectentur ut ipsæ.

Ovid.

Külömbféle leveleket vettem okos emberektől, a' kik az izlésnek megromlása vagy fogyatkozása felől, különösen a' Játékszinre nézve, panaszkodnak. Nevezetesen egy aszszony azt a' jegyzést teszi: hogy az ő Neme között olly nagy könnyenvevés uralkodik, melly szerént ritkán vigyáz másra, mint a' bolondságra. Valóban, kevesen ügyelnek Schakespeare' legjobb Szomoru-játékainak legfelségesebb helyeire; sőt nem tsak azt láthatni, hogy az érzékenység a' lélek' minden nagyságát nálunk elnyelte; hanem hogy még az alacsonyabb indulat is, melly a' nemés léleknel találta, ha úgy szabad szólanom, értem a' szánakodást, a' nézők' nagy serege

előtt idegen. A' nemes szivü és komoly gondolkö-
 zásu ember, jobban gyönyörködik a' nagy lelküség-
 nek és sajnálkodásnak példáiban, mint a' könnyelmü
 és változó eszü a' tréfának és nevetségnek akár mi
 tárgyában gyönyörködhetik. Igen szomorü látás te-
 hát az, ha egy számos gyülekezet minden komoly
 előadások eránt viselését elvesztette, 's hogy olyan
 esetek, mellyeknek az embert bizonyos aggódásra
 kellene buzdítani, ő benne éppen ellenkező indula-
 tot támasztanak.

A' Mackbeth Szomorü-játéknál, melly a' minap
 előadatott, illyeseket vettem észre. Ha azon asz-
 szonyi-személy, a' ki a' király' megölettetése fölül
 tud valamit, 's még is ezen tudósításon bámulni
 látszik, és kiált. Ez az előadás nagy nevetéssel fo-
 gadtatik a' helyett, hogy arra utálattal kellene nézni,
 melly ilyen alkalmatossággal olly természetes. Szin-
 tén ugy vigan voltak akkor is, midön egy gonosz-
 tévő agyon szuratott. Az ugyan alkalmatosság az
 örömrre, ha a' rosszak az ő gonosz szándékjokon
 megforgattatnak; de ugy tartom, ez még sem ol-
 lyan gyözüdelem, a' mellyet nevetés által kellene
 kifejezni.

Altaljában azt lehet megjegyezni, hogy a' ki-
 vánságokat könnyebb felingerleni, mint az indula-
 tokat. Egy síkos kifejezés, melly illetlenségre tzelez,
 egy egész sereg nézőkben mosolygást okoz; midön
 ellenben egy jó erköltsi mondás, melly a' nemes
 léleknek belső érzése, legnagyobb hidegséggel véte-
 tik fel. Egy correspondensem ezen tekintetben az
 aszszony Nemből való nézőket bizonyos rendekre
 osztotta fel, 's azoknak előitéleteikről az eszes mu-
 latság ellen, így ad számot: A' magát erőltető, a'
 mint mindenkor másokkal ellenkezni akar, ugy igen
 kedvetlen a' vigjátékban, 's nagyon jó kedvü a' Szo-
 morü-játéknál. A' buja annyira függeszti a' nézőkre

köröskörül az ő szemeit, és vígyáz azon bényomásra, melyet azokra tesz; hogy mást nem lehet tőle várni, mint azt, hogy a' játszó-személyeket mind vetélkedő társainak nézi, a' kik a' nézők szemeit ő róla elvonni akarják. Az aszszonyoknak ezen nemein kívül vannak még az uj módiknak példája. Ezek azt, a' mit a' játszó mondani akar, sokkal jobban tudják, minthogy az által megilletődének. Ezek után még egy bizonyos tsatsogó nemét lehetne megjegyezni az aszszonyoknak, a' kik a' körülállók' különböző magokviseletében igen gyönyörködnek, annyira, hogy ők tsak a' nézők' nézőnéji. De a' mit leginkább lehet sajnálni, az egy olyan felekezet' fogyatkozása, mely igen megérdemlené, hogy a' maga vélekedése mellett megtartassék; 's ezek azok, a' kiket minden külömbség nélkül ártatlanoknak, vagy igazaknak lehet nevezni. Néha láthatni egyet ezek közzül, valamely jól kidolgozott előadástól igen érzékenyen megillettetni; de azon szempillantásban a' férfiak olly szemtelenül néznek reá, 's némelly kedvetlen öregektől az ő neméből olly savanyu képeket kap, hogy szégyenletében elpirul, és a' legszebb 's a' ditséretre legméltóbb érzést, értem, a' sajnálkodást, elveszti. Ennyire átalja az egész néző-sereg tsak egy könnyet is ejteni; ennyire kerüljük a' legjobb és igen illő nemét a' mi emberiségünknek, szintén ugy, mint ha ez valamely gyengeség volna!

Nescio, quomodo inhæret in mentibus quasi seculorum quoddam augurium futurorum, idque in maximis ingeniis altissimisque animis existit maxime et apparet facillime.

Cic. Tusc. quaest.

Megvagyok a' felől győzettelve, hogy a' nagy lelkü és jeles tselekedeteknek legjobb kutfeje az, ha

az ember maga felől nagy lelkü és nemes gondolkodással van. A' ki az ő természetéről alacsony vélekedést táplál magában; az nem fog magasabb rangu tselekedésekre emelkedni, tsak a' mellyet a' maga eránt való tiszteletben magának tett. Ha lételét ugy nézi, mint olyan tzélt, melly kevés esztendőök közzé van szoritva; az ő szándékai is azon szűk körbe rekesztetnek, melly lételének, a' mint képzei, határokat tesz. Hogyan emelheti fel gondolatait valami nagyra és jelesre, ha azt hiszi, hogy egy rövid fellépés után e' világ' nézőhelyén, feledékenységbé megy és elvesz örökre? Azért én azt gondolom, hogy olyan hasznos és felséges elmélkedést, a' millyen a' lélek halhatatlanságáról való, nem lehet igen sokszor előhozni. Nem is találtatik jobb gyakorlás, az emberi léleknek tökéletesítésére, mint ha az ember saját elsőségeit és hasznait szorgalmasan vizsgálja. Nints is erősebb eszköz, a' betsület' szeretetének felindítására, melly az alacsony tárgyak és tsekélységek felett felemelkedik, a' mellyek után vágyódunk; mintha magunkat ugy nézzük mint örökösit az örökkévalóságnak.

Nagy gyönyörűség. látni, miként a' legjelesebb és legböltsebb emberek, minden népek között és minden időkben, ezen születési jussokat, egyenlő értelemben védelmezték, 's azután ugy találni, hogy ez nyilván való kijelentés által megerősített. Ha e' mellett gondolatainkat belsőképpen mi magunkra fordítjuk; valamelly titkos érzésre akadunk, melly a' mi halhatatlanságunk' bizonyosságaival megegyez.

A' léleknek nevelkedő vágyódása az esméretre és az ő tehetségeinek nagyobbitására, melly a' rövid életnek határai között bé nem teljesedhetik, ezt hihetőképben bizonyítja. Ehez lehetne még tenni az életnek kívánságát is, valamint az általmenetelt annak külömbféle jelenésein. Panaszkodunk az élet-

nek rövidségére, 's még is olly hamar által sietünk annak részein, hogy hamar bizonyos apró nyugvóhelyekre, vagy képzelt nyugalompontokra juthassunk, a' mellyek abban itt ott találhatnak.

Vegyük már gondolóra, mi történik rajtunk, ha ezen képzelt nyugalompontokhoz érünk. Megállapodunk e mozgásunkban, 's leülünk e megelégedve arra a' helyre, mellyet elértünk? vagy nem teszük e tovább a' határ követ, 's nem keresünk e magunknak uj nyugvóhelyeket, a' mellyek mindjárt megszűnnek olyanok lenni, mihelyt azokhoz érünk? E' részben szintén ugy vagyunk, mint a' ki az Alpeseken keresztül utaz, 's azt gondolná, hogy a' legközelebb lévő hegytető, utazásának véget fogna vetni, mivel a' további kilátást elzárná előtte; de alig ér oda, már más hegyeket lát és utját folytatja, mint elébb.

Ez olly nyilván való minéműség minden ember' életében, hogy egy se találkozik, a' ki észre nem vette volna magában a' jövődő után való óhajtozást, ámbár az ő ideje hamar elsiet is. Ezzel ezt akarám megmutatni: mivel a' természet, a' mint némelleyek akarják, semmit hijában nem tesz; vagy igazság szerént, mivel a' mi valónknak Szerzője, abba egy indulatot, és kívánságot se tett, a' mellynek tárgya nem vólna; tehát a' jövődő tulajdon tárgya azon indulatnak, melly annak mindenkor utánna van; 's a' nyugodalomnak ez a' fogyatkozása mostani állapotunkban, ez az utasítás, mellyet magunknak az életnek következő nézőhelyeire adunk, ez a' törekedés arra, a' mi ez után jön, nékem ugy látszik, akár mit gondoljanak is mások, hogy az emberi lélek' halhatatlanságának ösztöne és jele mi bennünk.

Azt is felteszem, hogy a' halhatatlanság más okokkal is eléggé megbizonyított; 's ha ez ugy

van, az a' kívánság igen okosnak tetszik, és a' következtetésnek bizonyos erőt ad. De tsudálkozom, ha meggondolom, hogy vannak gondolkodó teremtmények, a' kik minden bizonyításokat megvetvén, abban gyönyörködnek, hogy más vélekedésben lehetnek. Olly rossz az ollyan embernek felfordult nagyravágyása, a' ki az ő semmivé lételetét reményli és ezen gondolatban gyönyörködik; hogy az ő egész épülete porrá lesz, 's a' lelketlen dolgok közzé keveredik, hogy mind tsudálásunkat, mind sajnálkozásunkat megérdemli. Az illyenek' hitetlenségének titkát nem nehéz általlátni, 's ez nem áll másból, mint ezen igen utálatos reménységből: nem lesznek halhatatlanok, mivel azok lenni nem mernek.

Ez ismét visszavisz engem első elmélkedésemre és alkalmatosságot ad egy másik gondolatra, hogy a' mint a' nemes tselekedetek nemes gondolatokból származnak, ugy szintén a' nemes gondolatok következései a' nemes tetteknek. De az a' nyomorult ember, a' ki magát a' halhatatlanságtól megfosztja, igen kész az ahoz való jussáról lemondani, 's a' helyett egy homályos, megtagadó boldogságot, az ő valójának kiirtásába helyheztenni.

A' derék Schakespear tsudálatosan leírja egy illyen személynek vigasztalás nélkül való állapotját annak utolsó szempillantásaiban: VI-dik Henrik Király, második részében, a' hol Beaufort Cardinalis, a' ki a' nemes Hunphrey Hertzeg' megölettetésében részt vett, az ő halálos ágyán adattatik elő. Egynehány rövid, de zavarodott szavak után, mellyek egy a' vétkek miatt nyughatatlan elmére mutatnak, azt mondja, néki Heurik Király, a' ki sajnálkodva állott mellette, mikor meghalt:

„Ha Cardinális, emlékezel ama boldogságra

„Kinyujtván kezedet, mutasd reményedet.

„Meghala, és nem tevé. —

A' kétségbeesés, melly itt jelentetik, midőn a' meghaló egyyet se szól, legkevesebbet se tselekszik, mindent fellül halad, a' mit a' legerősebb szavakkal ki lehetett volna tenni.

Nem akarom ezen gondolatokat tovább folytatni, hanem csak ezt teszem még azokhoz; mivel a' semmivéltelt nem nyerhetni meg kívánás által, igen alávaló dolog azt kívánni. Mitsoda a' becsület, ditsőség, szerentse és hatalom, ha ezek a' vég nélkül való lételnek nagy lelkü reményjéhez, és az ehez illő boldogsághoz hasonlítottatnak?

BARANYAY FERENCZ.

14.

A' hajdani Görög fejrénep, a' Theatrumra nézve.

A' kik, ki zárják a' Görög fejrénepet a' Theatrumból, azt mondják: a' rabszolgák' társasága mutatja, mitsoda characterbeli aszszonyok legyenek azok, a' kik ott megjelennek. Hihetetlen, hogy Elpinike, Isomachus' felesége, kit Xenophon olly tiszteletesnek rajzol, vagy Lysistrata, kinek Aristophanes, különös vig-játékot szentelt, vagy, kit az ifjú Anacharsis' utazása' írója Diniás feleségének mond, a' Theatrumon megjelent, vagy más férjfiakkal özszeült volna. De megkell jegyezni, mikor azt állitják:

egy tisztas aszszony sem jelent meg ott, a' gyümöls-árulók, vagy, más közönséges leányok meg jelenhettek, hanem ezek nem fizettek semmit is a' bemenetelért; mert a' játzókat a' gazdag polgárok tulajdon erszényökből fizették. Theophrast' characteréből látjuk, hogy a' zsubrák akkor jelent meg, mikor a' bemenetel mindenkinék szabadon állott. Továbbá a' nemes Athénei aszszony, csak Véd-Istennéje innepén jelent meg az innepi processiókon, vagy áldozatokon. Egyébkor mindég magán voltak ők a' ház' belsejében, leányaikkal mintegy bészárva a' gynaecocosmos felvigyázása alatt. A' melly aszszonyról, oda ki keveset hall vagy lát az ember, és a' ki hát maga is, keveset hall vagy lát; az Pericles, és Xenophon szerint a' legjobb. Azért helyhezette az Athénei Phidiás, Elisbé, Vénus mellé a' tekenős-békát; azért volt, az ő Istennéjét, soha elnem hagyó házi-sárkány, fent a' várban, az aszszonyi házban ülés' jelképe. Nem is kívánta az Athénei polgár feleségétől, a' mit mi aetheticai míveltségnek nevezünk. A' muzsika, tántz, éneklés, Aspázia iskolájába való volt Corinthus, Syracus, vagy Milétus várossában. A' muzsikás-leány a' gyönyörőség' léánya volt, és innepekre, bérbe úgy fogadtatott. A' tudományos (literaria) hisztória, szintugy nem esmer Athénében verselő- vagy könyvíró-aszszonyt, mint a' politica hisztória bajnoknét. Plutark az aszszonyok' vitézi tetteiről szólló, hisztóriai rajzolatjában, nints egy Athénei aszszony is. — Házasságból eredt törvényes gyermekeket örökösöket nevelni volt a' fő-czél, a' mellyet betű szerint, szemelőtt kellett tartani mint Sólón' törvényne kívánta, az Athénei házasulándónak. — Ter-

mészetesen, a' gyönyörűség' leányai pótolták ki a' társaság' hijánjait. Nem is beszéllett volna, sem Euripides, Ion és Menalippe, sem Aristophanes a' békákról írt darabjában úgy, ha, tisztos Athénei polgár-aszszonyok lettek volna a' nézők, vagy halgatók. Igy hát, sokkal férj-fiasabb tendenciája volt a' görög Theatrumnak. Hogy is jelenhettek volna meg a' Theátrumon a' tisztos aszszonyok 's leányzóok, ha már Nepos' előljáróbeszédéből tudjuk: hogy egy tisztos aszszony, vagy leány sem jött ki a' gynaeceumból az andronitis, vagy ebédlő-szobába; ha idegen férjfiak voltak ott jelen. — Akadályoztatta e ez, az aszszonyok' a' társaságból való elmaradása a' férjfiak' culturáját? mi északiak, hol a' Szép-nem egészen más rangban van eléggé meg nem ítélni. Vagynak mindazáltal, a' kik azt állítják: az aszszonyokkal való gyakori társálgodás, a' férjfiui caractert igen el gyengíti, megaszszonyosítja (*Betrachtungen über den Zeitgeist in Deutschland von Brandes. S. 141.*) Midőn a' Szép-nem is meg jelenik a' Theátrumon, sok felséges helyheztetéseket alig mondhat-ki a' szerző, vagy játtzó. Hány-szor nem mondták illetlennek Stuárt Máriában [azt a' scénát, midőn Mortimer, Máriát szerelme dühével gyötri; és mégis Schiller maga azt hitte 's vallotta, hogy ez a' leg trágicussabb eset az egész darabban. — De, mi következik ebből? Az e, hogy mi is el hagyjuk erkölcsi szokásainkat, és Görögökké legyünk? Mentsen attól jó Géníuszunk! — Schiller jobban is csak honnyosaira mondhatá:

*Kaum hat das kalte Fieber der Gallomanie uns verlassen *
Bricht in Graecomanie gar noch das hitziige aus.*

*Grichheit was war sie? Verstand und Maas und Klarheit,
drum dücht' ich*

*Etwas Gedult noch ihr Herren, eh' ihr von Grichheit
uns sprecht. —*

15.

Brindízi Lőrincz, vagy a' Fejérvár' elfoglalása után történt fő-ütközet 1601ben.

Elvolt már foglalva, Herczeg Mercoeur' fővezérlése alatt Fejérvár, a' Töröknek 58 esztendeig volt birtoka után. Izoláni, ezer Németjeivel; Vataj Ferencz 600 Magyarjaival a' városban maradt 20 Sept. Most jön még, ennek hírére, Budai Hassán Basa, és Mahomed, Kiaja Dervis Bosniai Basa a' fő-ütközetre, Velenche körül Jön Mátyás Herczeg is, testőrijeivel, 's fekete német lovagjaival, és Rosvurm 2000 lovagjaival, de nem elégséges; 50,000 embere van Mohamed Kiajának. Rettenetes robajjal jön ez, hogy a' Magyaroknak, vagy lekonzultatása, vagy megfuttatasa által a' veszélyt elhárítsa népéről. Már futamodásra hajlanak amazok, midőn Althán, Kolonics, és Hodics segítségökre jön. Nádasdy Ferencz, Turzó György, Forgács' Sigmond megragadó sza-vaikkal le tartóztatják őket. A' hol, az ellenségtől, minden felől körülvétettek, kétségbe esve, a' veszély elől el futni akarnak, oda fur-

ja magát Brindízi Lőrincz, Caputzinus-barát, tele lelkierővel, a' felfeszített Megváltó képét feltartván, a' tűz közepére elejbök; intí, lelkesíti, megáldja, feltüzeli őket. Megkettőztetett erővel megújjul a' harc. A' Budai Murath Basa, és Mohaméd Kiaja, a' Magyar lándzsásoktól földre verettetnek. Fejük fegyverre vonatva mutattatik, jelül a' futásra a' Moslemi táknak. Ezerek hullanak el a' Bárándi hegyen Murath fiával Kélebbel, 7 Bég, és 6 Sangiáka. A' mieink közzül ezeren, leginkább Magyarok multak el, ifjú Battyáni Kristóf, Keserú István, Ostrosics Mátyás, Mérey István, Thurzó György fél holtan lovárol le hulva, a' golyók által meg liggalt ruhájin, mutatta vitézsége jeleit. Az idegen vezérek közzül csak Poppel és Lobkovicz sebesedtek-meg. — A' Nagy-vezér, még 10 nap maradt a' táborban, a' nélkül, hogy valami nevezeteset tehetett volna. El költözködézse előtt, néhány gyors lovagot küldött a' királyi tábor elejbe, ezen kiáltással: még soha és sohol nem harczolt illy jártas és vitéz hadi néppel. Most haza tér; de el jó kikeletre megpróbálni: ha vallyon a' Magyar, hasonló vitéz küzdéssel vagy Fejérvárt el veszti ő, vagy Budát el foglalja. (Lásd Feszler Magyar Orsz. Hisztóriaia. —

N. Takátsi HORVÁTH JÁNOS.

16.

A' Gondviselés.

Miért rejted vídám orczád' e' komor felleg bús leple alá ragyogó ifja az égnek? talán irigyled a' porba csúszóknak azon ártatlan öröm' gerjedelmet, mellyet éltető fényed teremt bennek?! — im' már éjjeli homályba vonád magad', már tornyosodnak tűzszekered alatt az élőket rémitő barna fellegek, — véget jövendölő zajjal omol víz a' szomjú földre, s' áthágván természeti rendét, dühöd a' vihar, csattan a' villám, gyújt, ront, bont mindent, — özön, vagy földrengeteg fenyegeti a' vidéket, — Elvesztvén a' csergeteg medrét, tengerbe úsz az előbbeni száraz vidék. — halomra kergeti, a' sétálás közben halálos ágyán fekvő beteg férjének gyógyerejü fűveket szedegető rémültt Emmi, melly szigetet képez a' sűrű hullamokból tengerré vált síkon, — látja miként küzdnek az ártatlan tollas-nép pelyhes fajzati, az öldöklő habok' kegytelen ereje ellen, kiket egy mérges forgó-szél, vetett le szalma-rejtejkéből a' habok' prédájának. — Háh mostoha üldözője e' kis állatoknak dühödtt zápor, miért öled meg e' csak most élni kezdőket, talán abban vétkeztek hogy élnek?! kiált most az át-ázott bús Emmi sajdítván, hogy hasonló leszen sorsa a' megsíratott madarakéhoz, ha meg nem szűn dühödni a' fergeteg.

De im' melly kedvező kora változás! — egy az élőknek vesztét nem akaró alkotó lény' hatalmat jelentő szava, vissza hívja lakjába a' forgo-szél, gátot vet az árnak, — s' csendet parancsol a' dühödtt viharoknak, mellyet mindjárt követ a' kedves permeteg, 's mutatni kezdi vidám arczát a' méltóságos kegyelet, mellyre megmenekedvén bezártt erkélyéből a' lelkesítő lebel, szárazt kezd teremtni az előbbi tengerből, — 's ekkor megjelenvén az urkéken fejedelmi kólyáján Phoebus, lelket önt a' földre, 's már is hangzik a' fris lég a' tollas-nép ékes ősosz'hangjától, 's lassu nesz hallatik a' porba, melly igaz postája a' bogarak' hálájának, mellyel fizetnek a' Gondviselésnek éltek' megtartásáért.

Ekkor a' veszélyből kigázoltt Emmi mint e' földi valók' aszszonya, nem bírván az örömtől reszkető lábai tagjait, a' földre bukott 's háláját vegyite a' bogarak' hálás neszével, áldá a' Gondviselést, 's erejét őszszeszedve felkele — 's beteg férjéhez siet.

Távol vala még lakjától Emmi, hogy a' feléje száguldó ház'öri szolgálatjában megvénültt hív kutyáját megpillanta, — máskori öröm hízkelkedései helyet, bánkódva látzott közelíteni aszszonyához, nyivogó vad lármájával jelentgette fájdalmát, 's tettzet mintha hirdetne a' szerencsétlenséget, melly aszszonya' távollétében a' házat érte.

A' szeretet, a' beteg férjét fenyegető veszély, sietette a' szerencsétlenséget gyanító hú feleség' haladását, csak hamar elére házához, ekkor feltüzeltt képzetei, elejébe idézték a' rémek országa' durva lelkeit, 's gyors sebességgel futá, a' halálcsend lepte folyosón keresztül fér-

je szobájába, — hah ég pusztító villámjai! mért nem zuztatok össze a' halmon! — sikolt — s' álélva rogyott holt férje' érzéketlen tetemeire.

Ugyan is a' lankasztó betegség, a' kedves neje miatt kit a' fergegeteggel küzdni tudott, — eredett félelem, megfoszták érzékeitől a' beteg férjfiút, 's mikorára neje megtértt, már akkor élet nélkül nyújtva vala halálos ágyán.

Most a' házi cselédek jövének kedves aszszonyok' felsegállítására, mindent elkövettek, a' mit az ész illy esetben javasolt, 's nem kevés fáradságokba került, míg az elalétt feleszméltt. — Miért nem hagytok férjem' lelkével egyesülni rebege a' bús Emmi, 's elakarta magától inteni a' cselédeket, a' midőn a' ház előtt megálló 'postakotsin egy tárogató hang, az ablak felé ragada minden jelenlévőknek figyelmét.

Egy deli férjfiút rendkeresztekkel tündöklő mejjel látták kilépni a' kotsiból, 's a' kapun bemenni, — nem sokára nyílik az ajtó, s' Emmi karjai közzé vete magát a' jövevény. — Ismét látlak kedves anyám! szólla — a' külföldön tett anyyi évi mulatásom után, 's ajkához nyomá édes anyja' halvány kezét, — hol atyám kérdé, — vezess hozzá hogy atyai keblébe öntessem hálátbuzgó szívem' tiszta érzeteit.

A' váratlan öröm és keserűség meggátolták most a' meglepett Emmi szóllásában, 's kezével mutatá a' helyet, hol férje érzés nélkül feküde.

Rémitő vala e' látás az ifjúra nézve, tiz évek oltanem látta már szüleit, 's ezek viszont nem hallának felöle semmit, öt évet a' királyi udvarnál Bétsbe, ötöt az Ottománi Portánál Konstantzinápolyba töltött, mind a' két helyen

hasznos szolgálatokat tett a' hon' ügyében, 's átlátta a' Király hogy P. Miklos megfelelt várakozásának, és ezért érdem-keresztekkel jutalmazta a' derék honfi' érdemeit. — Most a' midőn Királyától vissza hivatott véletlen akarta meglepni régen látott szüleit, 's öreg napjaira örömet hozni — és ime most apja' halála által egészen eltemetve látta ezen reményét. — — Elég csapás vala ez, egy a' fiúi szeretettől égő szívre, bajnoki lélekkel törte mindazonáltal a' káján sors' ezen mérges csapását, mert látta hogy bár vérzene szíve, még is anyja vigasztalójának kell lennie, igyekeze tehát szétszlatni anyja' kínzó gondolatjait, 's mint egy kiragadni látzatott már őt bús andalgásából, a' midőn kétségbe esve vadlármaival berohan a' szolga, 's oda vagyunk ordít, a' pinczébe mindent megemésztt a' tűz.

Ki ragadta már most e' borzasztó hír szégyeléből a' béketűrő érzékeny Emmi, 's nem vethete féket nyelvének. hogy túl a' fellegek az ég Urán szídalmat ne ejtsen, — hah kegyetlen hatalom! kiált, e' napot választád egy erőtlen aszszony kínzására?! — mért nem rengeted meg alattam a' földet, hogy hajlékom' omladékai közzé temetttven enyéimmel megszűnjek lenni! — ha lételem bántott meg, miért hittál ki a' semmiből, hol érzés nélkül szunnyadtam nem tudván van e világ! — minek mutattad meg előttem az élet, 'szebb oldalát, ha ennek elfordultával annál inkább érezted szerentsétlenségem'! — miért tartotta meg kardod a' menykövek között éltetmet, ha jó férjem elvesztén nyögni, fiam visszszatartén nem örvendni, de inkább keseregni kinszerítesz! — 's vagyonomat, mellyet még ne-

veletlen három gyermekeimre szántam hamuba temeted! — mit késel testemen is megtenni az utolsó öldöklő csapást, legalább csontjaimat, férjem teste maradványaival egy ravatal borítná!! — Ekeppen szórta zúgolódó panaszát Emmi, 's vad ordítással szalad a' pinczéhez hol mindene vala, tüzes képzetei egész lángba képzeltek vele a' pinczét, segedelmért kiáltozott, 's zavarodva ide 's tova szaladgált.

Illy állapotba vala épen a' midőn a' házból kirohanó fija, olly hanggal, mellyet csak az öröm képes okozni feléje kiáltott: — jöjj anyám! szüntesd keserveidet 's érezd fájdalomaid után a' boldog öröm édes szüleményeit; — él édes atyám — azon álmom melly minden érzéseitől megfoszta, tartotta meg életét.

Ez új öröm a' földre vetette volna Emmi, ha előbbi vad-tűzétől származott ereje meg nem tartóztatta volna. — Szaladt a' szoba felé, 's nem sokára élő férje karjai közzé rohana. — A' nem várt új öröm által okozott andalgásba, az egész ház elfelejtkezni látszatott a' tűzről, 's az ifjú vala első, kinek a' pinczét megvi'sgálni eszébe jutott. Kimene tehát, — 's nagy csudálkozására a' pinczébe mindent jó rendbe talált, — vi'sgálódik, 's némelly érczdarabokat látott a' földön, mellyre mindjárt elméjébe ötlött, hogy a' föld alatt ásványoknak kell lenni, mellyek belső tüzeket, a' földön épen most esett résen kiokádták, — mint-hogy pedig a' szolga valóban tüzet látott, anyja is csoportos bajai között a' dolgot nagyobbnak képzelvén mint vala, azért történt az előbbeni lárma, — embereket hívatott tehát mindjárt 's a' pinczébe ásata, — csudálatos dolog! nem

sokára egy rakás római ezüst- 's arany- edényekre találtak.

Ekkor lehivatá Miklós édes anyját, 's megmutatá neki a' felásott kincset, — nem akart mindjárt szemeinek hinni Emmi, — álmom é szóla az egynapi esetem vagy való? de nem sokára meggyőződött a' történetek valóságáról 's térdeire esvén, engesztelő-szavait az ég fele küldé: „Engedj meg Isten! szólla a' megbánás' hangján, egy kétségbe esett erőtlen aszszony' káromló panaszának, — most látom melly vizsgálhatatlanak szent útaid, látom melly hatalmas szavad az elemek özszeesküdt erejének is parancsolni, — látom mint távoznak egy intésedre az embert csoportosan környékező veszélyek, megnyugszom ezentúl rendeléseiden, mert látom melly bölcsen lebeg a' föld lakosi felett, az Isteni Gondviselés.

Ezen hálát 's köszönetet buzgó szavai után, felmene fíjával egygyütt férjéhez, megnyugtata magzatait, 's nem zavartt örömbé férjével egygyütt boldog fíjok társaságába, kit nem sokára a' királyi adomány-levél, érdemeiért az egész helység' örökös birtokába helyheztetett, éltek még sok éveket, nem lévén okok zúgolódní a' Gondviselés ellen.

MÁCZY.

17.

Az utolsó Földindulás Limában.

1828-diki Martzius' 30-kán állott „*Der Flatterhafte*” nevü ángoly tengeri hajó vasmatkáin Callaoi kikötőben. A' levegő különösen tündöklő tiszta volt. Csupán nyolczadfél órakor e' tengeri állásban tapasztaltatott az égen egy kisdud felhő; ezt azonnal követte egy tompa dördülés, melly egy meszsiról jövő dobszó zavar dörgéséhez hasonlítható vala. A' tenger azonnal háborgásban jöve; és a' hajó erős mozdulatokkal ide, 's tova hányatott. — A' viz környös-körül sziporgott, úgy, mintha tüzes vasak környékében ójtattak volna le a' viz alá.

Temérdek apró vizi-buborékok, kétségen kívül a' vizalatti gúztól eredettek, jelenének meg a' viz színén, és az elterjedett szokatlan szag egy nagy posvány dögleletes kipárolgásához hasonló volt.

Ezen pillantatban nagy felkiáltások a' kikötőben hallattak: „A' város! a' város!” Rettenetes volt ezen szemlélete Lima várossának, melly egy kékes por fellegében úszott. — Ezen felleg felett szemléltetett egyedül a' Garnison-templom tornya, melly egynehány másod perczenekig erős, 's szemmel látható jobbra, 's balra való kengésben mozgott, míg a' kengések által öszszetörettvén, leomlott. A' Sz. Lőrín-

ezi sziget' keleti végén lévő nagy meredek kőszirt, ezen zengés által a' közepén elhasított, és egy 30 lábnyi általmérőjü szikla magát a' fenállótól elválasztván, irtóztató zuhanással rohana a' tenger öblében.

A' kikötő' tenger partjai-is' megrepedeztek, másfél lábni nyílásokat hagyván e' szerentsétlen természet' esete maga után. — Temérdek emberek veszték életüket. — Nevezetes eset, egy a' városban lévő templom' óltára előtt térden ájtatos fohászzkodásit az egek-urához nyújtó Pappal történt, ki ezen pillantatban a' leomló óltár által öszszeúzatott. — Szörnyű emlékezet illy egyes esetekre nézve-is! — de mennél rettentőbb, 's a' lelket borzadásra emelőbb látomány volt az; a' midőn az ég, föld, tenger, 's felzavarodott elemek dühös küszködésben egyesülvén, Lima várossának elenyésző létét egy pillantati idő alatt, a' tengeri nézőpontból illy szörnyü természet-tüneményében embernek szemlélni kell vala!!! — Melly felséges a' Mindenhatóságnak munkája újjakat alkotni! de melly rettentő egyszer'smind a' hatalma; a' századoktól, 's ezer évektől fenálló valókat egy pillantatban, és egyszerre semmivé tenni! —

V•

18.

Milyen a' magyar szív?

Magyar szív holtig hív,
 Lángol, dobog kebele, —
 Csatában bátran vív,
 Nagy lelkű tűzzel tele;
 Otthon pedig nyájas.
 Gerjedez ő is néha, —
 De ha Ámor bájos
 Rényét czélerányozza.
 Tanyáját 's falatját
 A' vendéggel meg osztja,
 A' terhet mint lehet
 A' szenyvedőn fogyasztja.
 Ha hű karját kéri
 Barátjának védelme;
 Jutalmát nem méri,
 Közös véle szerelme.
 Hiu gőz, rajt nem győz
 Valót keres, valót kér
 Puszta fény, vak remény
 Előtte mind silány bér.
 Ha csorbulni érzi
 Szent sajátja ellenét;
 Orozva nem vérzi,
 Nyilván sújtja menykövét.
 Királyért, 's Honnyáért
 Megmérközni készdelke, —
 Imádott tárgyaért
 Fentebb lebeg kebele. —
 Igazságot szeret,
 'S ahhoz haláláig hív;
 De senkit meg nem vet. —
Illyen ám a' magyar szív! —

Kadály István.

19.

A' szenyvekről, 's szeszélyekről *) (*Leidenschaft* — *Laune*) a' mennyiben ezek a' nevelést tárgyazzák.

Nincs az a' józan ész, melly ezen axiomát tagadhatta: *könnyebb a' bajnak eleit venni mint azt orvosolni.*

Mint hogy a' Teremtő e' mi földünkre mindent teremtett; tehát ezen mindent, — egy végére mehetetlen Bölcsesség ok nélkül nem teremtette, — ha bár mi gyarló, — de inkább lusta emberek, ennek kikapogatásában még igen kevésre mentünk is; — 's megelégedvén egy két találmánykával, a' további keresgélést, 's a' természetbe való elmerülést csak a' különczökre bízunk, kiket sokszor ki is nevetünk, sőt nem ritkán eszelősöknek csúfolunk, a' helyett, hogy őket segítenők; — jóllehet ha valami titkot kitalálnak; azt tüstént mi is használni készek vagyunk, — pedig hát ha még

*) *Mig authenticus Szótárunk nem lesz: reménylen egyiknek csak úgy szabad önkénykedni a' szó-tsinállásban, mint másoknak. Én hát szenvedelem vagy szenvedély helyett, írom: szenyv, jóllehet a' kény, tehetne Leidenschaftot, — a' kéjj pedig Launét.*

segítténők is őket: melly szörnyű titkokat ki nem találnának!

Még csak annyira mentünk a' józanságban, észrevettük, hogy ez a' világi élet, csupa baj, félelem és nyomorúság! — jóllehet sok ember kit Plutó ringat, még ennyire sem ment, — holott, minthogy az egész természet analogián áll: önként kell folyni akár mikor azon észrevételünknek is, hogy az Isten minden bajnak teremtett szinte orvosságot is, — és, mennyi a' baj: annyi az orvosság is, mert sullyegyen nélkül fel nem álhatna a' természet, — és ez, még csak physikus észrevételünk lenne; — ha pedig philosophice és moraliter is folytatjuk az analogiát: többre megyünk, és látni fogjuk, hogy nem csak bajt nem teremtett az Isten; de sőt mindent — jót és tökéletest teremtett; — a' bajt, mi emberek teremtjük az egész világon, részint lustaságunkkal, részint tudatlanságunkkal, részint szenyveinkkel, részint hiúságunkkal, leginkább pedig visszaélésünkkel. — Egész bajunk, ha van baj a' világon, onnan van, hogy a' Teremtő szabad akarattal felruházván bennünket, az egész földet hatalmunk alá adta, — és hogy annál menthetlenebbek légyünk a' számadáskor, belénk adta a' maga képét, az okos lelket, — 's mi, ezt, a' szabad akaratnak urává, — azt pedig ennek szolgájává tenni nem akarván; ez az oka minden bajnak, a' mi van miattunk e' világon, mellyet paradicsommá, vagy pokollá tenni, egyedül magunktól függ.

Akárhol a' természetben baj van; azon segíteni, orvosolni kell, — különben a' természet fel nem állhat, — vagy maga orvosolja magát, 's visszاسzerzi elrablott jussait, — de

nékünk, kik okai voltunk, siralmas tanúságunkkal!

A' bajon való segítettésnek két módja van: t. i. vagy a' bajnak orvosságot 's ellenható szert nyújtani; — vagy annak elejét venni. Mind kettőre a' fáradhatatlan fürkészés, bűvárság, 's természet' meglesése; — nem pedig a' hevesítés, könnyelműség, tátott szájjali bámulás, és sültt galamb várás tanítja emberi társaságunkat. A' honnét nyilván van, — mit a' szüntelen haladó idő' lelke és század' szelleme is erővel fejünkbe akar verni, — hogy egy fixpontnál soha az emberi-társaság meg nem állhat, — hanem az örökös munka, szorgalom, bűvárság, keresgélés, és tökélyre való törekedés végtelen kötelelessége.

Igy tehát, akármilyen bajnak orvosságát, — vagy annyival inkább, hogy még orvosság se kelljen, annak megelőzését, ülő helyünkben ki nem találjuk; — hanem utánna kell látnunk, azt jól kitanúlnunk, megösmélnünk, *) és leginkább szerző okait kitapogatnunk; — mert csak így lehet orvoslást, 's ellensúlyt tennünk, különben lehetetlen. — Néha maga az orvoslás éppen foganatlan: holott annak csekély okain segíteni, úgy szólván csak gyerek-játék; — ezt kiki tudhatja magáról vagy életpraxissáról.

Nem háládatlan munka tehát az egész természetet, 's e' között magunkat is, legkiváltt

*) Egygyik írja: *ösmérem*, másik: *esmérem*, — másik: *ismérem*, — így szinté, *arúnt*, *eránt*, *iránt*. 'stb. A' nagy zavarba nem tudok választani, hanem sorsot vettek, a' mint jön. Így több szókkal is.

indulatinkat, 's szívünket tráncsérozni, bonczolgatni, 's felvilágosodásra törekedni: mert ezen mnnkában olly felfedezéseket találunk, mellyekről soha képzeletünk sem volt, 's mellyek földi-boldogságunknak újj mezőt nyitnak, 's egészszen más fordulatot adnak.

Csak képzeljük azon esetet, ha egy sereg Hottentot találna egy zsebóráát; ők ezt századokról századokra bámulnák, 's egyebet nem tennének; — de ha idővel egy kis jobb szikra világotna nékik; találkoznék olly elme közöttök, melly a' felett okoskodnék is, — 's látván az órán függő kulcsot, 's az órában lévő lyukat, legalább életében annyira menne, hogy halálakor ezt mondaná: a' maradék még valaha, azon eszköznek titkát kitalálhatja; — mert a' rajta függő kulcs, nem ok nélkül van véle 's a' t. — 's így valósággal a' maradék közt némelly mélyebben látó lelkek, mindaddig találgatnák, míg a' kulcsal az órát felhúzáván, az elkezd járni 's a' t.

Így vagyunk mi a' természettel, — mindennütt látjuk a' sok millio kulcsot; — de, hogy mint kell használni? azt nem tudjuk, és sokan tudni sem akarjuk; sőt a' kik ösztönöznek bennünket, azokat, mint gonosztévőket kárhoytatjuk, holott kezünkben van a' legdrágább kincs, a' tudomány, (külömben mire való hát?) — a' világnak története, a' hisztoriák tárháza, — a' mindennapi tapasztalás; — de mindenek felett a' keresztyén-vallás, melly egyedül ezt parancsolja: — mind kezünkben van! mind erre serkent! és még is sok ember, igen sok, ezen intést el nem érti, sőt érteni sem akarja! — hanem csak megáll egy fixpontnál, hol elei állottak, 's ítélete szerint

még is (kérdés?) boldogok voltak! — Melly splendrián minő képtelenség legyen? megtetszik a' természetnek azon örökös törvényéből, hogy ugyanazon okok mindég csak ugyanazon sikereket is szülik, 's következésképpen ma, midőn az idő' szelleme, sokkal több szükségeket állított elő, mint őseink korában, kik számtalan dolgok nélkül, mellyeket mi megkívánunk, szükölködtek; ma mondom: új sikereket régi okokkal előállítani akarni, éppen olly fonákság, mint róka torkos térdig érő mentében, hosszú czopfal, szíjjas nadrágban, 's hájos csizmában a' jövő! Bálban megjeleni, 's azt kívánni, hogy mások nyírett hajú, fekete frakba, pantalonba, vixelt topányba öltözött Cavalérnak nézzenek bennünket! — Az idő emelkedő szellemével egygyütt kell járni az okoknak is, ha a' sikereket egygyütt járattuk; mert a' természetet megerőltetni, nem sokáig lehet.

Ha tehát magunk restek vagyunk is a' természet' búvárkodásában: legalább a' fáradhatatlan, tudós, mélyen látó, 's az emberiség' paradicsoma minél előbbi felállítást szomjuhozó nemes lelkeknek hagyjunk békét, 's engedjük őket csendesen (holott segítenünk kellene!) a' természet titkai, eszközei, okai után lesélkedni; — nem az az ő céljok, mit a' mi henyélésünk, önszeretetünk rájuk fog, hogy t. i. az emberi társaságot akarják felforgatni; — sőt azt minél előbb azzá tenni, mivé a' teremtő teremtette, 's szoros felelet terhe alatt a' nép vezéreire bízta, — paradicsommá, — mellyben úr, szolga, mind boldog, és senkinek sincs oka meg nem elégedni, 's ez életből egymás

ellen temérdek panaszokkal megterhelve kiköltözni, 's az ítélő napra sietni.

A' szorgalmatos trancsérozás által bajainknak okait kitanúlván, nem csak azoknak orvosságát kitaláljuk; de még fellyebb is mehetünk, t. i. hogy még orvosság se kelljen, lassankint mindenféle bajainknak elejét is vegyük. — Melly iszonyú nagy kincs ez földi jóllétünkre! — A' bajnak csak orvoslását találni is, már olly boldogság, melly megérdemlette az utánna való költségeket és fáradságokat, — 's kétszeresen szerencsésé teszi az emberi társaságot, türhetőbbé a' világi bajokat, szelídebbékké erkölcsösebbékké az elemekkel szüntelen küzdésben megtompúlt nyers testi embereket, 's a' t. de a' bajoknak még elejét is venni, hogy t. i. még orvosságra se legyen szükség, 's így az emberi nemzet, eddig az elemekkel való küzdésre töltött idejét már ezután erkölcs nemesítésére, a' nagy Teremtő erántti hálára, 's ennek minden lépten nyomon való kimutatására fordíthassa: már ez nem egyéb valóságos paradicsomnál, mellyet hogy elérni nem lehetetlen, megmutatták sok egygyes személyek; és ha egygyes személyek tudtak magokon annyira uralkodni; egy egész Státus éppen mindenható.

Törekedő, fürkésző, keresgélő, vagy a' mint mi gúnyoljuk, nyughatatlan lelkek nélkül még ennyire sem ment volna, mennyire ment csak ekkoráig is jóllétünk és földi boldogságunk; — még most is csak erdőkben lagnánk, makkal, gyökerekkel élnénk, vadak' bőreivel takaróznánk, — hát még lelkünk hol szunnyadoznék! — Ki nem látja hát az analogiát, és természet törvényét, hogy mennél terhesebb

a' munka; annál édesebb annak gyümölcse; — 's mennél végtelenebbek leszünk a' tökélyrei törekedésben; annál végtelenebbek leszünk annak hasznában is, — örökös igazság lévén az: hogy mennél olcsóbb a' hús: annál hígabb leve is?

De ha van valami, a' mi legdrágább kincsünk lenne; egyedül a' paradicsom felállítása volna az; — és ha van valami, a' mi legtöbb akadályokkal és küzködésekkel való harczba kerül; egyedül az emberi-nemzet földi- ('s ez által mennyei-) boldogsága az, mellynek maga az emberi nemzet az ő bohósága miatt, legtöbb köveket hengerget útjába! — Nem elég a' természeti akadály, — nem elég, hogy csak nagy elme kívántatik rá, mellyel különben is csak ritkán és fősvényen ajándékozzák meg az idők, tévelygő századjaikat; — nem elég hogy csak nagy tudomány, erő és kedv kell hozzá, melly miatt a' született zsenik ismét megtizedeltetnek, mert vagy nem tanulhat mindenik, vagy ereje és kedve nincs a' nagy munkához 's a' t. — hanem még maga az alanti mindennapi egyformasághoz petrificálódott emberi gyengeség, maga is bottal állja útját az ő boldogítójának! óh ez fájdalom egygy olyan szívnek, melly tselekedettel akar Keresztyén lenni azok között, kik csak szájjal Keresztyének!

Az még legkülönösebb az emberben,|| hogy a' drága árron, sok kínokkal és fáradságokkal, 's a' nagy félelmek közt, mintegy lopva kitálatott orvosság, ha foganatját bebizonyítja; véle élni, hasznát venni, készen van mindenik, ki legdühösebben ellene állott is; — de, hogy a' feltaláló nagy talentumokat] többre is segít-

tené, — vagy magábatérve elpirúlna, meghunyászkodnék, — mocskoló szavait visszahúzná, 's a' tudománynak, mellyet ő nem ért, illendő tiszteletet, 's elsőséget adna, — 's a' kitalált analogián tovább okoskodnék; erről szót sem lehet tenni!

Többet mondok: — olly gyarlók vagyunk, — az orvosságot többre becsüljük, bár mennyi költségünkbe kerüljön is, csak használjon; mint azon bölcs tudományt, mellyet minden ember ingyen megszerezhet, 's melly által minden bajának úgy elejét veheti, hogy még orvosságra sem kell költeni egy fillért is! — Ha egy Orvos drága árron, még is csak gyengédeden kigyógyít hektikából egy kisaszszonyt; nagyobb becsülete és jutalma van, mint azon orvosnak, ki abbéli tanáttsával, hogy a' kisaszszony bálkori tánczolásá után akár italal akár húss-léggel meg ne merje magát hirtelen lúvíttetni, a' betegségtől is megmentette, 's egész test alkatját eredeti virgonczságában halálig megtartotta volna! — Ugy van! csak azért becsüljük az orvosságot, hogy annak rovására az erkölcstelenség' és visszaélések' országában annál bátrabban garázdálkodhassunk! és a' mi pénzünkbe nem kerül, legyen az bár százszorta becsesebb is, előttünk értéktelen! — Ha egy Generális a' csatát el nem vesztette legyen; sokkal nagyobb dicsőségekkel 's jó-tétekekkel tetéztetnék, mint azon bölcs Minister, a' ki előre ellenzette még a' csata' elkezdését is! Ha valamely Író egy hibát ejt, ezt tüstént trombitáljuk; de elhalgatjuk száz jó tetteit. — Ha valaki merne olly vakmerő lenni, hogy látván valamely erkölcstelen Fejedelemtnek magáról elfelejtkezését, 's a' sok hizel-

kedő nyalakodók által rövid időnni megbuktatását, szánakozásból sírva hozzá menne, 's megjövendőlné, hogy rövid idő múlva egész familiája semmivé lessz, — (mint olvassuk, hogy Jéruzsálem' pusztulása előtt való napokon egy Jézus nevű öreg ember a' vár falain ide's-tova futkosván siratta 's kiabálta a' város' vég pusztulását) — mert jövendőt, és pedig rossz jövendőt jövendőlni ott, hol az erkölcsiségnek minden legkisebb szikrája kioltatott, 's az erkölcsiség politikává változott, nem nagy munka; — az ilyen ember bizonyosan életével jádzanék, — holott ha jelen lehetne akkor, mikor a' jövendőlése bétellyesedik, 's tudna valami módot nyújtani a' bajnak orvoslására úgy, mint annak megelőzésére tudott; nincs az a' drága jó, mellyel őt fel ne ruházná a' megszabadult Tyran. — A' koldusoknak, raboknak enni adni, enyhülést szerezni, szép; — de őket olly állapotba vagy intézetbe helyhetni, hogy ne csak koldúlással 's erkölcsitelenséggel a' drága időt ne töltsék, hanem még a' magok élelmét is megkeressék; sőt fundusokat, 's ez által jóllétöket, 's ez által erkölcsöket naponkint tökéletesíthessék: ez még sokkal szebb és keresztyénibb, — 's nem pium desiderium, bár sok időig annak tartatott is! — A' rossz és gonosz embereket, önhasznúkat, irigyeket, bujákat, fösvényeket, ravaszokat tolvajokat, rossz vagy nem hazafiakat 's a' t. zabolázni, regulázni, fenyíteni, szép és óhajtható; de őket úgy nevelni, hogy a' gonosznak és erkölcsitelennek csak nevétől is irtózzanak; sokkal szebb, nemesebb és felségesebb; — mellyre minekutánna elég példát látunk, elhíhetjük, hogy ez sem pium desiderium, — mert az emberi tár-

saság valódi boldogságára nézve, csak az *pium desiderium*, a' mit nem akarunk, más minden lehetséges, ha akarjuk. A' nem bölc ember, csak a' negativumból, a' kárból tud okoskodni, a' positivumot — *) vagy hasznot, Isten áldásának el sem ösméri. — Egy kényesen nevelt makacs fattyú miatt az egész falu porrá égett; — eleget dorgálták, intették szüléit mások, legkivált a' lelki-pásztor; de nem volt fogamatja: most már van e' orvossága a' bajnak?

Ha tehát életünk nem csak nem boldogság, a' mire alkattunk egyedül e' világra; de sőt csupa baj, rettegés, bizonytalanság és nyomorúság, — (ide nem értvén egy két *practicus cosmopolitát*, és némelly külföldön ok nélkül kuktáskodó, 's csak órráig látó, vagy éppen mély álomban szendergő *Aristocratát*) — és bizonyos az, hogy boldogságunk senkitől, — egyedül a' magunk megerőltetésétől függ, — mert az Isten mindent kiadott legbővebb mértékben, valami csak e' föld' kerektségén a' legutolsó koldust olly boldoggá teheti, mint a'

*) *Positivum*, *negativum*, ezeket nélkülözzük: de nem absolute, — mert mindenikre van szó. — Tagadó *particulánk*, *nem* — *nein*, — állító pedig, *ám* — *ja*, p. o. *ám! lássad* — *du solst ja sehen*, 's a' t. Hibásan használtuk hát az *ám* vagy *ja* helyett ezt: *igen*, vagy: *igen is*, — melly az *ám*—nak úgy szólván *superlativusa*; — de ha egy téglá elégséges egy egeret agyon zúzni; minek teszünk a' csaptára tíz mázsás követ? Eggy inas egész nap koplalt, estve egy kis levest adatott ura, — 's kérdi: ettél e' ma? felel: *igen is!* bizony nagyon kétlem, de ha feleli: *ám*: úgy nem kétlem. — *bejahren* = ámlani, — *verneinen* = nemlenni, — *positiv* = mleg, — *negativ* = nemleg. *Ámíttani* = *positivumot* véle elhíttetni, *nemíttani* = 's a' t.

legelső urat; úgy hát nincs egyéb hátra, mint, hogy lássunk a' dologhoz, 's úr, szolga tehetségéhez, értékéhez és köréhez képpest egy czélra dolgozzék, — bajainknak fő okait minél előbb fürkészszük-ki; hárítsuk-el; tüstént czélt érünk, — mert az Isten csak az ilyeneket szereti, segíti, 's nem hagyja el.

Ha a' részegnek nincs esze, 's bolond fővel olly fertelmességeket tesz gyermekei előtt, mellyeket józan korában meggondolni is szégyenl; — és bizonyos abban, hogy a' bor volt egyedül oka esztelenségének; úgy hát kész az orvosság, sőt a' baj' megelőzése, t. i. ne részegedjék meg többé, 's így azon gyalázatba sem keveredik soha.

Ha minden bajunkon illy könnyű volna segíteni; úgy az emberi társaság' boldogsága már talán czélt ért volna; — de az a' baj, hogy nem minden bajnak okát olly könnyű eltalálni, mint a' részegségét; sőt legtöbb bajainknak igen elrejtett, vagy meszsze lévő okai vannak, mellyeket vagy soha sem, vagy csak nagy elmék, ha őket nem háborgatjuk, találhatják ki; — és valamint a' botanicusok, némelly virágoknak nemző részeit, mint p. o. a' fejeér liliomét, pusztá szemmel is egyszerre meglát-hatják, másokét ellenben nagyított üveggel is alig különböztethetik-meg; így az emberi társaság bajainak is olly elrejtett okai vannak, hogy sokszor a' legmélyebb elméknek is dolgot ad azoknak felfedezése 's világosságra hozása.

Azt ugyan már kitalálták a' tudósok, hogy átallyában az emberi társaság boldogtalanságának oka, neveltetésünktől függ; — mert, egy az, hogy a' bölcsen nevelt emberrel semmi baja sincs a' Státusnak, sőt kimondhatatlan hasznát

veszi, — míg a' rosszszúl nevelttekkel semmire sem mehet, szüntelen vesződik, és századokon által is csak a' dolognak külső kérgén kéntelen rágódni, míg az alatt más Nemzetek, a' drága időt megragadván, a' dolognak lelkén indulván, véghetetlenül előre haladnak; — más az, hogy a' légdurvább Hottentot' fíjából is legmorálisabb keresztyént lehet nevelni; valamint a' legnemesebb keresztyén szülék gyermekéből is legduzzadtabb fanaticus törököt tehet a' muzulman nevelés; — más ismét az is, hogy a' vetemény alá legelőbb is a' földet kell jól elkészíteni, különben hűjába vetjük bele a' drága magvakat, — elvesznek azok örökre, gyalázatot vallanak; midőn ellenben a' jó földben gyönyörűen virítanak, 's a' t. — de mivel még is találkozok sok ember, ki a' nevelésre vagy nem is ügyel, vagy annál előbb valónak tartja a' természetet, t. i. a' temperamentumot, a' test alkatot, vért, kénytet, szenyvet, szeszélyt 'stb. mintha ezeken a' nevelés nem tudna diadalmaskodni; tehát úgy gondolom, nem lesz érdemetlen munka, ha a' sokféle ezen tárgyban tett javallatok közt a' dolgot ezen szempontból is megvi'ssgáljuk, 's egy kis időt szánunk magunknak, a' szenyveknek és szeszélyeknek megvi'sgálására, megösmérésére, és közelébbi megítélésére, mennyiben ez a' neveléstől függ: alászállani.

Hogy az emberi iedülatok, szenyvek és szeszélyek annyifélék, mennyi az ember e' világon; ezt, minthogy újjal mutathatni, argumentummal mutogatni felesleges; — holott még azt sem lehet tagadni, hogy az embereknek eledelök, italok, szokások, climájok 'stb. nagy befolyással hatnak az ő erkölcsi tulajdonságaik-

ra, — mellyeknek alapját még az anyatejben, sőt anyaméhében is lehetne keresni. —

A' fecske, varjú, gólya, tigris, elefánt 's a' t. talán mind egyforma, és ki egygyet látott, mind látta; de az ember valamennyi, annyi-féle indulatú is, úgy hogy az emberesméret maga egy kimeríthetetlen tudományt tesz. — De hát következik e ebből, hogy a' természet hatalmasabb a' nevelésnél? — és nem az e éppen a' nevelés' czélja, vagy, nem éppen azért kénytelenített e az emberi társaság a' nevelés' tudományát kitalálni, hogy a' természeti durvaság kisímíttassék, 's a' sokféle kóválygó önneszűség, mennyire csak lehet, egy bizonyosabb központra, a' morálra, concentráltassék? — lám ha szenyvedélyes embert látunk, nem azt mondjuk e mingyárt magunkban: ennek, vagy rossz, vagy éppen semmi nevelése sem volt? — Hiszen ha minden emberi lélek tudna magától a' testen uralkodni, akkor nevelés sem kellene; de éppen az a' czélja és kötelessége a' nevelésnek, hogy a' lelket a' test uradalmából kiszabadítván, ezt annak szolgájává, azt pedig ennek urává tegye, 's az uralkodást egészen megfordítsa, a' vadságot szelidítse, nyerseséget érlelje, szenyveket kiirtsa, 's az indulatokonni uradalmat, felállítsa, — melly valamíg fel nem áll; addig soha sem felelünk meg azon felséges czélnak, mellyet a' Teremtő bennünk elérni kívánt, — boldogtalaná teszszük társaságunkat, 's egygyenkint magunkat. Ha minden ember olyan betűkkel írna, minő néki tetszik; mi lenne így a' társaságból? ki értené meg egymást? — és így, valamint az írás' mestersége minden ember kezét egyforma jegyekkel való írásra tanítja, con-

centrálja, így a' nevelés' mestersége is, minden embernek testi szilaj, kórlátlan indulatit, egy rámára, egy normára, a' morál' normájára egygyesülni intézi. — És jóllehet a' kéziratok mind e' mellett is különböznek, (ámbar az ángolyok már ezt is egygyességre hozták, és ha minden ember tudná az újj ángoly írást, még a' kéziratok is mind egyenlők volnának) — de a' fő célban csakugyan egygyesülvén, esz közlik a' társaságban azon boldogságot, hogy néki e' tárgyban legalább többé semmi baja és processusa nincsen; — de van bezzeg a' nevelés' tárgyában! és lesz is, valamíg ez tökéletes egygyességre nem fog a' morálban alapúlni. Ha az erkölcsök csak úgy különböznenek, mint a' kéziratok; jól volna a' dolog!

De tegyük fel, hogy az ember tökéletlen, gyarló, és különböző talentomú; hát ebből következik é, hogy minden embert egy bizonyos nevelési centrumra, a' maga boldogságára, a' morálra, melly különben is feltétlenül kötelességünk, nem lehetne formálni? — hát nincs é szíve mindeniknek? nincs é józan észszel ékesítve? és nem sokkal hajlandóbb é minden ember a' maga jobbvoltaért is a' jóra, mint a' roszra, mellyre csak a' szokás, test, szegénység, kéntelenség, a' nagyok telhetetlensége, vagy a' rosz nevelés tudta őt eltántorítani? De még, sokkal könnyebb is jó, mint rosz lenni, mert amaz negative is lehet; ezért már fáradni 's tenni kell, hogy lehessen. — Hogy minden kéz ángoly írást írjon, nem is kívánjuk; — de hogy minden kéz a' betűket egyforma jeggyel írja; ez nélkülözhetetlen feltét, különben mi lesz' a' társaságból? — Hogy minden ember szeszély nélkül legyen, ezt kí-

vánni képtelenség, mert az étel, ital, egészség, betegség, jó idő, rossz idő, jó hír, rossz hír 's a' t. tüstént ingerlik a' vért, melly azomban magában ismét lecsendesül, 's ha külső boszszantások által nem potentzíroztatik, semmi kárt a' társaságnak nem tesz; — de hogy minden ember a' szennyeket és testi kényeket levetkezze, azokat, ha boldogságot akar, utálni megtanúlja, különben hasonló a' baromhoz; ezt kívánni nem csak lehet, de elmúlhatatlan kötelessége a' nevelésnek, minthogy minden baj, melly e' világot nyomorgatja, és sem urat sem szegényt békével élni rövid, különben is bajos életét nem engedi; innen származik, és egy terhbe esvén ezereket kölkezik. — A' szeszélyeket kárhóztatni nem lehet, mert azok még hasznára és tanuságára is vannak az embernek, és magát a' természetet követik, melly néha vidám napokat, néha pedig borongós komoly időket hoz elő, — 's ezért mondatik az evangéliumban is: örüljete az örülőekkel, és sirjatok a' sírókkal; — de ha a' szeszély szennyvé válnék, ha az ember nem mindent, a' mit Isten szeretett szeretne, hanem csak némelly tárgyakat akarná magának, egyebek kizárásával, kedvencz eszközeiül választani; ez éppen olly veszedelmes volna, mintha a' természet arra capricirozná magát: hogy vagy mindég egyforma jó időt, vagy mindég egyforma rossz időt változás nélkül hozna elől. Mi lenne így az emberi társaságból, ha minden ember magát kényeire capricirozná? — Ha minden ember Aristocrata volna, — pedig ehez egygyiknek csak ollyan jussa van moraliter, mint a' másíknak, ha ugyan egy Isten teremtette mindeniket; — ha minden ember csak magát tekin-

tené személynek atyafiaival, vagy jó barátjaival egygyütt, más embereket pedig csak dolognak, és eszköznek tartana; — ha minden ember csak vadászni, kártyázni, dolgot kerülni, vagy dolog nélkül meggazdagodni akarna; — ha minden ember csak a' készszet éldelni, de érette fáradni nem, szeretne, 's a' t. felálhatna e csak egy Társaság is? — pedig ezt akarja minden, ki vagy rossz, vagy éppen semmi neveltetést nem kapott, — holott csak egy párányi okoskodás által kihozhatná: hogy a' mi senkinek sem szabad; az egygyes személynek is tilos.

Hogy tehát az emberi társaságoknak csak ennyi boldogságok van is, mennyi van; azt egyedül a' nevelésnek köszönhetjük, — melly nélkül, valamennyi az ember, annyiféleképpen akarná szenyveit, kényneit, mint hajdan az ököljussú nyers századokban, kielégíteni, senki nem volna, ki indulatjának, boszszút lehellő tajtékjának határt tudna szabni! Igaz, hogy polgári törvényekkel, kegyetlen szoros policzájjal is sokat lehetne tenni; de szomorú jó az, melly erővel préseltetik, nem pedig a' tiszta szív meggyőzöttetéséből önként folyik! — és még e' mellett, állandó bátorságot éppen nem, de ám örökös félelmet, és rettegést szerez a' társaság alapjának, ha csak minden személyt egy policzáj-szolga nem késér. — És minthogy a' nevelés által boldogságunkat csak annyira is kieszközölhettük; ezen analogián tovább menvén elgondolhatjuk, hogy a' böles nevelés által, melly azomban nem nagy tudományt, — egyedül csak azt tárgyazza: hogy úr, solga, egy moralis centrumra egygyesülve neveltessenek, — melly boldoggá tehetjük tár-

saságunkat! ha ugyan a' nevelés, még a' természetben is tud uralkodni, mint ezt a' megszelídített, sőt természetével ellenkező dévaj-ságokra tanított tigris és fenevad kölykeken, testiszemmel szemléllhetjük.

De ha tulajdon hasznunk és boldogságunk nem forogna is kérdésben, még akkor is kötelességünk a' nevelés által egy morális szempontra törekednünk; — mert mi czélja van a' Teremtőnek e' világban, mi ennyi sok mindenségnek teremtésében? — Ó semmiben örömet és gyönyörűségét, a' morálon kívül nem találja, — erre az egy harmoniára teremtette az egész világot, mint ezt láthatja minden nyílt szem füvekben fáknban, 's a' legnagyobb testben csak úgy, mint a' legkisebb férgeskében, — minden nyílt szem, mondom; mert ha a' vak nem látja, vagy az ő kényes szenyve látni nem hagyja; annak egyedül az ő hibás neveltetése az oka; — de látja egy hív kereszttyén, látja egy nemes lélek, látja egy fáradhatatlan vallás-szolgája, 's szüntelen ezt predikálja, — látja egy természet bűvárja, 's siránkozó szívvel akarja a' fennhéjzáló kevély tudatlan vak sokaságot erre nevelni, — ezért iratnak szakadatlanul a' sok könyvek, irások, mellyek élő-szóval mind azt tanítják, mit a' természet szólni nem tudván, újjal mutat, hogy t. i. ez a' temérdek mindenség, mellyet az Isten előnkbe teremtett, semmi egyéb, mint eszköz, egyedül a' morálnak eszköze, — 's fő czél a' morálon kívül nincs e' világban. — A' pénz, bor, mu'sika, egyszóval minden, a' mi előttünk olly kedves, nem czél tehát, — 's nem azért van teremtve hogy véle vissza éljünk; — hanem hogy mindennel bölcsen,

és egyedül az Isteni jóság' megösmérésére éljünk, 's eránta mindúntalan hálakönyvekre lobbanjunk; — mindúntalan! mondom, mert minden lépten nyomon találunk erre serkentő eszközöket, minthogy még a' világi bajok sem egyebek, mint jótétemény, vagy ha rosznak nézzük, olyan rosz, mellyet magunk szerzünk magunknak, 's melly bennünket oskoláz, jóra tanít, ha taníttását elértenők!

Rend, a' lelke mindennek, — chaosban semmire sem mehetünk; — úgyde a' neveletlen ember csupa chaos, — nem nézi ő sem elejét, sem utólját sem közepét; hogy kívánhatnók hát nevelés nélkül a' morális rendet felállítani? — eszköz nélkül czélt érni?

Sőt az egész emberi élet, az úgy nevezett nagy világ, csupa chaos, — még a' tudósoknak nagy része is, csak a' hivatalos tárgyakban követi a' systemát; — ide kintt a' practicus életben a' tudatlan köznéppel együtt tesz, vesz, mozog, (néha csal is) minden systematica consequentia, vagy calculus nélkül, mint a' legtudatlanabb, csak elcsúszik, elvegyül a' sokaság közt holott az igazi böles ember, magával soha sem inconsequent, — szíve a' morálon kívül semmit nem táplál, — keze, lába pedig szívével soha nem ellenkezik, szájja azt mondja, keze azt teszi, a' mit szíve gondol, — egész élete egy harmonia, egy tökéletes syllogismus, mellyben a' májorból folyik a' minor, ebből a' conclusio, — és minden csak az Isten dicsősségére, 's ember társai' boldogíttására.

Ki tagadhatja ezen májort?:

Az Isten semmi rosszat nem akar, egyedül csak jót;

Ki tagadhatja ezen minort? :

Úgy de a' szenyv, minden gonoszságnak kútfeje;

és még is hány ember van, ki az innen egyenesen következő conclusiót követné? — Többnyire sem májorral, sem mínorral nem gondolván, mint a' legtudatlanabb ember indulatinktól ragadtatunk oda, hová ők akarják, mint bivaly a' veres posztó után, — 's így keverjük magunkat ezer meg ezer bajokba, 's felzavarván az emberi társaságot keserűvé teszszük az életet, -- holott ezt ártatlanúl elkerülhettük volna! — És ha még tanúlt fővel is lehetünk illy inconsequentek; elgondolhatjuk, mit várhassunk a' tudatlanok' neveletlenek' legiójjától, melly sem májort, sem mínort nem ösmervén, egész élete siralmas conclusiókból áll. — Mire való hát a' tudomány, ha nem a' morálnak legfelségesebb eszköze? és hogy tartsuk azt tudósnak, ki még élni sem tud? ki a' tudományt czélnak tartja? — A' tudósok lámpási a' társaságnak.

Azomba, ha a' tudós hibázik is: ez csak szenvedhető, mert ő többnyire csak mások miatt hibázik, és ő sem tehet egyebet, mint mások; — de meg, a' tudóssal könnyebb is megegyyezni, könnyebb világosságra jönni, mert ő megért bennünket, érti szándékunkat, világos systema van fejében 's a' t. — de a' tudatlannal van legtöbb baj, mert ő vele, minthogy az antecedenseket nem tudja, semmi consequenseket meg nem értethetünk, ha csak véle legelől nem kezdjük, a' mi képtelenség, mintha mikor háborúba kell indulni, akkor akarnánk még a' ló-tenyésztéshez, hogy lo-

vünk legyen, hozzá fogni. Így tehát látni való, hogy csak egyedül a' szülék és nevelő intézetek tehetik azt, hogy morális polgárok nevelkedjenek, 's az ember az ő testiségén uralkodni megtanúlván, vagy is inkább rászoktatván, a' szennyvek kiirtassanak, 's az emberi társaság valaha czélt érhessen. — Lesz nekünk örökké küzdeni való foglalatosságunk, — mert itt a' földszine, itt a' sok árvíz, mocsár, rosz út, — itt a' terméketlen zsviatag pusztaság, itt a' sok féreg, hernyó, sáska, szárazság, nedvesség, éhség, döghalál 's a' t. — ez örökös munkát ad emberi társaságunknak, — és bár már ott volnánk, hogy ezt kezdhethnők; — de még mikor lesz ez? ha még mindég csak az erkölcsökkel kell bajmódnunk! — kell pedig, — mert mást addig hijába kezdünk, sem mire sem megyünk. — A' tudóst nem féltem én a' luxustól, módikórságtól, veszedelmes helyektől, 's a' t. mert őt könnyű észre hozni; de féltem a' tudatlant, — mert míg amaz mindent csak tréfának tart, — ez, tudatlan fővel valóságnak nézi, bele merül, bele vész, 's szennyveinek áldozatjává lesz.

A' szennyv, semmi nem egyéb, mint a' testnek kényye, melly a' józan okosság szavára nem ügyelvén, machinaként hajtja az embert a' maga kedvencz tárgyaira. Van ugyan lelki-szennyv, és lelki-kény is: de ha jól feltrancsírozzuk, ez is csak a' testtől függ, mihelyt morálon kívül más az ő kedvence, — annak bókol, és szint-olyan nyavalya, mint a' testi-kény. — Az Isten minden teremtett dolgot egyaránt szeret: — ezen ideáltól a' mennyire eltávozunk; annyira vagyunk rabjai a' szennyveknek is. — Minden teremtett dolgot, nem egyaránt, hanem értéké-

hez képpest való szeretettel kell szeretnünk, — mindennek a' maga igazi becsét megadnunk, nem pedig egygyiket a' másik felett, 's néha az érdemetlenebbet, az érdemesebb felett különösen bálványolnunk; — és minden tárgyat egyedül morálitásunk eszközének elősmérvünk, 's halálunkig arra használnunk; ebben áll a' szenyvektől üres józan ész, mellyet ki nem követ, ellensége ön magának, hazájának, Istenének! — Minden szenyv betegség, — és minden betegség drágába kerül, mivel haszontalan költség, mert egy krajczár nélkül is el lehetett volna kerülni, elejét venni; — így pedig kárt tesz mind magának, mind másoknak, — minthogy nyilvánságos ellensége a' közboldogságnak, mellyet sem maga el nem érhet, sem másoknak elérni nem engedi, a' szénán fekvő ebhez leghasonlóbb. — Igaz, hogy a' szenyves ember után néha sok ember jól él; de hol van itt a' morál? — nem egyenesen czélelleni cselekedet e ez? — még másokat is elrontani?!

A' szeszély csak árnyéka a' szenyvnek, csak álma a' valóságnak, — és ezt, az imént látók példa szerint kiirtani nem kell, nem is lehet, mellytől a' legnagyobb bölcs sem ment: — de hogy szenyvé el ne fajzzék; szükség ezt is jó eleve bölcs nevelés által elkészíteni, tiszta világos értelemre hozni, 's az emberrel jól megösmérvetni, — mert a' mivel ember ösmérvetes, ha gyakorolja is, (és inkább tudós fővel gyakorolja, mint tudatlannal) — soha sem bukhatik úgy bele, mint a' mivel ösmérvetlen.

Ha az atya, gyermekével [néha játszik, néha dorgálja, ez szeszély; — de ha annak

bókol, azt bálványozza, korona-örökösét mosolyogja benne, mindent megenged néki, semmi hibáját nem látja, sőt legnagyobb hibáját is elmének, 's erénynek tartja 's a' t. már ez szenyv, — egy oly gonoszság, melly miatt eleitől fogva mind é' mái napig, minden szülék sírva mentek a' koporsóba, a' miatt, kit bálványoltak; — 's nem is szabhatott a' teremő ennél jobb büntetést a' majom szüléknek. — Nincs a' világon rosz gyermek; — de van ostoba szüle! van nevelőnek nem született nevelő.

Csinosságban, tisztaságban másokkal vetekezni, szeszély; de a' módinak annyira bolondjává lenni, hogy élj halj érette, és mindenben a' nagy urakat majmold, — erszényben akár majmolhatod akár nem; ez már szenyv, — oly gonosz, melly mind magadat, mind veled együtt másokat is veszedelembe ragad.

Kártyázni, biliárdozni, agarászni, bálozni, 's a' t. mikor annak ideje van, és fontosabb dolgod megengedi: szeszély; — de akármelyiknek örökös betege lenni, szenyv, — oly gonosz, melly jó véggel soha sem koronáz. Sok ember él hal a' biliárdért, 's szinte hízik bele, ha mások körülállva, tátott szájjal bámulják az ő ügyességét; — megnem gondolván, hogy az okos ember éppen sajnálja ezen ügyességet, mellyet jobb szeretne más morális szorgalmában látni. — A' biliárd' theoriáját érteni, a' physicában könnyű megtanulni, — de a' practicai jólértése egyebet nem árul el, mint sok drága elveszett időt, és egy betegséget.

Enni, hogy élj, szeszély; — élni, hogy egyél szenyv. Mindenben egyformán gyönyör-

ködni, szeszély; — de különösen akárminek betege lenni, szenyv.

A' nagy urak, nagy részént külömbbféleképpen szenyvesek, — mellynek oka, vagy a' kényes puha nevelésben, vagy szinte szenyves nevelőjökben, vagy abban fekszik, hogy nincs egy jó barátjok, ki hibájokról megintené, sőt ha megintené is, a' jó tanácsot bé nem vennék. — A' szenyv, a' legnagyobb gazdagságot is könnyen tönkre teszi, mint ezt naponként szemlélhetjük, — mert a' természet nem személy-válogató, mint az emberek, — ő mindennütt egyenlő törvénnyel munkállódik. — A' nagy urak nevelhetnék legbölcsebben gyermekeiket, mert minden eszköz hatalmokban van; azomba sokszor megesik, hogy az ilyen nevendék mindenre ki van nevelve, a' mi valaha a' szenyveknek tanyája lehet, — egyedül a' morál van feledékenységbe merítve? A' nevelés' czélját puha ágyon elérhetni ne is képzeljük, ha milliókat költünk is reá, — itt a' kényeségről egészen le kell mondani, mert szenvedés nélkül soha sem lett még senki nagy emberré, — mennél többet szenvedett az ifjú, 's az élet' praxissát practice kitanulta, annál nemessebb férfiú vált belőle, — a' theoreticus katonára, csak asztalnál győz. A' ki nem szenvedett, uralkodni sem tud, — sőt egy valaki azt mondotta: hogy a' ki tengeren nem volt, még imádkozni sem tud. — Szükséges hát a' bölcs nevelés, és jó könyvek' olvasása mindennek, a' legutolsó jobbágytól fogva, a' legfelső aristocratáig, — sőt ennek legjobban, mert nincs néki nagyobb ellensége, mint maga magának. — —

Vannak nagy urak, kik különös lelki-szenyvektől látszanak vonattatni. — Némellyek hallatlán és példátlan jótéteményekben találják belső örömeiket, ha t. i. vagy a' hazával, vagy szegény ember társaikkal, még titkon is jót tehetnek; — mások szüntelen építtetnek, és ebből soha ki nem fogynak; — mások, mindég a' haza boldogíttásán nagy plánumokban *) törik elméjüket, — mások külföldi új találmányok behozására költvén, terjesztik a' felvilágosodást; — ösmértem egy nagy Grófot, ki a' maga falujában, kastélyában patikát tartott, maga gyógyított ingyen mindenféle szegényeket, kik őt meszsze földekről megkeresték; — 's a' t. azt lehetne kérdezni, vallyon az ilyen nagy urakban ezen indulat, valamint némelly hivatalt-viselőkbén is az a' szorgalom, hogy mindennek kizárásával egyedül hivataljok tárgyait studérozzák, — szeszély e ez? vagy szenyv? — De ezen kérdést egyszerre eldönti ezen másik kérdés: vallyon morális czélből, és emberi kötelességöknek érzéséből, 's az emberi társaság boldogíttásából teszik e' ők ezt, — vagy hogy ez nekik olly édes mulattságokra szolgál, mint másoknak az, ha ők, szabadságokat fogsággal felcserélhetik, az az: a' Magyar hazából külföldre mehetnek költeni, 's az ottani burgereknek rabjává lenni? — A' testi embert csak a' test' kényvei vonzzák, a' léleké rá nem hatnak; — de a' melly ember egyszer a' lélek eledelét igazán megízeltette; hiúság ő előtte minden, a' mi a' testet csiklán-

*) Plánumot, némellyek *terv*-nek írják, de még bizonytalan, jó lesz e?

dozza, — nem örül ő többé a' csecsebecsének, — lelki eledelt keres ő mindenütt, 's ha nagyobb tárgyakon nem lelheti, megtalálja álló helyében, a' legkissebb tárgyon, egy fűszálon, egy férgesckén, — és ki a' haza küszöbén belől illy nemes morális szenyvekkal ékesíti emberi méltóságát; az már felette van azon alacsony liú testi-szenyveknek, mellyek egyebeket rongálnak.

Ha nagy urak nem volnának, nagyot, felségest, és bámúlandót soha sem láthatnánk, — a' zseni elmék, hijába iparkodnának, senki az ő fenséges munkáikat megfizetni és becsúlni nem tudná, a' szép mesterségek megszűnnének; — de még más oldalról tekintve is, a' haza boldogíttására a' külföldről senki szépet és jót be nem hozna, hanem századokról századokra, változás nélkül az örökös egyforma slendriánban nyomorognánk; de ha némelly nagy urak honni kötelességökről megfeledkezvén, a' morált szemök elől eltévesztik, 's veszedelmes sophismában lélegzenek; úgy ők a' természettel ellenkezvén, egyenesen magok alatt vágják a' fát, és sem magok soha célzt nem érnek, sem a' hazának ezt nem engedik.

Csak a' neveléstől függ minden, mert az ember mindenre hajlandó, a' mire nevelik, ha gyenge korában jól kezdjük, — de a' vén kamaszon kezdeni már késő, annak csak Stift kell, még az is sokszor már késő és elégtelen. — Hijába panaszkodik sok szüle, hogy az Isten őt rossz gyermekekkel látogatta meg; — inkább a' gyermek panaszkodhatnék így szülei ellen, — a' minthogy panaszsza helyett idővel boszszút is áll szülein az ő rossz neveltetéséért és elkényeztetéséért. A' rossz gyermek

soha sem magát gyalázza, hanem szüléi balgatagságát czégérezzi, trombitálja, — ő ártatlan, mert ő nem tudja az utat, mellyen indulnia kellene, és ha nem igazgatják, ő más törvényt nem ösmér a' testiség törvényénél, 's ennek lám híven követője is volt. — Hogy gazdag, szép, vagy tudós legyen valaki, ez nincs mindennek önnön hatalmában, 's nem is kívánjuk, mert a' fő dologra nem tartozik; — de hogy minden, a' ki csak emberi nevet visel morális legyen, indulatain uralkodjék, szenyveit regulázza; ez valamint minden embertől magától függ, úgy meg is kívánja a' haza mindentől, annyival is inkább, minthogy ez a' fődolog, ez teszi a' haza boldogságát, és az Isten is csak ezeknek ígerte a' mennyországot.

Minthogy sok hazafi van, ki nem csak nem úgy gondolkodik, mint a' jobbak; de sőt azokkal mindenben ellenkezik, úgy hogy a' drága időnek nagy része csak a' haszontalan sóhajtásban, kérésben, vagy disputállásban mulik el; a' disputálásnak pedig soha addig vége nem lesz, míg minden hazafi a' fő-principiumokban *) meg nem egygyez; — melly ha meglenne, bódog Isten! be könnyen és önként folynék akkor minden, mint ezt hálá az egeknek! a' magyar-nyelv ügyében minden Vármegyében egy szívvel lélekkel tapasztaljuk, — mert a' fő-principiumban mindnyájan egygyetértünk, — bár más tárgyakban is így megegyeznének már a' principiumokban, de még

*) Principium, némellyek szerint *okfő*, mások szerint *elv*.
Még nem tudom mellyik fog authenticállódni?

sok az ellenmondó, vagy mint mondják, a' parancsoló; tehát én azt gondolnám, hogy mindeneknek előtte a' principiumokat kellene közönségessé tenni, a' czélt megértetni, 's minden hazafival alá iratni, 's ha alá írja, segítségére számot tartani, — ha pedig alá nem írja; nyilván elárúlja, hogy ő csak szájjal hazafi a' jövedelem kedvéért, különben nem bánja, a' haza, és az emberiség akár mint sínlődik is. Ezen principiumok illy formák lennének:

1. Akarod é, hogy a' haza bódog légyen?
2. Akarod é a' czélnak eszközeit is?
3. Illónak, és igazságosnak tartod é a' hazának azon kívánságát, hogy a' haza jövedelme, akármire is, csak a' hazában költessék el?
4. Hiszed é, hogy van egy gyalázatos slendrián, mellytől eltérni örökös kötelességünk?
5. Hiszed é, hogy a' Magyarok' Istene az ő népét csak úgy oltalmazza-meg; ha a' moráltól el nem tér?
6. Kötelessége é minden hazafinak értéke aránt, az hazát ápolni is? proportio szerént, — mellyet ha ki tagad, adja át birtokát másnak, tüstént találkozik, ki a' proportiót tellyesíteni fogja.
7. Kötelessége é minden úrnak, alatta valóinak erkölceit nemesíteni? 's a' t.

Már a' ki a' principiumokban meg nem egygyez; azzal hijába vesződünk, disputálunk; — és ha ezeket alá nem írja; nyilván maga kizárja magát a' hazafiak számából; — ha pedig alá írja; akkor a' disputatio felesleges, mert magától önként foly minden.

Hogy a' hazafiak még minden principiumokban meg nem egygyeztek; ennek oka a' szenyvek' sokasága, melly a' mint lassanként egy részről fogy, úgy erősödik más részről az egygyesség' kötele is. A' szenyvedélyeket irtani nincs más mód, mint a' jó könyvek' olvasása — elfojtani pedig, mint a' bölcs nevelés. — De fájdalom! könyveket éppen azok nem olvasnak, kiknek legjobban kellene! A' tudatlan ember fél a' tudománytól, mint bagoly a' világosságtól, — mert képzete sincs mi az, a' mit nem tud? holott ha egyszer azt igazán megízelítheti, ki nem fogy többé az olvasásból, és csudálja, 's ekkor látja, mit nem tudott, 's mit nélkülözött ő?

Mivel az Isten mindent a' morál' eszközévé teremtett, tehát a' jó könyvek is, akármelley tárgyról értekeznek, mind ezen morális fő-czélra irányoznak. A' melly könyvnek más a' czélja, az nem jó könyv. Melly gyönyörű volt a' Jezsuitáknál, minden könyveik végén ezen betűket látni: O. A. M. D. G., melly jelentette: Omnia ad majorem Dei gloriam. Ezen forma szerént, mi is minden magyar könyvünk végére ezt tehetnők: AMEN, az az.... A' *Morális Egygyesség' Nevelésére.*

UDVARDY,
Földmérő, Egerben.

20.

Találmányok és felfedezések.

Az ember a' maga eredeti ártatlan egygyűgyűségébe, midőn még a' fényűzést nem esmerete, midőn még a' kigondolt, képzelt 's felesleg való szükségek esmeretlenek voltak előtte, midőn még a' nagyravágyás' telhetetlenség' erőszak' 's másokon uralkodni törekedő hatalom' mindent özszeűző indúlatja el nem foglalta lelkét és szivét; kevéssel megelégedett és a' jóltévő anyatermészet önként 's kevés munka után nyújtott adományaiiba feltalálta elkerülhetetlen szükségeinek kipótolását. Teste táplálására 's élete fenntartására elmúlhatatlanul megkívántató eledelét 's mezítelenségét elfedező egyszerű öltözetét, könnyen feltalálván, nyugodtan pihent a' megelégedés édes ölébe 's bódog volt, és a' mesterséges fűszeres étkek és italok nem csiklándoztatván inyeit, esmeretlenek voltak előtte a' mértékletlenségből ezután bé következett élet rövidítő nyavalyáknak és betegségeknek már most tsak nem számlálhatatlan nemei. A' levegő-ég' ártalmaitól 's viszontagságaitól mególtalmazta, nem dóriai oszlopokon épült kunyhója, 's egy meghegyesített 's tűzbe megkeményített fa-rúd volt

fegyvere a' vad-állatok' megtámadásaik ellen. *) De minekutánna az emberi Nemzet szaporodni kezdett 's az egész földszinén elterjedett, a' társasági élet külömbkülömbféle viszszonyainál fogva, megszapordtak annak szükségei is, a' mellyeknek kipótolások végett, a' teremtő lélek külömbkülömbféle utakat módokat és eszközöket talált fel, 's azokat időjártával újabb találmányokkal tökéletesítette. Így jutott minden Tudomány 's Mesterség a' tökéletesség' azon pontjára, a' mellyen az most áll 's így fog az tökéletesített napról napra mind világ' végezetéig. **) A' természeti tudományoknak Physicának Chemiának, Mathesisnek 's a' t. szélesebben lett kiterjedésekkel 's tökéletesebbedésekkel, tökéletesebbedtek a' mesterségek is, és a' mai újj-találmányokkal gazdag időbe a' találós észszüleményei nagyon is kezdenek elszaporodni, valamint az azokba való visszaélés is, úgyhogy ha valaki már valamely divatba lévő mozgonyt, miyszert vagy eszközt csak egy szegetskével vagy srófotskával gazdagít is, annak készítésétől másokat kirekesztő

*) Az észak Amerikai vad-nemzetek és a' déli tenger szigeteknek bardolatlan lakosai, még most is hajjal 's inakkal élnek fonal helyett a' varrásba; tövis és halszálka varró-tőjök, éles tsont, kések és ollójok.

**) Míg a' csapó- (percussions) most divatba jött puska, mostani tökéletességére vitetett, sok észnek és kéznek kellett azon dolgozni. — Egy ánglus 120 ágyus Lineahajó melly távol van ma attól a' kivésett fa-tönkölytől, mellyen az első hajós a' tenger partot csak néhány ölnyire is elhagyni mérészkedett. A' hajókázás' kezdetét, 's tökéletesebbedését szépen leírja Cl. Claudianus a' Proserpina elragadtatásáról az első Könyve előbeszédjébe:

jussal tilt el, 's régen fennforgó kérdés már az: hogy a' kirekesztő Jussok (exclusiva privilegia) nagyobb hasznára vagynak e' a' Közönségnek, mint kárára? de a' melly kérdésre való felelet, még mind e' mái napig sints eldöntve.

A' találmányok' és felfedezések' Hisztóriáját, a' maga egész kiterjedésébe olvasni, minden tudományokat és mesterségeket becsúló, 's azoknak előmeneteleken 's tökéletesebbedéseken örvendő előtt, minden kétségen kívül interesans 's gyönyörködtető foglalatosság. Ezen tekintetbe az ezt tudni vágyók' kívánságokat ki-
elégítheti egy Magdeburgba 1829-dik esztendőbe ezen cím alatt kijött könyv: *K. S. A. Richters Handelsgeschichte, und ein chronologisch geordneter Abriss, der wichtigsten Erfindungen und Entdeckungen.* Ennek rövid summába szedett foglalatját közlöm én itt, az effélékbe gyönyörködő Titt. Magyar-olvasókkal, a' Norimbergai közönséges Kereskedő-
újságból kölcsönözve:

Inventa secuit qui primus nave profundum
 Et rudibus remis sollicitavit aquas,
 Qui dubiis ausus committere flatibus alnum
 Quas natura negat, præbuit arte vias.
 Tranquillis primum trepidus se credidit undis
 Litora securo tramite summa legens.
 Mox longos tentare sinus et linquere terras
 Et leni cœpit pandere vela Noto.
 Ast ubi paullatim præceps audacia crevit;
 Cordaque langventem dedidicere metum,
 Jam vagus exultat pelago, cœlumque secutus,
 Ægeas hyemes Ioniasque domat.

A' nád, egy bizonyos neméből (Papyrus, Byblos) készült Egyiptomi papiros igen régi találmány melly a' Kr. sz. e. 2800 Esztendőre tevődik. A' Rómaiak előtt, már a' Numa Pompilius uralkodása alatt esmeretes vólt. A' világhódító Nagy-Sándor finomította tökéletesítette 's közönségesebbé tette azt.

Az orvosi Tudomány legrégebb nyomára az Egyiptomiaknál találunk 2000 Eszt. táján a' Kr. sz. e. Azt ott a' papok gyakorlották. A' Mó'ses ideje után tökéletesebbítetett az, és már akkor az orvosoknak fizetésök járt (2. Mos. 21: 19.)

A' legrégebb időbeli Egyiptomiak, Indusok, Chínaiak, Babyloniaiak és Arabsok már vi'sgálták az eget és az ég-vi'sgálás (Astronomia) valamint a' csillag-magyarázás (Astrologia) eredetét is, az agg időbe kell keresnünk. — Nem külömben az email-festés (Emaillmahlerey), ruha-festés (Färberey), bőr-készítés vagy tímárság (Gärberey), fűvészség, (Botanica), 's lakirozás (Lackiren), a' Chínaiak' találmánya, — a' fonás és szövés az Egyiptomiaké, — a' márvány munka a' Feníziaiaké és 'Sidóké, — a' portzellán készítés a' Chínaiaké és Japoniaiaké, — az aranyozás a' 'Sidóké, — a' métesekkel és lámpásokkal való élés a' Egyiptomiaké, — az Országútak' csinálása a' Persáké és Chínaiaké 's a' t.

A' sütő-kementzékét az Egyiptomi *Annus* találta fel. Az Izraeliták előtt Egyiptomba lettek azok esmeretesek. Annakelőtte meleg hamuval 's pár tűzzel meghintett 's felmelegített kövek között esett-meg a' sütés. — Már a' Jó'sef idejébe vóltak Egyiptomba pékek 1800 Eszt. a' Kr. sz. e. (1 Mos. 40: 1.)

1960. Eszt. a' Kr. sz. e. az árpából készült ser, Egyiptomnak pelusium nevü várossába, az Osiris' találmánya.

1690. Az esztendőt az Egyiptomiak osztották, 30 napokból álló hónapokra, a' mellyek (1322 táján) 5 napokkal töldodtak meg.

1650. Sesostris állított legelőször Egyiptomba lovas-katonaságot. Ugyan ő készítetett legelőször föld-abroszokat vagy mappákat is, ámbár már Jósue 1770 táján a' Szent Földet (Palaestinát) föld-abroszra vétette le 's azt hét részekre osztatta.

A' bányászság már a' Mó'ses idejében divatban volt. Nevezetesek a' régiek' bányászságokra nézve Jób' 28 részének 1—11 versei. Már Ábrahám 2000 Eszt. táján a' Kr. sz. e. igen gazdag volt arany és ezüst dolgában. (1. Mos. 13: 2. 23: 16. 24: 22, 53.) Vasból Tubalkain dolgozott legelőször. Az ezüst-és arany-mivről szó vagyon 1. Mos. 24: 22, 53. 38: 18. 41: 42, 44: 2. Jób. 42: 11. 2. Mos. 35: 30, 32, 34. 31: 2, 4, 5.

1500. Már az Izraeliták minden 50-dik esztendőben félszázados Öröm-Innepet ültek (3. Mos. 25: 9. 's a' t.) A' Rómaiak pedig, a' város' építése után minden század első esztendejét innepleték-meg.

1522. Dorus Achájának és Peloponesusnak Királya, találta-fel a' Görögök között legrégebb, úgy nevezett Dóriai oszlopokat.

1463. A' füge-fa, Görög-országba plántálódott legelőször. Ugyan ezen esztendőben kezdették az Athenebéliek a' szőlőmivelést.

1084. A' Könyvnyomtatás' legrégebb neme a' fa-betüs (Xylographia) a' Chínaiak előtt már esmeretes vólt. A' betüket fa-táblára metszették, 's azokat fekete festéssel kenték-bé 's úgy nyomták papirosra (előbb bőrre.) A' forma-metszés mesterségének, vagy a' fába metszett képek tsinalásának (Formschneidekunst, Holzschnitte) eredetét is ide lehet felvinni. —

900. Az Athenebéli *Pronapides* tanított legelőször balról jobbra írni, vagy az úgy nevezett Jóniai írás-módot ő kezdte el.

851. A' Chinaiak már ezen esztendőbenⁿ készítették Arrakot ri'skásából.

640. Psammetichus Egyiptomi Király ezen esztendőben végezte-bé, a' hihetően több Királyok által építtetett híres Labyrinthust, melly a' Moeris-tava' felső részén volt 's állott 3000 tekervényes marvány szálákból, 12 palotákból és egy 40 öl magosságú Pyramisból. Ugyan ez a' Király vett legelőször sóldjába idegen (Joniai és Cariai) hadisereget.

610. Eudoxus hajókázta legelőször körül Afrikát. A' vezérlése alá bizott 's *Necho* Egyiptomi Király' parantsolatjára felkészített hajós-sereg, a' veres tenger' partjait elhagyván, körülvitorlázta Afrikát 's a' Gibraltári szoros tengeren jövéen vissza, három esztendő múlva evedzett-bé a' Nilus' torkolatjába.

600. Ezen esztendőben lett a' gyújtó-üveg ismeretessé, melly golyóbis forma metszett kristályból állott. — Thales (a' Miletumi) fedezte-fel legelőször a' gyantába a' rúgó tűz-erőt (Electricitas.) Ennek tanítványa Anaximander készítette a' legelső föld golyóbist.

594. *Mimnermus* (Smirnai) találta fel az öt lábú verset (pentameter), mellyet hat lábú versel (hexameter) kötött özsze.

590. *Pythagoras* az Egyiptomiaktól tanulta a' számolás' mesterségét 's ő találta-fel az egyszer egyget (Abacus pythagoricus.)

542. A' Phociabeliek hozták kis Á'siából az olajfát Marseillébe, valamint a' szőlő-tőt is.

500. *Hanno* (Karthágói) 60 hajókból álló hajós-sereggel körülhajókázta Áfrikának nyugoti part

jait. — *Cyrus* vólt a' legelső a' ki postákat állított-fel, bizonyos távolyságra stációkat állítván, a' hol a' lovak mindég készen állának, az érkezett hivatalos tudósítások' sebesebb előmozdítások végett. A' Görögöknek és Rómaiaknak valának izenet vagy levél hordóik, a' napkeleti tartományokban galamb-posták is vóltak. (Vesd össze az 1180-dik esztendővel.)

420. *Pärmenides* vólt a' legelső, a' ki a' földet golyóbis formának vagy gömbölyűnek állította lenni. Mások ezt *Thales*nek tulajdonítják.

360. *Pytheas* (Marsiliai) adta az Ekliptika görbeségéről való legelső fundamentomos észrevételeket 23° , $49'$, $23''$.

350. *Artemisia*, a' Cariai Királyné, meghólt Férjének *Mausolus*nak egy pompás emléket (*Mausoleum*) építtetett, melly a' világ' hét csudái közzé számlálódott.

326. Nagy Sándor egy roppant hajós-sereggel az egész Indus-tenger-behajózáztatta. *Nearch*, a' hajós-sereg' Vezére, nyilván emlékezik, az India nyugoti partjain, a' Ceyloni szoros tengerbe üzött gyöngy-halászatról. — Ezen esztendőben hajózáta körül *Pytheas* Marsiliából kiindulva Spanyol- és Portugál-országokat, valamint az ő honfia *Euthymenes* is Afrika nyugoti partjait.

284. *Ptolemeus Philadelphus* Egyiptomi Király építtette *Pharus*-szigetén a' legelső világosító tornyot.

200. A' Chinaiak találták-fel a' bambus nád' második hajából való papiros-tsinálás mesterségét; ezután mintegy 50 esztendővel később, az eperfa héjjából, kenderből ri's- és gabona-szalmából vólót. — Ezen idő tájban találta fel *Ctesibius* Alexandriába a' vízi-puskát és víz-szívattyút (*Machina Ctesibica*.) Ő tartatik a' vízi-orgona (*Wasserorgeln*) feltalálójának is. 400 Eszt. táján már Jérusálemben vólt orgona. 793-ban az orgonák a' deák-szertar-

tású templomokba még nagy ritkaságok voltak. A' most divatban lévő orgonák XIII-dik Században találódtak-fel Német-országban. Vesd össze 826 Eszt.

160. A' Chinaiak találták-fel a' külömbkülömb-féle plánta részekből, 's pamutból készült, úgy nevezett pamut, görög pergamen-karton papiroost. Ö tőlök jött annak készítése mestersége Samarkandba Buchariában 650-ben; Persiában 652-ben; Mekkában 706-ban 800 táján, már Német-országban esmerték ezt a' papiroost; de annak készítése módja a' XI-dik Században lett az Arabsok által Európába esmeretessé.

74. *Lucullus* hozta Pontusból Cesarontóból a' cseresznye-fát Rómába, 's ezen várostól vette ez a' fa a' *Cerasus* nevet.

58. Már a' *Caesar* idejébe voltak Galliába és Német-országba vashámorok.

45. *Julius Caesar* osztotta az esztendőt, *Sosigenesnek* egy Egyiptomi Mathematicusnak segedel-mével 365 napokra, és 6 órákra és minden negyed-dik esztendőben egy szökő-napot, a' 28-dik Februá-rius után ő iktatott-be. Vesd-össze az 1582-dik Eszt. a' Kr. sz. után és 1690. Eszt. a' Kr. sz. előtt.

1-ső Eszt. a' Kr. sz. után. A' gőz- vagy szél-golyóbist (*Æolipila*, Dampf- o. *Windkugel*) mellynek segítségével a' gőzök' tulajdonságait vóltaéppen ki lehet tanulni, már *Vitruvius* leírja de *Architect.* 1. 6.

58. A' Hálai sós-forrás miatt, a' Cattok, a' Hermundurokkal háborút viseltek. Svéviába a' Halli sós-bánya az *Arnulf* idejében (888—899); folyam-atban vólt.

60. Az ércznek kénesővel való elválasztása (*Amalgamatio*) a' *Plinius* és *Vitruvius* bizonyságok szerint, már a' Rómaiak előtt esmeretes vólt, va-lamint a' kőrös-bogárnak szívó-flastrom készítésére való fordítása is.

79. Herculanium és Pompeji Városok ezen esztendőben süllyedtek el.

135. Az Ástrolabiumot, mellynek feltalálója nincs tudva, már Ptolemaeus esmerete. Synesius (Cyrénebéli) tökéletesítette azt. Ptolemaeus határozta-meg legelőször a' helyek' fekvését, a' hosszúság és szélesség grádusainál fogva.

221. *Julius Africanus* írta-le legelőször a' lámpásokot. — Már *Nagy Sándor* és *Julius Caesar* az éjjeli marsokba éltek velek, mellyek bőrből vagy vékony szárú táblákból készitődtek.

231. Ezen esztendő tájára esik a' szőlő-mívelés' első nyoma Német-országban, ámbár az közönségesen a' 276-dik esztendőre tevődik. — *Otto Bambergi Püspök*, 1128-ban hozott Pomeraniába egy szőlő fűrtökkel tele hordót. Stendal körül 1285-ben. Norimberga körül 1392-ben ültettek szőlőt.

250. Egy *Armoricum*i vagy *Bretagnei Szerzetes*, *Gvinclan*, a' Nap' és Hóld' járásáról irt esztendőnkint egy kis könyvet ezen czim alatt: *Diagonon al Manach Gvinclan*, az az: *Gvinclan Szerzetes' jövőndölései*. Ezen időtől fogva élnek, a' *Kalendárium* név helyett, az *Almanach* névvel. —

282. *Probus* Császár Galliában és Magyar-országban, sok hegyeket plántáltatott-bé szőlővel.

296. Ezen esztendőben adta-ki *Diocletianus* azt a' parancsolatot: hogy minden Alchimiát tanító Egyiptomi könyvek égettessenek-meg. Ebből világos, hogy az arany-tsinálás meglehetősen divatban volt, mellynek eredetét az első Századra lehet felvinni. Ez a' mesterség, Egyiptomból ment Görög-országba, onnan Ásiába, annakutánna úgy jött Európába.

300. Már a' IV-dik Század' elein, Német-országban volt fűrész-malom. — *Augsburgban* 1321-ben;

Norimbergában 1421-ben; Boroszlóba 1427-ben; Norvegiában 1530-ban. Holsteinban 1550-ben.

350. *Ulphilas* Püspök hozta bé a' gothus írásmódot.

360. *Diophantus* (Alexandriai) vetette-meg a' számolás' mesterségéről írt 13 könyveiben (a' melyekből csak a' 6 első maradt-meg) legelőször a' Algebra' alapját. Az esmeretlen számokat ς betűvel jegyzette-meg, a' Quadrátumot $\Sigma\upsilon$ -vel ($\Sigma\upsilon\upsilon\alpha\mu\epsilon\varsigma$) a' Cubust $\alpha\upsilon$ -vel ($\alpha\upsilon\beta\omicron\varsigma$) 's a' t. Az Algebra a' Görögöktől ment az Arabsokhoz által és nem megfordítva. Nevét egy Sevillai VIII-dik vagy IX-dik Században élt *Geber* nevű Arabtól származtatják 's némelyek feltalálójának is őt tartják. Müller János (Königsbergi, megholt 1476-ban;) vólt a' legelső tüzes Algebraista.

400. Az Aërometrum, Hydrometrum, Hygroskopium, Hygrobaroscopium, Hydroscopium és Baryllion képzetét vagy ideáját, *Archimedes* (megholt 212 Eszt. a' Ks. előtt) fogta-fel legelőször 's az ezen lassan lassan ő általa tökéletesített 's külömbkülömb hasznovételre alkalmaztatott műszereknek ő vólt tulajdonképpen első feltalálójok, Hierónak a' Sziciziliai Királynak parancsolatjára egy arany koronát vetvén próba alá; hanem *Sinesius* (Cyrenéi) a' Ptolemaisai Püspök vólt a' legelső, a' ki egy illy általa Baryllionnak nevezett műszerről írt legelőször. Ugyan ezen esztendő táján hozta-bé legelőször a' harangal való éleést *Paulinus* Nolai Püspök Campániában.

500. A' Pergament, melly a' legrégibb időtől fogva szokásban vólt, 's nevét Pergamus városától vette, már a' VI-dik Században Német-országba esmeretes vólt, 's azt 1280-ig a' legfontosabb oklevelekre használták. Guttenberg 1450-ben nyomtatta a' Bibliát pergamenre.

536. *Belisarius* a' Justinianus Császár' Hadi-vezére találta-fel Rómában, annak a' Gothusoktól jett ostromoltatásakor a' hajókra épített malmot.

550. Ezen esztendő' táján vivődtek-bé a' Francia Ekklesiákban a' harangok.

555. A' Chinában, Persiában 's a' t. már az agg időktől fogva gyakorlott selyem-bogár tenyésztést *Justinianus* Császár hozta-bé Európába, Indiából sok selyem bogár tojásokat hozatván. Constantzinápolyban, Athenében, Korinthusban és Thébébe építődtek a' leg-első selyem-fabrikák is; Szicziába, 827-től fogva az Arabsok készítettek selyem miveket. Frantzia-országban pedig Toursban, XI. Lajos építettett 1470-ben legelőször selyem-fabrikát.

604. *Sabinianus* Pápa rendelte legelőször, hogy minden óra, harang-ütés által jeleltessen-ki.

636. Iró-tollal vagy pennával ezen esztendőben kezdettek élni.

668. A' Görög-tűznek a' háborúban való használása, a' Constantzinápolyt ostromló Arabsok ellen próbáltatott legelőször, melly egy a' mi puska-aporunkhoz hasonló keverékből állott.

674. Üvegsinálók vagy készítők, Franciaországból vivődtek Angliába.

742. A' Regensburgi Ekklesiái 'Sinat rendelt tábori Papokat.

760. *Pipinus* Királynak a' legelső kerekés órát I-ső Pál Pápa küldötte (minden kerekés órák helyett a' XI-dik Századig nagyobb részént vízi órák voltak.) *Harun al Raschid* 760-ban küldött N. Károly Császárnak ajándékba egy mesterséges órát. Vesd össze az 1040-dik Eszt.

784. A' Pymonti ásványos fürdők már ezen esztendőben esmeretesek voltak, és 1490-ig számos vendégek megkeresték.

800. A' német arany- és ezüst-mívesek már a' IX-dik Században minden más Nemzeteket felyül haladtak.

826. Az első Német-országi templombéli Orgona a' kegyes Lajos kölcségén épült Aachenben. Vesd össze az 200-dik Eszt. Ks. előtt.

850. Cordova városa volt Spanyolországban az első, melly ezen esztendő' táján kövel legelőször kirakódott; Páris 1184-ben; Dijon 1391-ben 1424-ig, Norimberga 1368-ban. Augsburg 1391-ben; London 1417-ben; Berlin a' XVII. Sz. első felében.

860. Islándia' szigete a' Norvégusok által feleződött fel.

895. Grönlandia a' Normannusok által. — Az első Dánus- és Norvégus-gyarmatok itt részsz szerint pestis, részsz szerint az északi Amerikából ide nyomúlt vad csordák által emésztettek-meg. Ennél fogva Grönlandia feledékenységbe ment, útja elenyészett 's az egész tartomány' léte kétségbe hozódott.

900. Az Izats (Isatis tinctoria L.) már a' X-dik Században Thűringiába természetdött. Erfurt, Gotha, Langensalza, Tennstedt és Arnstadt, öt izatstsal kereskedő Városoknak neveződtek.

960. A' Vásárok, a' kereskedés 's adás-vevés előmenetelesítése 's élesztése végett, Flandriában állítottak-fel legelőször.

963. Campániában már ezen esztendőben, híres Vásárok estek.

970. Az arabiai számokat II-dik Sylvester Pápa vitte Franciaországba (1250.)

977. A' Sz. Márk temploma Velentzében ezen esztendőben kezdett épülni 's 1071-ben végződött-bé.

1000. A' hollandus hajók a' XI-dik Században már fogták a' heringet. A' hering' bésózása

mestersége 1334-ben már esmeretes volt. Bökel Wilmós által jött az, 80 esztendővel később Flandriába. (Einbökeln. — Böcklinge oder Bücklinge — füstös heringek.)

1015. A' hires Münster' alapját, Werner a' Straszburgi Püspök vetette-meg 's építése 1438-ban végződött bé.

1028. Aretin Gvido (Arezzói) egy Sz. Benedek Rendén lévő Szerzetes 's egy Ferrarai Klostromban mu'sika-igazgató, találta-fel a' Klavirt.

1037. Már ezen esztendőben éltek a' batka nevű pénzel (Heller o. Häller.) melly Svéviának Hall nevű városában verődött legelőször.

1040. Ezen idő' táján találódtak-fel a' függönyös órák (lásd 760.) Az első toronybéli órát egy Páduai orvos, *Dondi Giovanni* készítette 1344-ben; melly ott a' Palota tornyába állított-fel. Az első kerekés órát Angliában, *Walingfort Richard* Apát készítette 1326-ban; — az első Párisban 1370-ben; állítódott-fel; Bolognyában 1356-ban; Boroszlóban 1368-ban; Straszburghban 1370-ben; Augsburghban 1398-ban; Sevillában 1400-ban; Páviában 1402-ben; Norimbergában 1462-ben; Velentzében 1497-ben.

1050. A' régi Egyiptomiak és Görögök közt divatban volt üveg-festés' mestersége, hihetően a' XI-ik Századba lett esmeretes.

1059. Az Apúliai és Kalabriai Herczeg, *Róbert* volt hihetőképpen az első, a' ki arany Ducatonokat veretett. Hertzegségnek vagy Ducatusnak (il ducato) megkülömböztetve Apulia neveződött, 's innen vette az arany-pénz ezen nevezetet.

1070. Már ezen esztendő' táján. Magdeburg körül termesztődött Komló, ámbár a' N. Károly Császár familiájából uralkodott Fejedelmek idejében, Német-országban már esmeretes volt.

1090. *Remete Sz. Péter* (Amiensi) II-dik Orbán Pápa alatt találta-fel, az úgy nevezett Pater-Nostert, az az: azon golyóbisos sinórt, mellynek segedelménél fogva imádkozódott az idvezlet (Ave Maria) és a' Mi Atyánk' (Pater noster.) Ez állott 55, a' Mi Atyánk' részére 5, az Idvezlet' részére 50 golyóbisotskákból. — Az olvasót pedig, melly 142 golyóbisotskákból állott 's a' közepén egy kereszt volt, a' Credo, vagy Apostoli Hit formája elmondásának kijelelésére, *Guzman Dominicus* a' Dominicanusok Rendje felállítója találta - fel 1204-ben.

1100. Ezen esztendő tájára esik Roccában (Edessza) az első timsót-főző Fábrika' felállítása. — Ischia-szigetén 1192-ben; már divatban volt a' timsó-főzés. — Agnanóban 1248-ban; Tolfában (Civita Vecchiától 6 mértföldnyire,) 1465-ben, Oberkaufungban Hassiában 1554-ben.

1104. A' legrégibb garasok (grossus, vastag, a' vékony pléhből vert garasok ellenébe) Franciaországban verődtek.

1111. Ezen idő' tájára esik az első titkos Itélőszék (Vehmgerichte) felállításáról való bizonyos tudósítás.

1116. Fundalódott Bolognában az Egyetem, (Universitas); Párisban 1200-ban; Salamancában 1134-ben (1200 és 1239-ben jobb rendbe hozattatott) Orleansban 1212-ben; Nápolyban 1219-ben, Aberdeenben 1240-ben, Coinbrában 1279-ben, Leridában 1300-ban, Cahorsban 1432ben, Heidelbergában 1346-ben, (felszentelődött 1386-ban,) Prágában 1348-ban; Magyar-országban Pécsen 1364-ben; Bétsben 1388-ban; Genevában 1368-ban; Coloniában 1388-ban; Erfurtban 1391-ben; Würzburgban 1403-ben, Krakkóban 1400-ban; Lipsziában 1409-ben; Rostockban 1419-ben, Löwenben 1425-ben; Rómában 1432-ben; Greifswaldban 1456-ban; Basileában, Freyburgban és Nau-

tesben 1460-ban; Trierben és Zugolstadban 1472-ben Tübingában és Upszalában 1477-ben; Wittembergában 1502-ben; Oderai-Frankfurtban 1506-ban; Marburgban (a' leg első Evangelicus) 1526-ban; Lausanneban 1536-ban; Kopenhágában 1538-ban; Königsbergben 1544-ben; Lisabonában 1548-ban; Dillingenben 1549-ben; Jénában 1558-ban; Leydában és Helmstedtben 1575-ben; Franekerában és Grätzben 1585-ben; Dublinban 1591-ben; Paderbornban 1592-ben; Giessenben 1607-ben; Gröningában és Limában 1614-ben; Rintelnben és Straszburgban 1621-ben; Szalzburgban és Mantuában 1625-ben; Osnabrückben 1632-ben; Utrechtben 1636-ban; Harderwickben 1648-ban; Bambergben 1649-ben; Duisburgban 1655-ben; Kielben 1665-ben; Lundban 1668-ban; Inspruckban 1677-ben; Hálában 1692-ben; Boroszlóban 1702-ben; Göttingában 1733-ban; (felszentelődött 1737-ben) Moskauban 1755-ben; Bützowban 1760-ban; Bonnban 1784-ben.

1131. Két Gróf Abenberg a' hadból vissza jöven Frankoniába, egy tiszta forráshoz érkezett. Az egyik a' hadba megsebesített lábát a' forrásba megmosván, fájdalma enyhült, 's sebe nem sokára bégyógyult. A' testvér Grófok itt egy Klastromot építettek, mellynek Heilsbrunn (Gyógyforrás, Heilbrunn, fons salutis) nevet adtak.

1140. Az épülni ezen esztendőben kezdett Sz. István' Temploma építése Bécsben 1360-ban végeztetett-bé.

1150. Olajos festései által Bajorországban legelőször *Henrik* különböztette-meg magát. Ez a' mesterség, Angliában már 1239-ben folyamatra volt. A' Belvedéri Császári Képes-gyűjteményben lévő Olajos-festések közül legrégebbeknek tartódnak, a' *Mutinai Tamástól* készült azon három darabok, mellynek Cseh-országban a' *Karlsteini*

Várban találtattak. A' XIV-ik Században van *Eyk Hübert és János* testvérek hozták ezen mesterséget újra virágzásban.

1175. A' Warmbruni meleg fürdöket a' *Boleslaus Crispus* Herczeg vadászszai fedezték fel.

1180. VII. Lajos, a' ki ezen esztendőben holt meg, a' tanúlok' könnyebbségére Postákat állított, mellyek XI-ik Lajos alatt (1462 és 1467) tökéletesebbítették. A' Postát Dániában 1524-ben IV-ik Keresztély; Svétziában pedig 1636-ban *Kristina Kiralyné* állította-fel. Muszka-országban 1663-ban; Német-országban Brüssel és Bécs között 1516-ban *Norimberga* és Bécs között pedig 1521-ben állottak-fel a' Posták.

1190. A' Német Vitézi Rend a' Sz. Földi Keresztes háború' alkalmával állott-fel *Palaestinában*.

1200. Ezen esztendő' táján kezdették Német-országban az Ország-útakat kövel kirakni. Már N. Károly Császár, a' Római Ország-útak' példányára, az útakat megjobbította és ujjakat készítettett.

1201. Az *Accise* vagy *Assissa* (t. i. 1-ör a' Birodalom vagy Ország' Rendje Gyűlésök, 2-ör az azok által rendelt adó) *Francia-országba* beivődött, *Írásban* 1201 táján tevődik róla említés.

1208. Az *Inquisitiót* vagy Sz. Nyomozó-széket III-ik *Incze Pápa* állította-fel.

1218. II-ik *Fridrik Császár* adott a' *Patikáknak* törvényes elintéztetést. — A' XI-ik Században az *A-rabs-orvosok* a' magok kitanított szolgálk által készítették az orvosságokat. Ezek idővel külön váltak az orvosoktól. *Udvari Patikáriussa Angliában* 1337-ben *Eduard kiralynak* vólt legelőször. *Nrimbergában* már 1373-ban vólt *Patika*. *Lipsziában* 1409-ben; *Augsburgban* 1445-ben; *Ménusi-Frankfurthan* 1472-ben; *Berlinbe* 1488-ban; *Hálában* 1493-ban; *Joachimstháiban* 1526-ban; *Frantzia-or-*

számban a' Patikák VII Károly alatt nyerttek Rend-
szabásokat. A' legrégebb Patika-taksa 1498-ból a'
Florentziai.

1229. A' Florentziaiak vették legelőször szokás-
ba a' Csere- vagy Váltó-kereskedést (Tauschhan-
del.)

1231. XI. *Gergely* Pápa gondolta-ki legelő-
ször a' négy Facultásokat.

1240. *Hugo de St. Caro* (Viennei) Domini-
canus Barát és Cardinalis, készítette a' deák Bi-
bliára a' legelső nagy Concordantiát.

1250. A' Német (tulajdonképpen Arabs) szá-
mokkal, ezen esztendő körül kezdettek Német-
országban élni. Ezeket az Arabsok hozták Spanyol-
országban 's onnan vivődtek által Franciaországban
(l. 970) Ezen idő tájban találta-fel a' *Camera
Obscurát*, *Rogierius Bákó* nevű Angoly születésű,
Sz. Ferencz Szerzetebeli Barát. Mások a' XVII.
Század' közepe táján élt Jésus Társaságabeli *Kir-
chernek* tulajdonitják annak feltalálását.

1252. Arany pénz, Florentziában verődött leg-
először. Innen lett annak Florenus neve (Floreni
aurei.) A' Florenus először csak aranyból ve-
rődött és $\frac{1}{4}$ Ducatont az az: 2 fl. 30 xr. tett,
1551-től fogva ezüsből verődött az, a' Rhénusi
Választó-Fejedelem' parancsolatjára. Innen vette
a' Rhénes forint nevezetet. (Rheinische Gulden,
Reichsgulden.)

1264. Ezen esztendőben készitődött Chinába a'
legelső papiros-péNZ.

1268. Ekkor kezdődött a' Lipsziai Országos-vá-
sár. Apróbb Vásárok már ott voltak 1134-től
fogva.

1280. A' Regensburgi Püspök *Albert a' Nagy*
(a' ki 1280-ban hólt-meg) tartatik a' pattantyúk-
kal és nagy ágyúkkal való élés' feltalálójának len-

ni; leg alább néki tulajdonítják az ágyúpor feltalálását. A' puskapor Ásiai (Chinaiak, Japánok vagy Arabsok által, még a' Ks. sz. e. mintegy 80 esztendővel felfedezett) találmány. Közönségesen Sckwartz Berthold tartódik annak feltalálójának; de valamint az idő és hely, úgy a' név is kétes. Annyi bizonyos, hogy a' puskapor a' XIII. és XIV-ik Századokban közönségesebb lett.

1282. A' mágneses-tő vagy kompász' feltalálásának ideje ha nincs is tudva, annyi mindazáltal bizonyos, hogy a' hajókon, ezen esztendőben már éltek vele. Hogy a' Phoentiziaiak; Chinaiak 's a' t. előtt már esmeretes lett volna, megmutatni nem lehet. Boussole nevét, hihetően a' Boxel hollandus szótól vette, melly pikszist jelent.

1295. A' városi Posztó-tsinálok, posztóikat addig nem küldhették a' vidékre, míg azok törvényesen megnem vizgáltattak. (Schaugerichte.)

1296. II. Ventzel Cseh-Király veretett legelőször Kuttenbergbe ezüst garasokat. A' Prágai garasok (grossi Pragenses) 1209-ben már előfordulnak.

1299. A' Fayance, Faenzába találódott fel.— Az Olaszok játszottak legelőször kártyával. Ez a' Játék neme, a' napkeleti tartományokból jött Európába.

1300. VIII. *Bonifacius Pápa* rendelte legelőször a' félszázados Öröm-Innepet (Jubeljahr) l. 1500. a' Ks. e.) Ezen esztendő táján hozta Asiából Európába egy florentzai lakos (Ferro v. Federico) az Orleannal (Orseille, Lichen roccella L.) való festés-mesterségét.

1307. A' Franczia-országban legrégebb időktől fogva szokásban volt Vándorló-törvényszék (Parlement, a' parler szótól) a' maga üléseit Pári'sba tette által, a' hol az, az Ország' 14 Parlamentumi felett, elsőséget nyert.

1316. Lübecknek már volt puszkaporos malma Norimbergának 1373-ban; Angliában, Er'sebet Királyné alatt építődött egy Német által a' legelső puszkaporos malom.

1340. A' legrégebb papiros - malmok közzé tartozik Európában az, melly az Anconai Kerületben a' Fabrianoi Várban volt. E' volt egyszer'smind a' legelső zúzó kölyüs vízi-malom. Norimbergában 1390-ben építődött papiros - malom. Basileában 1470-ben; Kemptenben 1477-ben; Svédországban Linköpingben 1523-ban; Erdélyben 1546-ban; Angliában 1588-ban.

1343. II. Humbert, Viennoisi Dauphin, Filep (Valoisi) Királynak, Dauphine tartományát azzal a' feltétellel adta-el, hogy a' Franciaországi Korona-Herczeg, Dauphin nevet viseljen, melly feltétel (a' legutolsó párisi Revolutióig) pontosan teljesítődött.

1350. A' legrégebb Festő-Akadémia a' Florentziai, — melly Szent-Lukás-társasága nevet viselt. — Ezen esztendő táján kezdettek legelőször tüzelő-fegyverrel élni. A' Pattantyúk és Agyúk, eleinte csak ostromláskor használódtak, azután viődtek a' hajókra, minekelőtte az ütközetekben használták volna. *Tartaglia Miklós* alkalmaztatta legelőször a' Pattantyús-mesterséget vagy tudományt a' mathematicai principiumokra.

1362. I. Amurath Török-Császár állította-fel a' Jantsárokat (Jegni új-tscheri, katona.)

1365. Ezen esztendőben fedeztetett-fel legelőször a' Francziák által Gvinea, a' hol gyarmatokat állítottak.

1370. IV-dik Károly Császár fedezte-fel egy szarvas-vadászat alkalmával, a' Karlsbádi fördőnek forrását. — A' Karlsbádi fördőről már a' VIII. Században van emlékezet.

1388. Norimbergában már volt Húr-tsináló.

1389. Augsburgban már volt Köszörü-malom.

1411. Montpellierbe már volt Krispán-fabriká.

1414. Londonban világosítottak-ki legelőször lámpások által az útszák.

1420. A' Jóreménység' fokához ezen esztendőben ért legelőször egy portugallus hajó. *Diaz Bertalan 's Péter* portugallus testvérek és *János Infans* fedezték azt fel 1486. Vasco de Gama hajókázta azt körül 1496-ban; (l. 619 a' Kr. sz. e.)

1432. Henrik portugalliai Herczeg fedezte-fel, a' régiek előtt hihetően esmeretes, a' Normannusoktól 's Venetziailaktól pedig meglátogatott Azori-vagy Terceirai-szigeteket.

1437. Ekkor nyitattak-meg Suhl mellett a' vasbányák.

1440. *Guttenberg János* (sz. Maintzban 1397-ben;) ezen esztendő előtt találta-fel a' mozgó betűket, következésképpen a' könyv-nyomtatás mestersége' alapját ő vetette-meg. *Faust Jánossal* és *Schoiffer* vagy *Schöffer Péterrel* 1455-ben; állott társaságba. Német-országban a' réz-metszés mesterségéről való bizonyos tudósítás ezen esztendőből való. Ki lett légyen feltalálója? nem tudatik.

1444. Norimbergában ezen esztendőben állítódott-fel a' legelső vászon-fejéritő Intézet. Ugyan ekkor fedeződtek-fel a' Portugallusok által a' zöld vagy Cap Verdi szigetek (Inseln des grünen Vorgebirges oder die Capverdischen.)

1449. VII-dik Károly Frantzia Király' uralkodása alatt ásódtak Hasleur ostromlása' alkalmával a' legelső futó-sánczok, mellyeknek feltalálói *Bureau János* és *Gáspár* testvérek voltak.

1450. A' Guttenberg sajtója alól került-ki a' legelső deák Biblia. Ezen esztendőben vetette-meg alapját V-dik Miklós Pápa Rómában a' Vaticanumi Könyvtárnak. —

1461. Az első német könyvet (Boner Meséit) *Pfister Albert* nyomtatta-Bambergben.

1472. A' legelső Csillag-vísgáló torony, Magyar-országban állíttatott fel. A' Párisi 1664—1672. A' Greenwicketi 1672.

1476. *Müller János* (Joh. Müller Regiomontanus) készítette a' legelső nagy égető-tükröt (parabolischer Brennspiegel.)

1480. *Sulpitius János*, (a' ki Verulámiusnak is nevezetik) tartódik az Énekes-Játék feltalálójának. Velentzében az első Énekes-Játék 1485-ben adódott.

1482. A' Német-országi Klastromokban az erős sert (Patersbier) a' Paterek itták; a' gyenge vagy másod ser (Kovent) a' Conventnek maradt.

1484. Ekkor fedeződött fel Afrikában Kongo országa II-dik János portugalliai Király alatt. — Ezen esztendőben állíttattak-fel a' tellyes, az az 40 napos veszteglő-házak (Qvarantaine) a' Venetziaiak által.

1487. Abyssinia ekkor fedeződött-fel a' Portugallusok által.

1488. Ezen esztendőben sok Parkét-szövők mentek Norimbergába, a' hol nékiek házakat építettek 's 5 esztendőre minden adó alól feloldoztattak.

1489. *Mumme Kerestely* találta-fel Braunschweigban az ő neve alatt esmeretes sert.

1492. Ebben az esztendőben született *Nunnéz vagy Nonius Péter* Portugalliában, a' kitől vette a' *Nonius* nevét. Ezt a' miyszert *Vernier Péter* írta-le legelőször 1631-ben. A' *Nonius* üvegét *Brander G. F.* (Königsbergi) találta-fel 's írta-le 1772-ben. — Ezen 1492-dik esztendőben-fedezte fel Amerikát *Columbus Kristóf*.

1493. A' legelső fertályos óra Norimbergában készült.

1494. *Paccioli Lukáts* Olasz, irt legelőször a' (kettős vagy olasz, eladott portékák béírását magában foglaló) Jegyző- vagy Számtartó-könyvről. — Ezen esztendőben verődtek, pénzverő Mester *Lerch Márton* alatt, Szeviának Hall nevű városában, a' legelső fillérek.

1496. *Pane* vagy *Pano Román* spanyol Szerzetes tett legelőször tudósítást a' Sz. Domingói dohányról. Yakutánban találtatott a' fel legelőször 1520-ban. A' gyarmatokba 1535-ben már sok dohány termesztődött. *Nicot János* (a' kitől vette a' Tabaca v. Herba Nicotiana nevet) Francia-követ lévén Lisbonában 's 1559-ben ajándékba néhány plántát kapván, annak magyát *Medicéi Katalinnak* küldötte.

1497. *Americus Vesputius* déli Amerikában kiszáll. *Cabot Sebestyén* pedig északi Amerikában.

1500. *Cabral* Portugallus, Brasiliát felfedezi. A' bernai *Bazenek* ezen esztendőben verődtek, valamint a' Tallérok is Joachimstháiban. A' vad-sáfránt (*Safflor, Zaffer, Zaffera, Zafflor*) és Smaltét (*Schmalte, sächsiches Blau, blaue Stärke*) ekkor kezdték Saxonióban készíteni. — *János György* Saxoniai Hertzeg ugyan ezen esztendőben erősítette meg a' Langensalzi posztó Fábrikások' articulussait.

1510. *Hele Péter* Norimbergai órás találta-fel a' 'Seb-órát.

1511. Oderai Frankfurtban, *Joachim* Választó-Fejedelem állította-fel a' vásárt. Ugyan ezen esztendőben fedezték-fel a' Portugallusok Jáva-szigetét.

1512. *Dürer* Albrechtől (szül. Norimbergában 1471. m. h. 1528) került ezen esztendőben a' legelső beéttett pléh (geätztes Blatt.) Igen hihető hogy ő a' beéttetés-mestersége (*Ätzkunst*) feltalálója, ámbár azt mások más mestermiveseknek tulajdonítják. Ugyan ezen esztendőben tette le *Diego*

Velaskez Kúba-szigetén az első Városnak Baracoának fundamentomát.

1516. Az Indigo Európába ezen esztendőben lett mint kereskedési articulus esmeretes.

1518. Mekszikót, *Cortes Ferdinand* Spanyol Generális fedezte - fel.

1519. *Magellan Ferdinand* Augustus' 10-dikén indulván-el Sevillától, felfedezte a' déli Amerika felső részén eső tenger-szorúlatot, az úgy nevezett Magellan - útját vagy szorossát, és azon a' déli vagy csendes tengerre, onnan A'siába evezett. A' Philippinai - szigeteken 1521-ben egy csatában esett-el.

1520. *Dürer Albrecht* és *Leydai Lukás* (sz. 1494-ben, m. h. 1533-ban;) az üveg - festést nagy tökéletességre vitték.

1521. *Carvajo J.* az Arrakot, Palavang- vagy Suluh-szigetén esmerete-meg. Azolta esmeretes Európában. Egyébbaránt az Arrak az Indusok előtt már a' N. Sándor idejében esmeretes volt.

1522. Ekkor állitodott - fel a' himlőt gyógyító legelső kórház, a' betegekkel való illendő bánás és a' ragadó nyavalya' elterjedése megakadályoztatása végett.

1524. A' kézi Gránátok, mellyeket a' Granatérosok az ellenség közzé hánynak, ekkor jöttek szokásba. A' Párisi háztulajdonosok ezen esztendőben kaptak az eránt parancsolatot, hogy házaik' eleit égo-gyertyákkal vagy mécsesekkel kivilágossítsák. Az utszak' kivilágosítása Pári'sban 1667-ben ment tökéletességre. Hágában kezdődött 1553-ben; Amsterdamban 1669-ben; Hamburgban 1675-ben; Berlinben 1679-ben; Koppenhágában 1681-ben; Bétsben 1687-ben; Lipsziában 1701-ben; Dresdában 1705-ben; Frankfurtban 1707-ben; Eisenachban 1712-ben; Hálában 1728-ban; Königsbergben 1731-ben; Gothában 1745-ben; Braunschweigban

1754-ben 's át. (l. 1414) Ezen esztendőben kezdették az aranyat és ezüstöt kénesővel tisztítani.

1526. Hannovera mellett Stöckeni serfőző *Cord Broihán* találta-fel Hannoverában az ő neve alatt esmeretes sert, melly helytelenül neveződik Breyhan vagy Brühán névvel. Ezen esztendőben tanította legelőször *Kristóf Rudolf* a' Lánicz-Regulát (Kettenregel) mellyet a' kereskedési számolásra *Grauman* alkalmaztatott.

1528. Ujj Gvinea ekkor fedeződött-fel a' Spanyolok által.

1530. A' Lotteria Florentziába ekkor kezdődött, (a' Lotteria-czedulának polizza vólt a' neve) valamint Velentzében és Genuában is. Franciaországban az első Lottéria 1660-ban; állott fel. Angliában 1569-ben; Amsterdamban 1549-ben; Delftben 1595-ben; Osnabrückben 1521-ben; Hamburgban 1615-ben; Norimbergában 1699-ben; Berlinben 1740-ben. — A' Logarithmust ezen esztendőben találta-fel T. Predikátor Stiefel Mihály (m. h. Jénaba 1567.) Ő utánna ezen tekintetben nevezetesekké lettek Helvétziában *Byrge Jobst* vagy *Justus*, (1597.) Neper János; Skótziai Báró *von Merchiston* (1614) *Ursinus Benjamin* (1618), Angliában *Briggs Henrik* (1624) és mások.

1532. Sulykos műszerrel (Ramm-Maschine, Ramme zum Einrammen der Pfähle) *Weber György Ács-mester* élt legelőször Norimbergában.

1533. A' Venétziaiak építettek legelőször Paduában Fűvész-kertet. A' tengeri szőlő-veszsző Zante szigetéből hozódott legelőször Angliába, az Olaszok finomították legelőször a' Pálinkát, holmi fűszerszámot tevén belé 's úgy nevezett Liqueurt készítvén belőle, és ezen esztendőben már szembe-tűnő kereskedést űztek vele, kivált Franciaországban.

1538. Két Görögök tettek legelőször próbát V-ik Károly Császár' jelenlétében a' bűvárharangal. *Verulami Bákó* (m. h. 1626) írta-le környülállásosan ezen művszert.

1540. A' Königsbergi királyi Könyvtár' alapja ezen esztendőben vetődött-meg.

1541. A' *Valdivias* vezérsége alatt ekkor foglalták-el a' Spanyolok Chilit.

1542. III. *János* Portugalliai Király alatt fedeződött-fel Japán.

1547. II. *Henrik* Francia Király viselte a' legelső selyemből kötött harisnyát. Angliában Er'sebet Királyné az elsőt 1561-ben.

1550-ik táján találódott-fel a' Spanyol-viasz, mivelkelte pecsétés agyagot, viaszt, ostyát, ónat 's a' t. használtak volna a' pecsételésre. Ekkor épült Norimbergában az a' malom, mellyben a' sárga-réz mivek meg-esztergályoztatnak. Ugyan ezen esztendőben vivődtek - bé a' Templombéli székek Ulmában a' Münsterbe. Az előtt kiki, a' ki a' Templomba ülni akart, maga vitt magának széket.

1552. Konstantzinápolyban állitódtak-fel a' legelső kávéházak. Innen jöttek szokásba a' kávéházak a' keresztyén Európában. Marseillében 1671-ben; Párisban 1672-ben; Hamburgban és Norimbergában 1696-ban.

1553. Az Archangel felé vivő tengeri-utat *Chancellor Richárd* Angoly fedezte-fel.

1555. Ezen esztendőben hólt-meg *Gemma Reiner* a' földmérő - asztal' feltalálója, a' ki *Frisiusnak* is nevezetett.

1557. London Ó-Varóságában állitódott - fel az Anglia legelső üveghutája.

1560. *Lobsinger János* találta-fel Norimbergában a' szélpuskát. *Augusztus* a' Saxóniai Választó-Fejedelem állította fel Német-országban a' legelső

mestermívek tárát. Már ezen esztendőben van emlékezet a' Helvéták' patyolattal való kereskedésökről.

1561. Uttman Borbála találta-fel Annabergben a' csipkekötést.

1563. Hennebergi Herczeg, Ernest György, ajándékozta-meg a' puskamiveseket czeches jussokkal.

1565. Hawkin János hozta legelőször a' krumplit Európába. (l. 1584) Hollandiába 1587-ben jött. Olasz-országba 1588-ban; Német-országba 1601-ben; Francia-országba 1616-ban; Helvétziába 1730-ban. — Az ezen esztendőben megholt *Gesner Konrád* állította-fel a' legelső Fűvész-rendszert (Systema) a' mellyben előadta a' Plánták' rendjét, faját, nemét és azoknak karakterjekeket gyümölcsseikben kereste.

1567. *Alvarez Mendoza* fedezte-fel a' Salamon-szigeteit.

1570. *Tycho de Brahe* készítette a' legelső Sextánst.

1573. A' legelső Német-országi nádmézsfőző Intézet Augsburgban állított-fel.

1574. *Kook* második utjában fedezte-fel a' Hebridi- és Kaledoniai szigeteket.

1575. Pénzverő műszerekkel (Walzwerke, Prägewerke, Werkzeuge um die Münze zu prägen) Tirolisnak Hall nevű városában éltek legelőször.

1577. *Drake Ferencz* ezen esztendőben indult Plimoúthból tengeri útjára. A' puskaszerszámot (Flintenschlösser, Feuerschlösser, Radschlösser) ugyan ezen esztendőben találták-fel Norimbergában.

1578 *Drake Ferencz* újj Albiont felfedezi.

1579. *Meth Máté* Langensalsi Orvos Nauheimban, állította-fel a' legelső szalmafalu só-t-kristályozó házat (Gradirhaus aus Strohänden), 1599-ben pedig a' másodikat Kötschában.

1582. Ekkor kezdődött Straszburg mellet a' Rénus fövenyéből az aranymosás. Ugyan ezen esztendőben jobbitotta-meg XIII. *Gergely* Pápa a' Kalendáriumot az által, hogy kihagyott minden 100 esztendőből egy szökő-esztendőt és azt 400 Esztendőről 400-ra fordultatta elő. (l. 45 és 1690 a' Kr. e.)

1584. *Raleigh Valter* angoly Admiral hozta legelőször a' krumplit Virginiából Hiberniába. Dráke *Ferencz* pedig 1586-ban Angliába. (l. 1565) Ugyan ezen esztendőben kezdett ama nevezetes építő-mester *de Foix Lajos* a' bámúlásra méltó *Cordouani világosító-torony*' építéséhez, melly 1611-ben végeztetett-bé.

1585. *Davis János* Angoly által fedeztetett-fel az úgy nevezett *Davis útja*.

1587. *Everard Digby* Angoly, vette legelőször rendszerbe (systema) az úzás' mesterségét.

1588. A' dresdai fejedelmi könyvtár' alapja ekkor vetődött-meg.

1589. A' harisnya - szövő széket Cambridgébe hihetően *Lee Villiam* Angoly találta-fel.

1590. *Jansen Zachariás* Middelburgi pápaszemtsináló találta-fel a' Teleskopiumot.

1591. Az első zálogos - vagy költsönöző - ház (Leihhaus) Németországban az Augsburgi vólt. Savonában 1479-ben állott fel eggy. Egy még e-
lébb Perugiában. Napolyban 1540-ben; Norimbergában 1618-ban; Berlinben 1692-ben.

1595. *Mendanna* a' Markesas - szigetei között néhányat felfedez. Ő utánna fedezték-fel a' Markesas-és *Washington* kettős szigeteit, mellyek *Mendanna* Archipelagusának nevezetnek.

1600. *Guido Ubaldi*, a' ki előtt *Dürer Albrecht* ezen tekintetben nevezetessé tette magát, mélyebben ereszkedett a' meszszelátó-cső (perspectiva) alapja' vizsgálásába, és azt a' Mathematicai-tudomány szerint

magyarázta. — A' legrégebbsz meszszelátócső-festő a' Görögök közt *Agatharchus* vólt, a' ki egy időben élt Aeschilussal. A' meszszelátó-csőt Anaxagoras (Aeginai) írta-le legelőször.

A' XVII. Század. eleitől fogva már tudták a' Gránátokat az ágyúból kilőni. — A' magnesről, mellynek felfedezése a' legrégebbsz időkre esik, *Gilbert William* Angoly írt legelőször fundamentomosan. Plinius szerint egy *Magnes* nevű Pásztor talált magnes-követ az Ida hegyén. A' Káldeaiak, Egyiptomiak, 'Sidók előtt 's a' Görög és Római orvosok előtt nagy becsben vólt a' magnes-kő.

1602. A' Német-alföldiek éltek legelőször kartátsokkal a' Spanyolok ellen, Ostende' ostromlása alkalmával.

1603. A' legrégebbsz Német-oroszági Pénzváltó Intézet, a' Hamburgi. A' Norimbergai 1621-ben; kezdődött.

1604. Ekkor fundálta Ágoston Herczeg a' Wolfenbütteli könyvtárat, melly először a' Hitzackeri várban vólt, annakutánna Braunschweigba 's végre Wolfenbüttelbe tevődött által.

1605. Ezen esztendőben fedeződött-fel *Fernandes de Quiros* alatt a' Spanyolok által Új-Hollandia. — Hollandus Kapitány *Dirck Hartog* 1616-ban fedezte-fel annak napnyugoti partjait, mellyeket hajója' nevével *Cendracht* földének nevezett. *Arnheimi Zechaen* vagy *Zeachen* 1618-ban fedezte-fel annak északi részét, mellyet Arnheim földének 's az akkori Bataviai Gubernátor *van Diemen Antal* nevével v. Diemen földének nevezett; *de Edels János* 1619-ben Edels földének. 1627-ben *Nuits Péter*; 1628-ban *de Witt Wilhelm* 's a' t.

1607. *Hudson* Angoly ekkor evezett azon tenger-öbölbe, melly az ő nevével Hudson-öblének neveztetett.

1609. Ezen esztendőben állítottatott - fel Amsterdamban a' második Girobank. Az első a' többinek példányúl (il Banco del Giro) Velentzében állottfel. — Hamburgban 1619-ben; Norimbergában 1621-ben; Stockholmban 1657-ben; 's a' t.

1611. *Scheiner Kristóf* Jézus társaságabeli Szerzetes, találta - fel a' másoló - rajzmívet (Storchschnabel.)

1613. Ezen esztendőből való az eladó portékák' ára meghatározásáról való legrégibb Amsterdami rendelés. Londonban 1634-ben; adódott az ki legelőször.

1617. A' híres búzából készített sert, Armstadti Polgármester *Fischer* főzte legelőször.

1618. Nagyon hihető, hogy *Janzen L.*'s ennek fia *Janzen J. L.* voltak az öszszetett 'Mikroskopium' feltalálói (nem *Drebbel*, nem is *Galilaei*.)

1624. *Bachet de Meziriac* Francia - Algebraista találta fel a' Lánchidat. Ezen esztendőben vivődött - bé Hollandiában a' bélyeges papiros (Stempelpapier), Spanyol - országba 1668-ban; Francia - országba 1673-ban; Saxoniába és Brandenburgba 1682-ben.

1630. Ekkor készitettek az Olaszok citromból legelőször limonadét vagy citromos - vizet. Ezen esztendőben adta - elő *Galilaei* (szül. Florentziában 1564-ben, m. h. 1642-ben;) a' függönyről (pendulum) való fontos tudományt és azt a' Physicába 's Mechanicába bivetete. Egyszer'smind ő terjesztette - elő a' legelső megfogást a' függöny - órákról, 's e' szerint tett az ő fia legelső szerencsés próbát Velentzében 1649-ben.

1638. *Drebbel Cornelius* északi Hollandiában Alkmaari földmivelő, találta - fel a' Thermometrumot, vízzel kevert választó vizet töltvén abba. — A' Florentziai borszeszszel töltődött - meg (1673.) Halbey

(1680-ban) a' kénesöt javasolta, — A' Chinahéjj' (Fieberrinde, *Cinchona officinalis*) hathatós vólta a' Limai Vicze - Király' *Cinchon* felesége által lett Európában ösmeretessé.

1640. *Gascoigne Wilhelm* Angoly találta-fel a' Mikrometrumot, melly egy astronomiai eszköz, az égen lévő kitsiny köz' megmérésére. Ugyan ezen esztendőben verette XIII. Lajos Francia - Király a' Lajos aranyakat (Louis d'or.)

1641. Az első üveghuta Svetziában hihetően Németek által állított - fel.

1643. *Toricelli Evangelista* a' Galilaei tanítványa 's a' Florentzai Nagy-Herczeg Udvari orvosa találta - fel a' Barometrumot. Ennek feltalálása után csak hamar, ugyan azon esztendőben *Pascal* példát adott, a' magasságnak Barometrummal való mérésére. Ezen esztendőben találódott - fel a' Bagnét - is Bayonnéba, mellyet legelőször a' francia Gyalogság használt Németalföldön 1647-ben.

1649. *Kircher Athanasius* Szerzetes találta-fel Rómában a' Hallócsöt. (Hörrohr, Sprachrohr) mellyről már *de la Porta Ker. János* 1560-ban emlékezetet tett.

1650. A' dunna lúdpehely' (Eiderdunen) használása 's az azzal való kereskedés ezen esztendőben kezdődött. Ugyan ekkor találta - fel a' levegő szivattyút (Luftpumpe) Brandenburgi Tanácsos és Magdeburgi Polgár - mester *Gvericke Otto*, valamint *Huigen* is az ismétlő Orát (Repetiruhr.)

1652. Az Octánst *Hoffman Henrick* írta-le legelőször vóltaképpen. A' tükör - octánsokat *Hadley* és *Brander* találták - fel 1731-ben.

1655. *Marquis de Worchester* találta - fel a' Gözmiv-szert (Dampfmaschine), mellynek segedel-mével a' források' vizét 4 lábnyi magosságra szöktette.

1659. Pénzváltó folyamati Czédulák (Wechsel-

kurs-Zettel) ezen esztendőben adódtak-ki legelőször Hamburgban.

1660. A' legelső darát őrlő-malom az, melly Hollandiában Saardámban építettett.

1662. A' nagyítás' négyesítését (Quadratur der Hyperbel) *Huddenius János* hollandus találta-fel.

1666. *Lord Arlington* vitte Hollandiából Angliába a' legelső fontTheát, mellynek fontjának 1707-ig 3 font Sterling vólt az ára.

1668. Ezen esztendőben hóltmeg *Glauber János Rudolf*, ki a' keserű só (Sal mirabile, Glauber-salz) a' közönséges konyha sóba, a' mellyel az özsze-elegyedve van, felfedezte.

1670. *Morland Sámuel* találta-fel a' tökéletesített beszéllő-csőt. *Gvericke* pedig az electrica-machinát.

1671. *Comenius Amos János Evangelicus* Pap irta a' legelső *Orbis Pictust*.

1673. A' himlő-óltás' mesterségét egy Görög-aszszony hozta Konstantzinápolyba, a' honnan ezt a' jóltévő találmányt az Angoly-követ' felesége *Wortley Montague Mária* terjesztette-el Angliában 1721-ben — Egy VII. Századbéli Arabs-orvos *Aharum*, irta le a' himlőt legelőször vóltaképpen. Németországban, nevezetesen Hannoverában 1724-ben óltották-bé legelőször a' himlőt (l. 1790.) — Ambár a' Dávidhárfa, ha azt éjfélkor az északi szél megillette, hangott adott légyen is, mindazáltal a' szél-hárfa (Aeolusharfe) feltalálása méltán a' Jézus Társaságabeli *Kirchernek* tulajdonittathatik. *Oswald Scotus* több próbákat tett vele és *Doktor Quandt Nieskybe* 1795-ben tökéletesítette azt.

1674. A' 'sebóra regulátorját (Spiralfeder) *Huigens* találta-fel.

1676. Az experimentalis Physicából, Németországban Altorfi Professor *Sturm* adott legelőszörczkéket.

1679. *Balbin* tudós Cseh Jesuita, írta - le legelőször, a' Cseh - országi orias hegyén talált platinát.

1680. A' Kakaó-bab ezen esztendőben lett kereskedési árticulus.

1682. A' legelső Kereskedő - Törvenyszék' (Handelsgericht) felállítása Lipsziában ezen esztendőben történt. — Ugyan ekkor találta - fel az elegendeszet (Prinzmetall) Angoly Admiralis 's Palatinátusi *Herczeg Rupert*.

1687. *Van der Helde* találta - fel Amsterdamban a' tömlőjét mindenfelé igazitható 's hordozható kacs-karingos fecskendezőt (Schlangenspritze.)

1689. A' sárga hideg Martinique szigetén ütött - ki legelőször.

1690. *Denner János Kristóf* találta - fel Norimbergában a' Clarinétet.

1692. *Vauban* állította - fel a' legelső agyú-sáncz házat (Blockhaus.)

1693. Az Etna-hegye több izbéli kirohanása s' az azzal öszszeköttetésbe lévő földrengések, három nap alatt 16 városokat és sok majorokat nyeltek - el 's 90,000-nél több embert fosztottak - meg életöktől.

1696. A' Plymothoz közelfekvő kőszirton az Eddystónei világító - torony' építéséhez ezen esztendőben kezdett *Winstanley Henrik*. 1703-ban egy iszonyú szélvész le ontotta azt. A' fából ismét felépítettett torony 1755-ben leégett. A' még most is fen-álló kő-torony' építése *Smeaton* építőmester igazgatása alatt 1760-ban végeztetett-bé.

1701. I. Péter Czár veretett legelőször fél Rú' beleket. Ezelőtt Orosz - országba kopek nevű pénz volt csak folyamatra. I. Péter Czár 1704-ben egész Rubeleket is veretett.

1703. Ezen esztendőben hólt - meg *Hook Róbert* - a' Telegráph' tulajdonképpen való feltalálója. A'

francia születésű *Chappe* ő tőle kölcsönözte annak elintézését 's jegyeit (1793.)

1706. Berlini festék Fabrikás *Diesbach* találta fel a' kék keményítőt (Berlinerblau). — A' Porcellán készítése mesterségét pedig *Schleitz* *Bötticher J. F.*

1708. A' szélmérőt (Anemometer, Windmesser) *Wolf Kerestely* találta fel. Külömbözik ettől a' *Cyrristes Andronicus* által legelőször Athénébe készítettett Szél-vitorla (Anemoscopium, Plagoscopium, Windzeiger, Wetterfahne.)

1709. A' Barometrumnak, Thermometrumnak, és Levegő-szivattyúnak feltalálása által, a' levegőmérés tudományának (Aërometria, Luftmesskunst) alapja megvetődött ugyan, de *von Wolf Kerestely* volt az, a' ki ezt legelőször tudomány formába öntve elő-adta. — *Hawshbee* találta fel levegő-szivattyújánál fogva az üveg-harang alatt lévő materia elasticitássa általános nagyságát meghatározó elasticitást mutató vagy kényeső grádust mutató Barometrumot (Elasticitätszeiger, Mercurialzeiger.)

1710. Meissenben ezen esztendőben építődött Porcellán-Fabriká.

1714. Az ércz- vagy bánya fúrót (Bergbohrer) az egymáson fekvő földrétek' vizsgálására Lipsziai Physicát tanító Professzor *Dr. Lehman Chr. J.* találta fel.

1717. *Schröder Chr. G.* (szül. Hohensteinban Saxonianban) találta fel a' Fortepiánót.

1720. *Franklin* még Bostoni könyvnyomtatólegény korában állította fel a' legelső kölcsönöző Könyvtárat, néhány ifjú emberekkel társaságba álvá, közhaszonra könyveket gyűjtvéen össze.

1726. A' legelső Leveles-tallérok XV-ik Lajos alatt Toursba verődtek; Franciaországban a' Koronás-tallérok 1709-től fogva 1718-ig verettek.

1727. Olvasztó - kemenczék (Hochöfen) legelőször a' Mausfeldi-kerületben építődtek.

1728. Stockholmban állítatott fel a' legelső hajókázást tanító iskola. Angliában 1759 *ban*, Amsterdamban 1784-ben.

1740. Az egész Burkus-tábornak már ezen esztendőben vas-puskaveszszői voltak, mellyeket I. *Fridrik Wilhelm* vitt-bé. Az Austriaiak még 1741-*ben* fa-puskaveszszővel éltek. — Grossenhayni Bánya-tauácsos *Barth* találta-fel a' szász-kéket és szász-zöldet (Sächsischblau und Sächsischgrün.)

1747. Az electricos kereket *Franklin* találta fel.

1750. *Freytag J. G.* (Gérai) ezen esztendő' táján találta-fel a' buzogány készítő mivszert (Rappirmaschine, die Rappe.)

1751. A' Villámhárítót (Blitzableiter) *Dr. Franklin* találta fel.

1755. Angoly Természet - vi'sgáló *Ellis János* fedezte-fel legelőször, hogy a' korallok, a' mellyek eddig tengeri növényeknek tartódtak, apró féreg forma polypusok, mellyek magoktól épített házatskákban lakuak. — Montpellieri orvos és Chemicus vólt az első, a' ki a' (Selterwasser) mesterséges készítése által, útat nyitott a' mesterséges ásványos vizek' készítésére.

1756. *Lambert* vetette - meg a' Pyrometria alapját.

1760. Ugyan csak az említett *Lambert* adott azon tudománynak, mellynél fogva a' világosság' ereje megmérődik, *Photometria* nevet 's azt az applicata Mathesisbe ő iktatta bé.

1762. *Canton* Angoly, mutatta-meg legelőször a' víz' elasticitássát. —

1768. *Cook* ezen esztendőben indúlt először útnak Aug. 20-*kán* 's 1771-*ben* Julius' 12-*kén* tért vissza.

1770. *von Hagen* Finautziai - Minister, állította-fel Berlinben az első erdő-tenyésztetési Academiát.

1772. *Dr. Priestley* találta-fel azon mérő-eszközt, melly által a' levegő-ég' jósága megméri-dik, (Endiometer — Luftgütemesser.)

1773. *Kergueles* földét *de Pages* az ő déli Polus felé tett második útjában fedezte-fel.

1774. A' fonó miv-eszközt (Spinnmaschine) *Arkwright Richárd* találta-fel Angliában.

1775. Páviai Professor *Volta A.* tette közönsé-gessé az Electrophorumot. Ő a' Condensator' (Electro-Microscop, Micro-Electrometer) feltalálója is, melly egy, az electricitás legkissebb grádusát meg-érző eszköz.

1778. Az első szerecsen-dió (Macisbohenen) Hollandián keresztül jött Európába.

1780. *Fürstenberg* találta-fel Basileában az electricus tűztsináló eszközt (electriche Feuerzeuge. — Electriche Lampen, Luftzündler, Tachypirien etc.)

1781. *Raikes Robert* Gloucesteri Könyv-nyom-tató, és Prédikátor *Stock*, állították-fel Angliában a' leg-első Vasárnapi-Oskolát (Sontagsschulen), — *von Winterfeld* Burkus Fő-Strá'samester találta-fel az ágyú-igazgató vezért (Visir.)

1782. *Kasseli Paticarius Flügger* a' (Kasseler-Mineralgelb) feltalálója. — Az úgy nevezett Levegő-hajó feltalálói *Mongolfier István és Róbert* Annonyai Papiros-fabrikások.

1784. *Röllig* találta-fel Berlinben a' clávisos harmonicát (mit Tastatur) és Görlizi udvari Orga-nista az új Harang-hármonikát.

1787. *Dr. Baader Jó'sef* találta-fel a' vízi hen-ger-fűvót (hydrostatische Cylindergebläse) ambár a' henger-fűvó korábbi találmányok az Anglusoknak.

1788. *von Kregting* Hassiai erdő-mester találta-fel a' fa-mérőt, (Dendrometer, Baummesser) — Skótzia-ba *Dunfriesbe*, használta legelőszőr *Miller* a' gőzt, két kerek' segedelmével, a' hajónak víz

ellenébe való hajtására. Londonban 1802-ben ezzel szerencsés próbát tettek.

1789. Az úgy nevezett Telluriumot *Adams G.* találta-fel Londonban. — *Dr. Chladny* találta-fel Wittenbergában Euphonia név alatt esmeretes mu'sikai eszközt.

1790. Angliában a' nép' azon tapasztalását, hogy a' ki a' tehénhimlőt elkapta, a' közönséges vagy gyermek-himlőt nem kapja-el, Orvos Doktor *Jenner* folytatta a' tehén-himlő' béóltása által. — A' Galvanismus' felfedezője *Galvani Alajos* Bolognában.

1792. *de Betancourt* tett legelőször a' gőz' nagy erejéről és a' melegség' meghatározott grádusa eránnyáról szoros vis'gálatot.

Balajthy Jó'sef.

21.

A' Kath. Religiónak mostani állapottyáról Persiában.

Midón Péter Sándor Babyloniai Püspök 1827, Decemb. 7. a' déli Franczia - ország belső tanácsának Elölülőjéhez hálaadó köszönetét küldené azon 95000 frankból álló summáért, melyet több buzgó jámborok' szíves adakozásából a' Missionáriusok' számára özsze-szedegettek; a' többek között a' Religiónak Per'siában levő mostani állapottyáról illy tudósítást teve:

Per'siának Királyai mindenkor idegenkedtek a' K. Religiótól. Nagy Sándor' hólta után Seleucus a' Macedói hősnek egygyik vezére lépett

a' Per'siai Thronra, hogy széles terjedésű birodalmának közepette árgusi szemekkel uralkodhatna, nevérol Seleucia Városát építette a' Tigris folyónak jobb partyán, ennek alapítása igen sokat tevé Babylon' romlására, melly csak 15 mértföldnyire feküdt az Euphrátesnek déli részén, minthogy Mesopotámiának ezen táján igen közel vagynak az említett folyók. A' Seleucidák' országlása nem egész 300 eszt. tartott; ennek maradványiból emelkedett Per'siában a' Párthusok' birodalma, mellynek Fő-városa Ispahán. A' történetekben az Arsacidák' neve alatt esmeretes Királyok, vezérlették a' birodalom' kormányát akkor, midőn a' világ' Megváltója született, 's közzülök Artabanus uralkodott akkor, midőn az Apostolok napkeletre indultak az ő Isteni-mestereknek tanítását hirdetni, terjeszteni. A' hitnek ezen Sz. követi közzüljelenlétekkal, és munkáikkal többen megdicsőítették Mesopotámiát, és Per'siát, de leginkább Sz. Simont, Judást, és Tamást vezérelte oda az Isteni bölcs gondviselés; különösen pedig Sz. Tamás maradandó emlékét hagyta ezen tartományokban az Isten dicsőségéért való buzgó törekedésének. A' most említett Apostoloknak tanítványa Sz. Máris letelepedett Seleuciában, 's alkotója leve ama nevezetes Seleuciai, és Ctesiphoni Patriárkai-széknek, melly két városok a' közellét miatt mindenkor egysülve valának, és csak egy Püspökséget képezének. Seleucia a' mint fellyebb mondánk a' Tigris jobb partyán, Ctesiphon pedig sokkal későbbben ugyan azon folyónak bal partyán épült az elsőnek által ellenébe; időfolytával, minthogy csak egy uralkodójok volt, a' két város is egyé lett, keresztül hasítván azt a' Ti-

gris - folyó, mellyen a' könnyebb közösülés végett több hidak verettek.

Az Arsacidák' birodalma a' keresztény számolás szerint egész a' 3-ik Századig fentállott, kiknek a' türedelemről nevezetes országlása alatt a' K. Religyió nem csak magában Per'siában, hanem mind azon tartományokban-is, mellyek Per'sa hatalomnak hódoltak, p. o. Mesopotámiában, Assyriában, Mediában, — nagyon előre kapott. Az Egyházi-történetek több nevezetes Püspökségeket említenek, mellyek ezen széles kiterjedésű birodalomban még a' 3-ik Század' elején vették eredetöket. Azonban Per'siában egy polgári nagy változás az Arsacidák birodalmának végét szakasztá, 's helyébe a' Sassanidáké lépett, ezen törzsökből származtak a' Sáporkok, a' keresztény névnek engesztelhetlen dühös üldözői; 2-ik Sápornak hosszas, és véres üldözése a' történetekből elég esmeretes. A' Sassanidák' Királyainak lakása közönségesen Ctesiphonban volt, mellynek hajdani helyén láttam némely omladékot egy Templomnak, melly a' Napnak volt szentelve, 's mellyben hihetően a' Jézus eránt való gyűlölségnek több száz emberek lettek áldozatává.

Több K. Mártiroknak kínos halála, és Sápornak minden dühös kegyetlenkedése mellett-is elterjedt a' K. Religyió az egész birodalomban. De később az emberi Nemnek ellensége olly veszedelmet támasztott, melly pusztításával mindazokat fellyül multa, mellyek eddig a' Religyiót zaklatták, értem Nestoriusnak, és Eutichesnek eretnekségét, ezek az egyházi szintugy mint a' polgári hatalomtól megvettett pártosok, inkább elhagyák hazájokat, mintsem tévelygéseiket; az 5-ik és 6-ik Században nagy

számmal jöttek azon tartományokba, mellyek Per'sa parancs alatt állottak. A' Görög Császároknak örökös hadat esküdtt Fejedelmek, szíves haljandósággal fogadták e' bujdosókat, azt gondolván: hogy ezekben a' Görög Császároknak engesztelhetetlen ellenségeire fognak találni. Az országlásnak védő oltalma alatt ezen eretnekek csak hamar elfoglalták az ó Katholika Anyaszentegyházokat, mellyekhez még ujjakat-is építettek, Klastromokat állítottak, és mindenféle Intézeteket rendeltek. Az 5-ik Századnak vége felé a' Seleuciai, és Ctesiphoni Patriárka-is Nestoriushoz pártolt, 's ez az ő példája majd csaknem minden K. felekezeteket maga után vonzott, 's ez időpontban a' K. Religió Per'siában majd csaknem vég veszedelemre jutott.

Midőn illy szomorú változásokkal vegyest folydogálnának a' magokban nagy viszontagságokat forraló időszakok, a' 7-ik Század' közepe táján Ómár, és Othman Kalifák' vezérlése alatt betörték az Arabsok a' Per'sa birodalomba annak felforgatására, 's ez alkalommal, valamint mindenütt máshol, úgy itt-is a' vad Muselmánok minden Keresztényeket megfojtották. Most már több Századokig Per'siában nem más uralkodott mint zűrzavar, rendetlenség, melly az Arabsoknak, Törököknek, és Tatároknak véres harczait szülte és táplálta. Több polgári változásokon hol jobb, hol bal szerencsével általvergődvén Per'sia, a' 16-ik Századnak végével bizonyos Schach-Abbas nevű nagy Király lépett fel a' birodalom' kormányára, ezen Fejedelem használta hatalmát az olly Intézeteknek országában való megalapítására, mellyek népének boldogságát czélerányosan mozdítják vala elől. Lakását Ispahánba vette, 's ezzel olly fényes-

ségre emelte, melly a' közönséges álmélkodást magára vonta; azt nem csak belsőképpen pompás épületekkel szépítette, hanem kellemes elrendeléssel kívülről-is csinosította, 's a' legkiterjedtebb kereskedésnek közép-pontyává tette; e' végre számos Örményeket meg-hívott, kik akarattya szerint a' Fő-városban megfészkeltek, a' népszaporodás szükségképpen megkívánta a' térség' nagyobbodását-is, letevék hát alap-kövét Julfának, melly később Ispahánnak kül-városa leve, 's 12000 ház épüle benne. Az Örményeknek nagyobb része eretnek, a' többiek Katholikusok, mindenik tökéletes lelki-esméreti szabadsággal bir, 's külön Templomot-is gyakorol.

A' 18-ik Század' elején Per'siában új polgári változás történt, a' lázzadók Ispahán városát elfoglalták, és az 50 évekig tartó polgári véres háborúk alatt a' szerencsétlen ország nagyon megrongáltatott, a' város pedig végső pusztulásra jutott. Julfa kül-városnak számos házaiból csak 500 maradt, ezek is a' legromladosabb állapotban, az Örmények elszellettek mindenfelé; vagynak még közöttök igen kevés Katholikusok de minden Papi segedelem nélkül, Templomaik romladoszottak, 's majd csaknem az Isteni-szolgálatra nézve haszontelhetetlenek, miolta a' Missiónáriusok e' tartományt elhagyták, azolta az egész Missió megszűnt.

Minekutánna pedig Ő Szentsége engemet a' *Congregatio de propaganda Fide* által az Ispaháni Püspökségnek kormányozójává nevezett, minden gondomat arra fordítám, hogy egy Missiónáriust keressék, kit ezen tartományba az ottan lévő kevés Katholikusok' lelki vigasztalá-

sokra küldhetnék, 's szerencsémre találtam is egy derék Katholikus Örmény-papot a' Libanus hegyén, ő már másodszor vagyon most küldetése helyén, és vigasztalásomra látom, hogy buzgó serénykedéssel folytatott munkáját az Isteni áldás koronázza. Elment ő Ispahánba, hogy az ott lévő, és a' hitnek dolgában magára hagyott keresztény kis sereget felkeresse, 's nekik a' Szentségeket ki-szolgáltassa; minden tőle kitelhető buzgósággal bátorította őket, hogy, nem tekintvén szomorú helyheztetésüket, a' hitben állhatatossak maradnának. — Ispahánból Theránba ment, hol több K. kereskedőkre talált, kik kereskedés végett Ásiának több városiból jelentek-meg e' fő Városban. Az idő, és környülállás szerint ezeknek számok majd nagyobb, majd kisebb; minden tisztelettel fogadák őt, 's kérésükre még lakhelyét-is köztök vévé; ezen kereskedőknek egyik házában nyitott egy Kápolnátskát, mellyben misézett, és az örmény-szokás szerint lehető ünnepi pompával tartotta az Isteni-szolgálatot. Nekem azt jelenté: hogy a' kormány a' Religyióra nézve igen türedelmes, ennél fogva őt a' Theránban tartózkodó eretnek Örmények nem igen nyughatatlanítják, részént talán azért, mivel az országban több Katholikusok igen nagy tekintetben vagynak, vagy talán azért, hogy e' részben-is a' kormányozás' parancsát megne szegjék. Eleget biztatám, hogy minden tőle kitelhetőképpen azon legyen, hogy ezen kis Missiót, melly reménységem szerint ezen vidéken az Isten' dicsőítését nagyon elöl fogja mozdítani, mennél jobban megerősítse.

Reménységem' alapjai ím ezek: I-ör ezen megtelepedés nyilván fogja mutatni, hogy a' mi

Anyaszentegyházunk igazán Katholika, vagy is közönséges, minthogy annak tagjai, emberi mód szóllván, a' föld' kerektségén mindenütt elszéledtek, 's ez által bételleyesedik a' Prófétának eme jövendölése: hogy napkelettől, napnyugottig drága áldozat áldoztatik az Istennek az emberek üdvösségéért Per'siában, Chinában, Canadában, Cairóban, Londonban, Pétervárában. 2-or az Európai hatalmasságok' követei között gyakran Katholikusok-is vagynak, kik különös kedvezés gyanánt veendik, ha az ő Anyaszentegyházoktól eleikbe adott rendszabásokat olly távol lévő tartományokban-is tellyesíthetik. 3-or a' Katholikus kereskedők, kik közzül néhányan mindég találtatnak ezen városban, édes vigasztalást fognak érezni, ha a' K. tudománynak magyarázását hallhattják, és az üdvösségre elkerülhetetlen szükséges szentségekben részesülhetnek. Végre 4-er használhat ezen Missió abban: hogy több eretnek Örményeket az Anyaszentegyház kebelébe vissza téríthet, mert az embereket egyenként vévén, és oktattván, könyebben beveszik az igazságot. Ezen szegény emberek rendkívül való tudatlanságban élnek, 's minden Religyiójok nem másban áll, mint némelly nevetséges, és babonás tettekben. Vagynak azonban köztök mindenkor néhányan, kik természeti hajlandóságot éreznek magokban a' jámborság, és becsületes magaviselet eránt, 's örömmel hallgattják a' Missiónáriusokat, kik nekik az Isten igéjét buzgósággal, éz minden önnhaszon vadászat nélkül hirdetik. Azonban az egész népet a' Katholika Anyaszentegyházzal akarni egyesíteni, majd csaknem lehetetlen dolognak látszik lenni, minthogy ezen egyességnek polgári erős ok-fők

nttját állják, 's ezek mostanában legalább olyanok, mellyeket egy könnyen nem lehet elhárítani. Mind ezen hittől szakadott Örmények, kik Per'siában elég számosak, egyházi tekintetben függenek egy Patriárkától, kinek közönséges lakhelye Eteh-Miadjin, 4 m. f. Erivántól. 5—6. évekkel ez előtt az Eriváni helytartóság méltatlanul bánván a' Patriárkával, lakhelyét elhagyta, és Tiflisbe az Oroszok' oltalma alá folyamodott.

Egyébberránt a' tulajdonképpen való Per'siában más Keresztényeket nem esmérek, mint részént több ezer hitetlen Örményeket, kik több osztályokra széllednek, részént pedig számos Katholikusokat, kik Ispahánban, és Theránban tartózkodnak. A' Per'siával szomszédos, és egyesült tartományokban, u. m. Sniában, Salmasban, Orbiában sokkal nagyobb a' Katholikusok' száma, kik eredetekre nézve mind Chaldaeusok, de az Anyaszentegyházzal már rég ideje hogy egyesüek. Vélekedésem szerint az egész világon nyomorultabb, és szerencsétlenebb Keresztények nincsenek ezeknél, akár tekintsük szegénységöket, melly már a' legfőbb fokra jutott, akár pedig nézzük ama kegyetlen kicsikarásokat, mellyekkel a' Muzelmánni Per'sák, mint a' tartománynak Úrai, sanyargattják őket; ha nem fizethetnek, a' mi többnyire lehetetlenség, akkor igen embertelenül megverettetnek, kínoztatnak. Feleségeik, gyermekeik tőlök elvételnek, magok pedig a' legsanyarúbb, 's legyalázatosabb rabszolgaságra hurczoltatnak.

Illy szomorú helyzetetésben méltán kérhetni lát: hogy vallyon mi jót tehet Per'siában a' hitetlenek, és tévelygő hitűek között a' mi kis Missiónk? De minden e' béli aggodalmam mellett-

is bíztat a' reménység, hogy valamit azt, fog tenni az Isten dicsősségére, és hogy némelly jámborokkal, fogja szaporítani a' mennyei boldogultak' számát. Alapítását pedig a' mi kis Missiánk köszönheti a' hit-terjesztői társaság imádságának, és alamisnálkodásának; ezen kegyes adakozásnak egy részét én az Isteni-szolgalatnak némelly szükségeire, és a' Missiánáriusoknak élelmére fordítom, igen kívánatos volna, hogy ők leg alább-is ketten lennének, hogy t. i. illy fáradságos helyheztetésben, mellyben egyedül csak az erős hit lehet állandó, egymás eránt egyetértéssel, és kölcsönös segedelemmel lehetnének; bízom a' mindenekre bölcs gondviseléssel ügyelő Isteni Sz. rendelésben, hogy valaha még ezen vigasztalást-is meg engedni érünk.

Most már az eddig mondottakat özsze vévén, azokból következik 1-ör hogy az első öt Századok alatt Per'siában igen sok Keresztények voltak, kiknek nagyobb része ugy halt-meg, mint a' hitnek vér-tanuja. 2-ör hogy azon időtől fogva az igaz hit azon széles ki terjedésű birodalomban majd csaknem egészen el-tűnt, minthogy a' népek részént bálványimáadásban maradtak, részént Máhomednek álmodozásihoz ragaszkodtak, részént pedig Nestorius, Eutiches, és más ábrándozók' zászlói alá állottak. 3-ör hogy ezen birodalomnak Úralkodói közzül a' K. hitet soha egy sem vette-fel, 4-er végre, hogy ezen pillantatban, midőn ezt írom, talán 200 Keresztény sins az egy Missiánáriusnak vezérlése alatt, kinek lakhelye Theránban vagyon. Imádjuk az Istennek vizsgálhatatlan ítéletit, és iparkodjunk jóra fordítani azon eszközöket, mellyeket az Istennek ingyen való irgalmassága nyujt; imádkozzunk

magunkért, és másokért, alázzuk-meg magunkat, és az Idvezítővel mondjuk: Spiritus spirat ubi vult.

A' melly pénzt a' társaságnak szives adakozásából ez évben kaptam, azt 1-ör a' The-ránban való Missiónak fentartására, 2-or pedig az ujj megtérteknek gyámolítására fordítom. Szivbéli édes vigasztalásomra, Mardin városából és annak környékéből három Jakobita-Püspökök, 6 Papok, 3—400 más személyekkel tértek vissza az igaz Anyaszentegyház' kebelébe. A' Jakobiták' Patriárkája ez eránt panaszt tett a' helytartónál, ki a' K. hit eránt ugyan törödetlennek (indifferens) mutattja magát, de még is semmi alkalmat elnem mulaszt, a' hol a' Keresztényektől valamit csak elfoglalhat; a' bévádoltattakra hát pénzbeli büntetést szabott, kik a' kivántt summát megfizették, de az elkezdett jóban áthatatosak maradtak. Ezzel hát megnem elégedvén a' Patriárka Constantiná-polyba folyamodott, hogy ott az első helyen nyujtaná-be panaszos folyamodását, de reméllem, hogy gonosz törekedése ott sem fog elsülni. Már bizonyos summa pénzt Mardinba-is küldöttem hit-sorsosink' első szükségben való felsegéllésére, 's ezt ennekutánna-is, ha a' mód engedi, fogom cselekedni. Az illy megtérések olly reménytelenül történnek, hogy azokban nyilván azon bő kegyelmek' munkálkodását látom, mellyeket a' hit-terjesztői társaság buzgó imádsága nyer mennyből, *multum valet deprecatio justi assidua*. 3-or a' küldött alamisna több olly Keresztényeket fog enyhíteni, kiknek szomorú sorsán most éjjel nappal bánkodó érzéssel sohajtozunk. Már két évek olta némelley Basák Mesopotamiában, és a' néhai Assyriában

véres háborút folytatnak egymással; — hogy felekezetét egyik úgy mint a' másik megerősítse, a' Kurdistánusokat a' hegyekből, az Arabokat pedig a' kietlen pusztákból hívják szolgálattjokba, ezen bárdolatlan emberek pedig örömost csak oda tódulnak, hova őket valami dús zsákmány csalogattja; ezek mindenfelé terjesztik a' tévelygést, és rendetlenséget, pusztítják a' nem ellenségnek szintugy, mint az ellenségnek tartomannyát; több helységek az emésztő tűznek prédái levének, 's a' lakosoktól egészen megürülének. Tudok hat, vagy hét helységet, mellyeknek lakosi öszszesen mintegy 30000 mind Katholikusok, ezen szerencsétlenek mindeneket elvesztvén majd ide, majd amoda vándorolnak, az éhség, és nyomoruság felétis megemészti, a' többiek a' jó szerencsére támaszkodva mendegélnek, követvén azon ösztönt, melly őket vezérli. Bagdadba sok férfiak, aszszonyok 's gyermekek jövének, minnyájan végső szegénységben, valóban szívet szaggató szomorú tekintet! — Hajlékot kell keresni befogadásokra, — ruhát mezítelenségek' fedezésére, — kenyeret éhségek' lecsillapítására.

Más részről ezen szerencsétlenek veszedelemnek tészik-ki magokat, mellyről nem is álmodnak, illyes alkalommal a' kontyosok így szólítják-meg őket: legyetek Muzelmánnokká, 's mi szorgoskodni fogunk gyermekéitekről, adjátok-el őket, élhetnek nálunk; megkell vallanom, hogy illyes esetekben vagynak elpártolók, ugyan-is találkoztak szülők, kik magzatjokat eladák; de az-is bizonyos, hogy többnyire álhatatosak maradtak a' hitben, bár melly nagy volt-is az őket sujtoló szükség. Ha

hát némellyek' elvesztén könnyezhetünk, szint-
ugy örülhetünk azon hitetlenek' nagy sokaságá-
nak, kik az igaz hitre való visszatérésekkel
nevelik az igaz Katholikusok' számát. A' szü-
lőknek megtérése ugyan nem mindenkor tiszta
és minden önnhaszon nélkül való, de az ő
megtérésekből még-is nevezetes nyereség az ő
gyermekeik, kik a' mi Sz. Religiónkban ne-
veltetnek, 's mint reménylni lehet, abban híven
megis fognak maradni. A' társaságnak alamis-
nája nélkül ezen szerencsétleneknek könyhulla-
tásimon kívül semmi egyebet nem szentelhet-
nék, de a' társaság' kegyes adakozása által
most, és jövendőben-is sokak' szükségén egészen
segíték, némellyekén pedig enyhíték. Hogy
pedig az adakozásban rendet, és takarékoszá-
got tartsak, több jámbor személyek' segítsé-
gével élek, kik megosztják velem azon gond-
dot, és aggodalmat, melly engem ezen környül-
állításban szüntelen nyughatatlanít. Álmélko-
dom a' szeretetnek munkálkodásán, a' nap-
nyugotti keresztények kenyeret keresnek a'
nap-keletieknek, mivel minnyájan csak egy
familiát képeznek, mert Isten az ő attyok,
Jézus Krisztus az ő fejük, és a' hitnek szava
szerint, Mennyország lesz valaha az ő érdemlett
jutalmok.

Szabó Nepomuk.

21.

Az ifju Papius,

vagy az eszes halgatékonyság' példája.

Régenten Rómában oly szokás volt, a' Senátorok még csak gyerkőcze fiaikat is elvitték magokkal a' tanács-gyűlésbe. Történt egy ülésben, hogy valami fontos dolognak elvégzését más napra halasztották-el, és magok között azt határozták-meg, hogy e' dolog felől senki ne hireszteljen ki semmit. Haza jövéu tehát az ifju, még nevendék Papius, kit atyja elvitt magával a' tanácsházba; kérte tőle édes anyja, miket végeztek volna ottan? Erre a' fiu azt felelte: hogy neki azokból semmit kibeszélni nem szabad, mivel minnyájoknak mély halgatás van megparancsolva. De az édes anya ezzel csak még kíváncsibb lett, és a' fiu olly igen rajta hajtott, hogy ez végre egy kis ravasz hazugsággal segített magán és ezt mondta: arról a' kérdéstről vitálgodtak: valjon a' közjóra nézve melyik lenne hasznosabb, az e hogy egy férnek két nője, vagy egy nőnek két férje legyen? Ijedségében az anya egészen elnémul, reszketve fut ki a' háztól mindenfele; és más aszszonyokkal is közli a' mit hallott. Más napra kelvén seregessen futottak az aszszonyok az öszszegyült Senátorok teleibe nagy lélektelen, és sok könyhullások közt esdekeltek, hogy, ha már a' kettő közzül valamelyiket végezni akarnák, legyen szabad inkább egy aszszonyuak két férjét venni, mint egy férjfiuak két aszszonyt. A' Senátorok bámulva néztek

ezen aszszonyokra, mint eszelősekre; midőn az ifjú Papirius gyorsan előlépett, és az egész esetet elbeszélte. Most a' Senátus a' gyerkőczét ugyan szerfölött megdicsérte hűségéért és okosságáért; de azt is rendelte egyuttal, hogy többé semmi gyerkőcze (az egy Papirius magát kivévén) a' Senátusba ne jöjjön. Az ifju Papirius pedig, eszes halgatásának jutalmául ezt a' melléknevet nyerte: praetextatus, (t. i. a' főrangnak' mindkét nemü gyermekeik hoszszu köntöst viseltek, melly bársonnyal volt prémezve, és azért praetextának neveztetett, — (hozzá kell érteni toga.)

Edvi Illés Pál.

22.

TEKINTETES

KAZINCZI KAZINCZY FERENCZ ÚR' HALÁLÁRA.

Hát már néma homáj fedez é be örökre szerette
 Honnom! bús egeden fellegek árja lebeg?
 Még egy rettentő felleg nem tűnt el egedről
 Már más ádáz is szórja le mennyköveit!
 Még sebed él, vérzik hegedetlen, mellyet az irigy
 Sors teve nem régen Kisfaludynek esetén,
 Még nem tűne elő ragyogó Nap, melly ki aludt vólt
 A' hejjet, már mást veszte el a' Magyar ég;
 Most mikor a' míveltség' lelke lebegne felettünk,
 Nemzeti nyelvünk is, felszabadúlva kemény
 Záraiból emelődne ki mint egy sziklai sasfi,
 Melly láncz közt nyögvén vágyva tekintí miként

Szárnyalnak sebesen fel társai napfele, oldra
 Kell ki pihent szárnyal, 's hátra maradnak azok,
 Nyelvünkkel egygyütt a' Nemzet kezdne virulni.
 Mint zöld rét, mellyen lágy patak árja tsörög.
 (Mert a' míg idegen nyelvnek szolgálja vagy addig
 Nints míveltséged, Nemzeti lelkesedés.)
 Most fene, durva halál ismét most döntö le ijjad
 Egy daliát, ki erős karral előre nyomúlt
 Ott, hol ezer vészek fenyegettek Nemzeti nyelvünk',
 Poenusi hérosként hágta meg, 's ált töre a'
 Honn nyelvészetnek sziklás bértzin, 's mikor a' nagy
 Hartzot megvívna, verte le durva karod!
 Egy Mósest döntél le, ki vastag, durva homájából
 Fény oszlopba elő menve, vezette sorát,
 Megállt bálványként a' zaj, mint botja meg ütötte
 A' nép, vész nélkül ment Kanaánba elé,
 Ah de nem érte egész örömét a' mit tevé annak,
 Út közt fáradván lelke egekbe repült.
 Egy délszint ragyogó nap tűne el a' Magyar égről,
 Melly', mint a' napfény küld örök éltet ada
 A' nagy természetnek, lelke' sugárai akkép,
 Ebresztették a' nemzeti lelkesedést;
 Ált tört a' meredek sziklán építeni könnyű,
 Áldottak legyenek hamvai tetteiért!
 Áh ki ez? a' tisztelt, szeretett, nagylelkű KAZINCZY!
 A' felemelt, a' szép, a' nemes, 's angyali ész;
 Ó az, kit valjon minden szem' zápora vérré
 Még sem tudna elég könnyözön érni soha.
 El tűnt Ó!! köztünk érzékink nem lelők őtet,
 Hasztalanul kérik vissza ölelni karunk.
 Haj de nemes, 's mennyet rokon érdemi megszabadították
 A' mohosult sírnak néma homájaitól.
 Tettei a' hosszú évszázak romjain is túl
 Élnek, 's erős fények áltörök a' ravatalt;
 Sirhalmán mindég fénylő az az égi szövétnek,
 Mellyel elosztá a' századok' éjjeit Ő. —

Warga János.

F O G L A L A T.

Tizedik Füzet. — October.

HUNYADI MÁTYÁS (Corvinus) Magyar-ország' XXXIV-ik Király' élet-rajza. Az ebben a' Kötetben lévő ábrázolása, Tttes. Jankovich M. Úr képgyűjteményében találtató festése után másoltatott.

Lap.

1. Erdélyi Levelek, írta <i>Kazinczy Ferencz. (Folytatás.)</i> - - - - -	737.
2. Lünkeüsz. (<i>Ormós József.</i>) - - - - -	763.
3. Levél T. Ormós József Úrhoz, a' F. M. Or. Minervában közöltt Ariadne eránt. (<i>M—ty Dániel.</i>) -	767.
4. Pecot Francia - Missionáriusnak levele Malakkafélszigetéből. (<i>Szabó Nepomuk.</i>) - -	785.
5. A' Gyermekek-gyilkosság kelet Indiában. Hozzávaló azon Értekezéshez, melly a' Minervának 1826. III. kötetében, a' 783—786 lapokon olvastatik. (<i>Edvi Illés Pál.</i>) - - -	789.
6. Az Automatokról. (<i>M***</i>) - - - - -	792.
7. A' közép időbeli játékok' némelly nemei (<i>M***</i>)	793.
8. A' Téntáról. (<i>M***</i>). - - - - -	799.

Tizenegyedik Füzet. — November.

9. Némelly physical észrevételek, a' most uralkodó epemirigy nyavalyára, és a' levegő' befolyására nézve. - - - - -	801.
10. Erdélyi Levelek írta <i>Kazinczy Ferencz (Folytatás.)</i>	810.
11. Töredék-jegyzetek, a' Sz. hajdan' Gyöngyei feltett elmondott bírálatra. — (<i>Sz***n.</i>) - -	823.

12. Hogyan szállíttatnak tengerre a' gálya-rabok Franciaországban. (*Edvi Illés Pál.*) - - 836.
13. Válogatott Darabok az Ánglus-Szemléből. Időnkre és Hazánkra alkalmaztatva egy Társaság által. 847.
14. A' hajdani Görög-fejérenp, a' Theátrumra nézve. (*Horváth János.*) - - 867.
15. Brindízi Lőrincz, vagy Fejérvár' elfoglalása után történt fő-ütközet 1601-ben (*Horváth János*) 870.
16. A' Gondviselés. (*Máczy.*) - - 872.
17. Az utolsó földindulás Limában. (*V****) - 878.
18. Millyen a' Magyar szív? (*Kadály István.*) - 880.

Tizenkettedik Füzet. — Deczember.

19. A' szenyvekről 's szeszélyekről, a' mennyiben ezek a' nevelést tárgyazzák. (*Udvardy József.*) 881.
20. Tálálmányok és felfedezések. (*Balajthy József.*) 909.
21. Az ifju Papirius. (*Edvi Illés Pál.*) - - 956.
22. Tttes. Kazinczi Kazinczy Ferencz Úr' halálára. (*W. J.*) - - 957.

Hetedik évi Folyamat.

KASSÁN,

Ellinger István' Cs. kir. priv. Könyvnyomtató-Intézetéből.

Jelső Magyar Országgi Minerva
 44. kötet 1831.

Camill	10	Magyarban	adva	Lenkónat
Lenkő	26	—	—	Valeriamat
Valerian	7	—	—	Brunonak
Bruno	17	Juniusban	—	Lökinynek
Lökiny	22	—	—	Emiliamat
Emilian	—	—	—	Aniamat
Anian	—	—	—	Aureliusz
Aureliusz	—	—	—	Camilluar.